

24.410.
Biblioteca cărților școlare pentru studii religioase.

MANUAL
DE
ISTORIA BISERICĂȘCĂ

PENTRU

TINERIMEA DE CONFESIUNEA GRECO-ORIENTALĂ

DIN

ȘCOALELE MEDII, COMERCIALE, CIVILE ȘI NORMALE

DE

Dr. ILARION PUȘCARIU,

Arhimandrit, vicar arhiepiscopesc, Membru onorar al Academiei Române.

Edițiunea V.

SIBIIU.

TIPOGRAFIA ARHIDIECEZANĂ.

1919.

Biblioteca Centrala

L138191160

Biblioteca Centrala Universitara - Sibiu

Pimen Constantino

Biblioteca cărților școlare pentru studiul religiunii.

MANUAL

DE

ISTORIA BISERICESCĂ

PENTRU

TINERIMEA DE CONFESIUNEA GRECO-ORIENTALĂ

DIN

ȘCOALELE MEDII, COMERCIALE, CIVILE ȘI NORMALE

DE

Dr. ILARION PUȘCARIU,

Arhimandrit, vicar arhiepiscopesc, Membru onorar al Academiei Române.

Constantina Vlad
Edițiunea V.

BIBLIOTECA
PIMEN CONSTANTINESCU
Nr. _____

SIBIU.

INVENTAR
2020

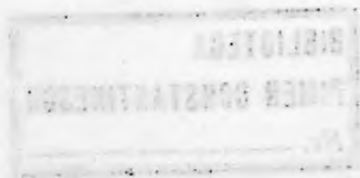
SITATEA IUCIAN CLARA
SIBIU
INVENTAR

TIPOGRAFIA ARHIDIECEZANĂ.

1919.

Bibl. Instit. de inv. superlor Sibiu
INV. Nr. 49.759 19 78

82

C. Cr. O. R. I. P.
Căușt

Prefață la edițiunea a V-a.

Sub domnirea ungurească erau ochi de Argus îndreptați asupra cărților românești, ce aveau să servească ca manuale de școală, ca nu cumva să se strecoare în ele ceva în contra statului maghiar. De cenzura riguroasă nu erau scutite nici manualele pentru studiul religiunii, cu deosebire Istoria bisericească română eră luată la ochi, și pentru lucruri neînsemnate eră oprită îndatăce vre-un inspector școlar șovinist află ceva de excepționat, mai cu seamă când se tractă de vechimea poporului român în patrie, de creștinarea poporului maghiar ș. a.; se pretindea și aceea ca numirea localităților să fie în limba maghiară. De asemenea oprire a avut parte și manualul de față, pânăce s'au delăturat preținsele scăderi.

Scăpând acuma de cenzura ungurească, și în statul României Mari, având libertatea gândirii și a scrisului revenim la calea adevărată, delăturând din textul român numirile de localități în limba maghiară, ce diformau limba română și întregind cuprinsul cărții, deși pe scurt, cu Istoria bisericească română din toate țările române unite din fericire astăzi într'un stat național. Până acum Istoria bisericească română se tractă după țări și state. Soartea bisericii române în fiecare țară și stat a atârnat dela împrejurările și constelațiunile politice. Un contact pe terenul bisericesc între sine n'au avut de jure bisericile din deosebitele state. Excepțiune dela aceasta face perioada de timp, când Metropoliții Ardealului se hirotoneau în București prin Exarhul, Metropolitul primat al României (Ungro-vlahiei). Inșă și aceasta a încetat cu întro-

ducerea *unirii* cu scaunul Romei a unei părți a românilor din Ardeal și cu rămânerea în vacanță a scaunului de Metropolit ortodox în Ardeal pe timp îndelungat. Am trăit timpuri, când notificarea ocupării scaunului de Metropolit primat al României făcută în timpul mai nou la Metropolitul ortodox al Ardealului, s'a luat în nume de rău din partea guvernului unguresc și Metropoliții noștri susținuți din punct de vedere politic, fiind trași la răspundere, au trebuit să se justifice. Indrumați Metropoliții noștri a face acest act de curtuazie pe cale diplomatică prin Consulat, au preferit a renunța dela acest frumos obicei.

Suntem fericiți, că astăzi de toate aceste năcazuri ne-a mântuit pe noi Domnul! Pe viitor Istoria bisericească română ca și toată organizația bisericii va fi una, precum și statul român pe vecie este unul și nedespărțit.

Manualul acesta a fost aprobat de sinodul arhiepiscopial sub Nr. protocolului 90 din 15 Aprilie 1895. În edițiunile ce au urmat cartea aceasta a aflat îmbunătățiri; prin urmare va putea fi folosită cu succes ca manual de școală în clasele gimnaziale, reale, comerciale, civile și în institutele pedagogice. În ea vor afla catihetii noștri material de ajuns pentru un an de școală cu două oare pe săptămână, cam cu cât este măsurat timpul pentru studiul religiunii.

Sibiu, 10 Decembrie 1919.

Dr. Ilarion Pușcariu.

ERIKNEVO

ERIKNEVO

de curi
de repeti

Întroducere.

§. 1. Biserica este o instituțiune dumnezească, întemeiată și condusă de Christos, ce are de scop salutea omului pe pământ și fericirea lui în cealaltă lume eternă, și cuprinde pe toți oamenii, cari cred în Iisus Christos.

Biserica, deși este condusă de însuș Iisus Christos, ca cap al ei, prin conlucrarea Duhului sfânt, totuș având dezvoltarea sa în timp între oameni și pentru oameni, a fost influințată de evenimentele lumesti și ca atare își are istoria sa proprie, care ca obiect de studiu se numește *Istoria bisericească*. Istoria bisericească arată dezvoltarea internă și externă a bisericii, adecă cum s'au dezvoltat învățăturile religiunii creștine, cultul dumnezeiesc, vieța morală a creștinilor, organizațiunea și constituțiunea bisericii dimpreună cu raportul și soarta din afară a ei cu privire la lățirea ei la deosebitele popoare, față de stat ș. a.

Istoria bisericească se deosebește în istorie bisericească generală și în istorie bisericească specială. Istoria bisericească generală se ocupă cu istoria bisericii întregi, cum s'a dezvoltat ea la toate popoarele; iar istoria bisericească specială se ocupă cu istoria bisericească a unui popor sau a unei țări.

Cartea aceasta are 2 părți principale și adecă partea I, care cuprinde istoria bisericească generală și partea II, care cuprinde istoria specială a bisericii ortodoxe române.

§. 2. Istoria bisericească după timp se poate împărți în perioade mai mari și mai mici, după caracterul timpului și după evenimentele și direcțiunea hotărâtoare în desvoltarea bisericei. O împărțire co-răspunzătoare a istoriei generale bisericești după timp se poate face în 4 perioade:

- a) *Dela întemeierea bisericei prin Domnul Christos până la anul 325, când s'a ținut cel dintâiu sinod ecumenic.* Acest period de timp se caracterizează prin lupta, ce au avut să o supoarte creștinii cei dintâiu atât dela inimizii din afară ai bisericii — judei și păgâni, — cât și dela inimizii ei dinlăuntru, cari sunt cunoscuți sub numele de *eretici*, pânăce învățăturile drepte ale bisericii au învins asupra prejudețelor judeice și păgâne. Timpul acesta de probă grea pentru creștini, cari cu miile au suferit martiriu pentru Christos, se numesc îndeobște: «*periodul de aur al bisericii*».
- b) *Dela 325—787 ani, adecă până la timpul, când s'a ținut cel din urmă sinod ecumenic.* Sinodul prim ecumenic din Nicea este expresiunea libertății, în care a intrat biserica; la această libertate a contribuit împăratul Constantin cel mare, care la anul 323 ajungând singur domnitor dădu în stat preferință religiei creștine. Cu inceputul acestui period biserica scapă de sub persecuțiuni; ea se desvoaltă mai pacinic fiind protegiată de împărații romani. Ea intru-nește în sinoade ecumenice pe toți părinții bisericei din întreaga lume creștinească; instituțiunile bisericești se desvoaltă liber; literatura bisericească se sporește; evangelia lui Christos se lățește la multe popoare, — deși ereticii, aparițiunea religiei lui Mohamed și cearta pentru

icoane au conturbat mult pacea bisericii și în acest period, mai ales în biserica din părțile de răsărit.

- c) *Dela a. 787—1453 adecă până la căderea Constantinopolei în mânilor Turcilor mohamedani.* Puterea lumească a patriarhilor din Roma, încercarea a se ridică acei patriarhi peste patriarhii din părțile Răsăritului, neînțelegerile între ierarhia de Apus și cea dela Răsărit; desbinarea totală a bisericii Apusului de cea a răsăritului, călcarea bisericii din părțile Răsăritului prin Mohamedani, aservirea ei prin Turci — sunt momentele, ce caracterizează acest period.

Un moment insemnat este fără îndoială în istoria bisericească desbinarea totală între biserica de apus și cea de răsărit întâmplată la anul 1054 sub patriarhul din Constantinople Mihail Cerulariu, pentru aceea și iau unii istorici acel an, ca an epocal la formarea unui nou period de timp în istoria bisericească. Aceasta însă nu ni-se arată neapărat de lipsă, căci desbinarea ierarhică între apus și răsărit este numai un stadiu, cel din urmă, în procesul de desbinare, care își are rădăcinile în antecedentele sale în perioadele precedente și consecuențele sale în perioadele următoare.

- d) *Dela 1453 până în prezent.* Periodul acesta, încât privește biserica apuseană, se caracterizează prin niziunța generală de a se reduce puterea lumească a papilor, a se delătură abuzurile din sinul bisericii apusene, niziunțe, cari împedcate în cursul lor au provocat după sine «*Reformațiunea*», ceea ce este identic cu formarea altor biserici desbinate din sinul bisericii latine. Incât privește însă biserica Răsăritului acest pe-

riod ar putea suferi subîmpărțire și adică în o parte de timp, în care biserica dela Răsărit a suferit sub jugul turcesc și altă parte de timp din urmă, când bisericile din deosebitele țări emancipate politicește au început a se regenera ca biserici naționale independente.

PARTEA I.

Istoria bisericească generală.

PERIODUL I.

(Anii 1—325 după Christos).

CAP. I.

Începutul bisericii.

§. 3. Christos și biserica.

Biserica este întemeiată de Domnul Christos, care Dumnezeu fiind, a luat trup omenesc născându-se din Preacurata fecioară Maria, a petrecut între oameni cu trupul 33 ani, învățând în cei trei ani din urmă evangelia sa. Apoi admirat de oameni pentru învățăturile și minunile sale, persecutat de răutăcioșii farisei, conform prorociilor, a suferit răstignire, murind pe cruce, a înviat a treia zi cu puterea sa dumnezeiască, a mai petrecut 40 zile pe pământ cu trupul arătându-se în mai multe rânduri apostolilor săi și la alții, iar la 40 zile după înviere, s'a înălțat cu trupul la cer, unde petrece de-a dreapta Tatălui întru mărirea sa dumnezeiască. El este capul bisericii, care grijește de ea.

§. 4. Pogorirea Duhului sfânt peste apostoli.

Domnul Christos, la 40 de zile după învierea sa din morți, s'a arătat apostolilor mai pe urmă în muntele Maslinilor (Eleon), când s'a înălțat la cer. La această întâlnire Christos a zis Apostolilor, că de *Ieru-*

salim să nu se depărteze, ci să aștepte făgăduința Tatălui care sta în a se investi cu putere de sus. După înălțare, la zece zile, la sărbătoarea Rusaliilor, fiind apostolii adunați la rugăciune s'au împlinit această promisiune, căci Duhul sfânt s'a pogorit peste ei în chipul limbilor de foc și i-a luminat într'atăta, încât toți începură a grăi în alte limbi, care mai nainte nu le cunoșteau și predicau evangelia lui Christos în toate limbile, dupăcum cerea trebuința, și încurajați de acest semn ceresc cu îndrăsnire și pe față au învățat în Ierusalim, măcar că erau amenințați de Iudeii cari răstigniră pe Christos. Lucrarea lor a avut un bun succes, căci încă în aceea zi vorbind și învățând apostolul Petru, primiră botezul ca la trei mii dintre Iudei. Acesta este începutul bisericii ca prima comunitate a celor credincioși în Ierusalim. De aici se începe activitatea independentă a apostolilor, prin a căror conlucrare s'au întemeiat în scurt timp și alte comunități bisericesti, precum în Antiochia Siriei, în Cesarea, ș. a.

Intre Iudei cea dintâiu comunitate creștinească a fost în Ierusalim; în urma goanelor ridicate de Iudei, apostolii se împrăștiară și prin alte orașe din Palestina; apoi în Antiochia, Damasc ș. a.; și în tot locul întemeiară comunități creștine.

§. 5. Apostolii și învățăceii apostolilor.

Numirea de apostol, cuvânt de origine grecească, ce însemnează *trimis*, s'a dat învățăceilor lui Christos după chemarea, ce li s'a dat *a merge și a învăța toate popoarele botezând în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh*. Apostoli sunt 12 și anumiți: Simon Petru (Chiffa) și Andreiu fratele lui Petru, Iacob și Ioan frați, Filip, Bartolomeiu (Natanail), Toma Mateiu (Levi), Iacob al lui Alfeiu, Iuda al lui Iacob

(Tadeiu), Simon Zilot și Iuda Iscariot. Apostolii se numesc după numărul lor și «cei doisprezece» chiar și când numărul lor eră știrbit pe un timp prin căderea lui Iuda Iscariot, în locul căruia apostolii ceilalți îndată după înălțarea lui Iisus la cer au ales pe Matia. În rândul apostolilor a fost primit și Pavel, care mai întâiu sub numele de Saul a fost inamic mare al creștinilor, însă luminat de Dumnezeu prin un semn ceresc, ce i-s'a arătat, a devenit cel mai înfocat apărător al lui Christos. Apostolii au fost chemați în misiunea lor de Iisus și au fost martori ai faptelor și învățăturilor lui Iisus, pe care le-au și scris și păstrat posterității, afară de Matia și Pavel, cari au fost chemați și primiți între apostoli după înălțarea lui Iisus la cer.

Apostolii însuflețiți în misiunea lor prin actul pogorării Duhului sfânt, au făcut spor însemnat întru lășirea evangheliei mai întâiu în Ierusalim. Iudeii au pornit însă goane asupra creștinilor de acolo și au omorît mai întâiu pe arhidiaconul Stefan, care cu înfocare a mărturisit pe Christos a fi Dumnezeu adevărat. După primul martir Stefan a suferit moarte și alții dintre apostoli, precum Iacob, fratele lui Ioan, căruia i-s'a tăiat capul în altă răscoală a Iudeilor din Ierusalim în contra creștinilor. Persecuțiunile pornite din partea Iudeilor din Ierusalim asupra creștinilor au adus cu sine, că mulți creștini s'au refugiat în țările vecine, iară mai mulți dintre apostoli părăsind Ierusalimul au învățat în alte cetăți, precum apostolul Ioan a învățat în Efes și în mai multe cetăți ale Asiei mici, Petru în Antiochia, unde ceice s'au botezat s'au numit mai întâiu «creștini».

Despre activitatea celorlalți apostoli se știe numai din tradițiune, că Apostolul Andreiu a învățat pe popoarele de lângă Marea Neagră, Mateiu pe Evreii

din Etlopia, Toma pe Parți, Bartolomeiu în India, Iuda în Arabia, Persia și Mesopotamia.

Lângă apostoli se grupară în activitatea lor pentru lățirea evangheliei învățăceii apostolilor, între cari se numără evangeliștii Marcu și Luca, Timoteiu, Tit, Sila ș. a.

§. 6. Pavel (Saul) chemat la apostolie.

Din Ierusalim se îndreptară persecuțiunile contra creștinilor și în provincii. Un persecutător cumplit al creștinilor a fost la început Pavel, care înainte de a se boteza s'a numit Saul. El persecută pe creștini mai întâiu în Ierusalim, luând și el parte la uciderea lui Stefan. Cerând apoi împuternicire dela arhiereul mare al Evreilor, porni din Ierusalim, pe la a. 36 d. Chr. cu oameni înarmați contra creștinilor din Damasc. În cale i se arătă o lumină cerească. De această lumină, venită ca un fulger peste capul lui, fiind lovit căzû jos fără vedere; auzind apoi cuvintele: «Saul! Saul! pentru ce mă gonești?» el întrebă: «Cine ești Doamnă?» «Eu sunt Iisus», răspunse aceeaș voce, «pe care tu-l gonești». În urma acestora Saul cunoscând rătăcirea sa, după îndreptarea ce o primi dela Iisus, primi botezul în Damasc dela Anania și deveni apostol înfocat al evangheliei lui Christos. El, de neam Iudeu, născut în Tars (Cicilia) cu drept de *cetățean roman*, eră bărbat cu erudițiune din clasa fariseilor, care ca apostol a dezvoltat o activitate mare la lățirea creștinismului, atât cu cuvântul, cât și cu scrierile sale. El învăță mai ales între păgâni întemeind comunități bisericești în Asia-mică, Macedonia, Grecia, călătorind până la Roma, unde cu Petru dimpreună a suferit moarte de martir la anul 64 după Christos. Pavel cu dreptul se numește apostolul ginșilor (păgânilor), atât pentrucă mai mult a conlucrat la lățirea

evangeliei între păgâni, cât și pentru aceea, că el mai bine a cuprins caracterul religiunii creștine, ca religione universală independentă de legea mozaică.

Religiunea creștină nu erà destinată numai pentru un anumit popor, ci pentru toate popoarele din lume; la început nici apostolii nu erau pe deplin lămuriți în privința aceasta. Ei fiind Iudei erau preocupați de religiunea lui Moisi, căci unii pretindeau, că ceice primesc botezul să treacă mai întâiu la religiunea mozaică, ce o priveau ca un fel de pregătire pentru primirea botezului. Apostolul Petru, după îndrumarea primită dela Dumnezeu, botezase în Cesarea pe suțatul Corneliu-cu întreaga lui familie. Când însă creștinii din Antiochia, făcuți din Iudei, învățau, că e de lipsă înainte de botezare a primi păgânii legea lui Moisi, Pavel și învățacelul său Varnava se împotriviră la această învățătură greșită, și ca întrebarea aceasta să afle deslegare dreaptă, au mers la Ierusalim, ca să întrebe și pe ceilalți apostoli. Aici adunându-se apostolii și spunând Petru cum a primit mandat de sus, ca să boteze pe Corneliu, care erà roman păgân, iară Pavel și Varnava istorisind despre minunile și succesele avute între păgâni la lăfșirea evangheliei lui Christos, în fine vorbind și apostolul Iacob fratele Domnului, care erà în fruntea creștinilor din Ierusalim, ca să nu se facă greutăți păgânilor, când vor a primi botezul, s'a decis că păgânii se pot boteza, fără a primi mai întâiu legea lui Moisi, numai se cere ca să se ferească de obiceiurile păgânești, precum: a mânca din jertfele păgânești ș. a.; această hotărîre s'a adus la cunoștință creștinilor din Antiochia, Siria, ș. a.

§. 7. Vieța în comunism.

Apostolii și creștinii cei dintâiu după învățăturile lui Christos îndeplineau anumite servicii divine, ce

stau mai ales din rugăciuni, cetirea de psalmi și din evanghelie, după care urmă săvârșirea *eucharistiei* (liturgia), mîncarea comună (agape) și ajutorarea săracilor. Serviciile acestea se făceau la început în templu în Ierusalim, iară după ce începură persecuțiunile, în case private și locuri ascunse. Creștinii trăiau la început ca într'o familie, într'un fel de comunism. Fiecare aducea averea, ce o avea și o depunea la picioarele apostolilor, ca să trăiască toți din ea cei bogați și cei săraci (Anania și Zamfira). Pentru îngrijirea deopotrivă a tuturor la mese, pentru a purta grije și de cei bolnavi, cari nu puteau participa la mîncarea comună s'au instituit *șapte diaconi*. Cu toate acestea comunismul acesta, înmulțindu-se creștinii, nu s'a putut susține pe multă vreme.

§. 8. Primele comunități creștinești.

Cea dintâiu comunitate creștinească a fost în Ierusalim. De aici împrăștiindu-se apostolii în urma goanelor ridicate de Iudei au întemeiat comunități creștine în cetățile vecine mai însemnate precum în Cesarea, în Antiochia, Damasc. Apostolul Pavel în călătoriile sale prin Asia-mică, Macedonia, Grecia, până la Roma a întemeiat o mulțime de comunități creștine, precum în Filipi, Tesalonic, în Atena, Corint, Efes, Roma ș. a. Cu comunitățile bisericești a stat apostolul Pavel în legătură spirituală, dându-le îndreptări și învățături pentru întărirea lor prin epistole adresate lor. Cetățile acestea au devenit centrul și focalul luminei evanghelice, ce a străbătut la deosebitele popoare din împărăția romană. Pe lângă toate goanele destul de înfricoșate din partea împăraților romani, creștinismul a prins rădăcini puternice în țările împărăției romane dela răsărit până la apus, din Palestina, Egipt până în Italia, Galia, Spania și Britania.

Națiunea grecească, care domină lumea prin cultura sa, Latinii cari stăpâneau lumea cu puterea lor, au îmbrățoșat deopotrivă evangelia lui Christos. Creștinismul s'a propagat în timp scurt și mai departe peste hotarele împărăției romane. Pe la mijlocul secolului al doilea numărul creștinilor se înmulțise în Mesopotamia, creștinându-se principele din Edesa cu numele Avgar; tot așa se lăți creștinismul în Media, Persia ș. a. În secolul al 3-lea a străbătut evangelia în India, Arabia; iară dela bisericile din Alexandria și Cartagena se lăți creștinismul în alte părți ale Africei.

CAP II.

Desvoltarea ulterioară a bisericii și organizarea ei.

---

§. 9. Desvoltarea învățăturilor evanghelice.

Învățăturile religiunii creștine la început au fost puțin dezvoltate. Fiind lipsă a învăța cu cuvântul și în scris, învățăturile evangheliei s'au dezvoltat în curând tot mai mult. Mai ales înțelegerea greșită din partea unora a acelor învățături a adus cu sine trebuința de o dezvoltare mai amplă a lor. Punctele principale de învățatură erau: Credința într'un Dumnezeu în trei fețe: Tatăl, Fiul și Duhul sfânt; aceasta a fost dela început condițiune neapărat pentru ceice se botezau. Iisus a luat trup omenesc din fecioara Maria, ca să răscumpere neamul omenesc. El a întemeiat biserica. Creștinii cred în învierea morților, judecata de pe urmă și vieța eternă a celor buni în raiu, a celor răi în iad. Această învățatură a primit o dezvoltare mai precisă la începutul secolului al doilea

în «simbolul apostolesc», cel mai vechiu simbol din care s'au desvoltat și alte simboale, mai pe larg precizate, și mai pe urmă cel mai perfect, formulat la sinoadele ecumenice dela Nicea (325) și Constantinopol (381), numit simbolul niceo-constantinopolitan. Simbolul credinței s'a privit ca legătura tuturor bisericilor între sine. Simbolul credinței se mărturisea la primirea botezului, la serviciul public bisericesc ș. a.

§. 10. Instituțiunile bisericesti.

Încă în secolii primi ai erei creștine se desvoltară cele mai multe instituțiuni, cari biserica le are în ziua de astăzi, anume:

- a) Serviciul public bisericesc a luat o desvoltare mai mare, deosebindu-se anumite părți esențiale ale lui. Locul prim îl ocupă cuvântarea, carea cu deosebire în părțile orientului ajunsă a se face după regulele retorice. Cântarea bisericască ocupă asemenea un loc de frunte. *Liturgia* cu părțile ei eră partea principală, lângă care se grupau toate celelalte părți. Duminica, care în legea nouă s'a introdus în locul Săbății evreesc, fiindcă în această zi a înviat Domnul Christos, se serbă serviciul divin al liturgiei. Pe lângă ziua Duminicii s'au introdus anumite sărbători principale, precum *Paștile*, cari până la conciliul dela Nicea nu se sărbău în toate părțile în una și aceeași zi. În conciliul dela Nicea s'a statorit pentru întreg orientul a se sărbă Paștile în Duminica primă, ce urmează după lună plină, după ecvinocțiul de primăvară, prin ce s'a intenționat, ca creștinii să nu sărbeze Paștile lor deodată cu paștile Iudeilor. Înainte de sărbătoarea Paștilor posteau creștinii 40 de zile. Sărbărea *Rusaliilor* s'a introdus încă de

pe timpul apostolilor întru amintirea actului de însemnătate pentru biserică, al pogoririi Duhului sfânt; *Boboteaza* (Epifania) eră sărbătoarea acceptată mai întâiu în biserica din Orient ca amintire de botezul Domnului Christos; iară în Occident se sărbează dela secolul al patrulea sărbătoarea Trei crai (magi); *Crăciunul* sau ziua *Nașterii Domnului*, se serbă începând cu secolul al patrulea la 25 Decemvrie la răsărit și la apus. Mai târziu s'au introdus și alte sărbători împărătești și alte întru onoarea sfinților. Locul cel dintâiu între sfinți îl ocupă *Preacurata Fecioară Maria*, apostolii, martirii (mucenicii) și toți părinții bisericii, cari prin tăria credinței lor, viața curată și plină de fapte, prin un consens general al bisericii au fost recunoscuți și onorați ca sfinți. Ei au fost sărbătoriți dela început de creștini mai ales la ziua morții lor; pe mormintele lor s'au zidit biserici, iar relicviile lor pământene (moaștele lor) s'au așezat în biserici.

- b) Ca loc al creștinilor pentru serviciul divin se folosiă la început sala de adunare, în care se așeză masa pentru jertfe (prestol) și un scaun mai ridicat pentru cetire, apoi catacombe și mormintele sfinților martiri. În secolul al doilea se aflau case anumit zidite pentru biserică, iară în secolul al treilea creștinii zideau biserici pompoase pentru serviciul divin, ce le ornau pe lângă cruci și cu icoane. În biserici se deosebiau patru părți. Tinda, ca loc pentru catehumeni, naia pentru cei botezați, orarul pentru cler cu scaunul episcopului, și altarul. La edificiul bisericii s'a dezvoltat încă dela început un stil propriu, numit stilul *basilic*, dela basilica, palat împărătesc. Forma basilicilor eră un patruunghiu lungureț (oblong)

cu boltituri laterale; prin adausul unui spațiu prelungit curmeziș între altar și între chor bisericile au primit forma crucii. Cap de opere al bisericilor în acel stil a format-o biserica sfintei Sofii din Constantinopol, ridicată de împăratul Iustinian (537), care încântat de frumseța acestei biserici a exclamat: «Te-am întrecut Solo-moane!»

§. 11. Ierarhia bisericească.

Instituțiunea dumnezească pe pământ, care are menițiunea a descoperii tuturor oamenilor învățăturile lui Dumnezeu, a îndeplini lucrările cele sfinte pentru mântuirea oamenilor, este biserica întemeiată de Domnul Iisus Christos, care este capul și purtătorul de grijă al ei, după cuvintele sale: «Iată Eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârșitul veacului!»

Iisus și-a ales 12 Apostoli, cari aveau misiunea a învăța, a săvârși tainele și a conduce pe creștini la viață bună. Apostolii au primit dela Christos puterea a așeză în biserică episcopi, presbiteri și diaconi pentru a întocmi tainele și a conduce biserica; acesta este începutul ierarhiei bisericești, care derivă așa dară dela însuș Christos.

Numirile de episcop, presbiter, diacon datează încă de pe timpul Apostolilor. Acestea au fost dela început treptele ierarhice, cari au format «*Clerul*» spre deosebire de laici (poporenii, turmă). Numirea colectivă de *cler* (κληρος, soarte) are înțelesul de parte aleasă sau treaptă. Treapta *episcopului*, ce însemnează priveghitor, păzitor, cuprinde puterea deplină a preoției. Episcopii aveau îndatorirea a așeză presbiteri și diaconi, și a priveghia și pentru rânduiala cel bun în biserică. «*Presbiter*, ce însemnează bătrân, e o treaptă mai inferioară în ierarhia bisericească. Chemarea pres-

biterilor, cari se așezau de episcopi în comunele bisericești, sta în a învăța, a săvârși tainele — afară de cele rezervate pentru episcop (sfințirea mirului și preoția) — și a fi de ajutor întru toate episcopului în atâr-nare de el. În treapta cea mai inferioară a preoției stau «*diaconii*», ce însemnează servitori sau ajutători. Chemarea diaconilor a fost la început a servi la mese, a îngriji de bolnavi în timpurile dintâiu, când creștinii trăiau în comunism ca frații într'o familie. Mai târziu diaconii s'au luat de ajutor la serviciul divin în biserică. Afară de diaconi erau și diaconese, cari făceau acelaș serviciu pentru partea femeiască. Episcopii s'au socotit ca următori ai apostolilor, presbiterii ca următori ai celor 70 învățăcei ai lui Christos, iară diaconii în număr de șapte s'au instituit încă de pe timpul apostolilor în frunte cu arhidiaconul Stefan, întâiul mucenic. Treptele acestea ierarhice: episcopia, preoția și diaconia se săvârșeau de episcopi prin rugăciuni și punerea mânilor (hirotenire). Din treptele aceste trei ierarhice cardinale s'au format și alte trepte laterale.

Episcopii din capitalele provinciilor au început de timpuriu a se numi episcopii *primului scaun* spre deosebire de episcopii din orașele mai mici. Episcopii primului scaun se numără «mitropoliți», între cari încă din secolul al treilea se distinseră cei din Antiochia, Alexandria, Ierusalim, Cesarea, Efes, Corint, Roma, unde bisericile au fost întemeiate de apostoli sau de învățăceii apostolilor sau în alte privințe au fost centre însemnate ale creștinismului.

Instituțiunea *mitropolitană* a fost produsă de necesitățile bisericei. Când eră trebuința a se adună vre-un sinod local sau provincial pentru delăturarea vre-unui eres și deslegarea și regularea vre-unei chestiuni dogmatice, de cult, disciplină ș. a. precum s'a

întâmplat de atâtea ori și în primii trei secolii, episcopul «primului scaun» a luat inițiativa conchemând și prezidând sinodul, îngrijind apoi a se și execută decisiunile aduse. Urme despre această practică a bisericei aflăm în canonul 34 apostolesc, unde se vorbește de «*cel dintâiu*» între episcopii unei națiuni, pe care au datorința ceilalți episcopi a-l recunoaște și onoră. Desvoltarea celorlalte dignități ierarhice mai înalte de *arhiepiscop, esarhi, patriarhi* se va arăta în periodul următor.

Clerul se distingeă după trepte și în îmbrăcăminte la serviciile publice bisericești. 1. Stiharul eră pentru episcop, presbiter și diacon. 2. Orarul numai pentru diacon. 3. Epitrafirul pentru episcop și presbiter. 4. Mânecufe, pentru toate trei treptele. 5. Brâul pentru episcop și presbiter. 6. Felon pentru presbiter. 7. Sacos pentru episcop. 8. Omofor pentru episcop. 9. Coroana pentru episcop.

§. 12. Sacramentele.

Sacramentele sau tainele, acceptate în biserica orientală în număr de șapte, încă și-au luat inceputul din timpurile cele mai vechi și s'au socotit ca niște mijlociri văzute ale darurilor dumnezeiești nevăzute, ce le primește creștinul.

1. *Botezul* l-a primit însuș Domnul Christos dela Ioan în râul Iordan și l-a făcut de condițiune pentru mântuirea fiecărui creștin; Christos a zis cătră apostoli: «Mergând învățați toate neamurile *botezând* în numele Tatălui, al Fiiului și al Duhului sfânt», iară cătră Nicodim a zis: «*De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va intra întru împărăția cerurilor*». Botezului, care s'a privit ca poartă la creștinism, trebuia să premeargă mărturisirea credinței. Se botezau nu numai cei în vârstă, dar și cei nevârstnici, făcând pentru aceștia nașii mărturisirea credinții ca chizeși.

Botezul se facea prin cufundarea de trei ori în apă, și rostirea cuvintelor: «Botează-se robul lui Dumnezeu N. în numele Tatălui amin, al Fiului amin, și al Duhului sfânt amin!» Prin botez se spală omul de păcatul strămoșesc.

2. *Punerea mânilor* din partea episcopilor peste ceice se botezau, ca întărire în credința evanghelică, în locul căruia s'a introdus mai tâziu *ungerea cu mir*, este taina a doua.

3. *Eucharistia*, ce se săvârșește sub actul liturghiei, este taina, care închipuește cina de taină a lui Christos cu apostolii înainte de patimile sale.

4. *Pocăința*, de care se ține mărturisirea păcatelor, s'a privit ca un mijloc a se curăți omul de păcate.

5. *Preoția* este lucrarea tainică, prin care cu punerea mânilor peste cei vrednici din partea arhierilor se transpune puterea apostolică a învăța și a săvârși tainele bisericii.

6. *Nunta* s'a privit dela început ca o legătură sfântă între bărbat și femeie și se săvârșia prin rugăciunea preotului. Christos însuș a ridicat sfințenia ei participând la nunta în Cana din Galilea.

7. *Maslul* s'a introdus încă de timpuriu ca o taină în biserică, luându-se de temeiul cuvintele apostolului Iacob, care a zis: «De este cineva bolnav între voi, să cheme pe preoții bisericii și să se roage pentru dânsul, ungându-l pe acela cu unt de lemn întru numele Domnului și rugăciunea credinței va mântui pe cel bolnav, și va ridica pe dânsul Domnul, și de va fi făcut păcate, se vor ierta lui».

§. 13. Sfinții părinți și scriitori ai bisericii.

În timpurile cele grele pentru biserică, adică în timpul persecuțiunilor și al luptelor interne față de eretici, se aflară între creștini bărbați și ierarhi, cari

se distinseră prin tăria și statornicia în credință, prin vieața sfântă, prin învățăturile lor drepte, și prin scrierile lor. Acești bărbați sunt *sfinții părinți*, pe cari biserica întreagă îi onorează sărbându-le amintirea lor la anumite zile de peste an. Sfinții părinți au scris multe cărți de folos pentru creștini. În cei trei secolii dintâiu scrierile lor sunt mai ales de caracter apologetic, adică scrieri de apărare, prin cari apărară pe creștini și biserica la împărații romani față de învinuirile inamicilor creștinătății, documentând din natura și ființa religiunii creștine, că creștinii nu sunt periculoși statului, din contră, că religionea creștină este religionea iubirei de oameni și mai perfectă decât toate religiunile existente. Pe creștini îi îndreptau sfinții părinți la credință adevărată. Scrierile sfinților părinți sunt de cel mai mare folos pentru biserică, căci în ele s'a păstrat tradițiunea sfântă, care întregeste învățătura sfintei scripturi.

Între sfinții părinți se deosebesc în periodul prim:

- a) «Părinții apostolești», cari au fost învățăceii apostolilor și ca martori ai faptelor apostolilor au păstrat prin scrierile lor învățăturile neschimbate ale bisericii. Cei mai însemnați părinți apostolești au fost următorii:

1. *Varnava*, care a însoțit pe apostolul Pavel în prima lui călătorie. Lui Varnava se atribuie epistola ce poartă numele lui de conținut dogmatic și moral.

2. *Clemente Romanul* deasemenea învățcel al apostolului Pavel, a fost episcop în Roma, a scris o epistolă de învățatură către Corinteni despre concordie și a murit ca martir pe la a. 100.

3. *Ignatiu* a fost învățcelul apostolului Ioan și episcop în Antiochia. El a scris șapte epistole către diferite biserici și una către Policarp, apă-

rând dreapta credință și dumnezeirea lui Christos față de eretici. El împotrivindu-se cultului păgân, la mandatul împăratului Traian fu dus ca prizonier la Roma, unde în amfiteatru suferi moarte de martir, fiind sfășiat de lei la a. 107.

4. *Policarp* episcopul Smirnei, care încă a fost învățacul apostolului Ioan, a scris o epistolă către comunitatea bisericească din Filipi. În persecuțiunea creștinilor de sub Marcu Aureliu moare ca martir, fiind ars de viu la a. 166, după ce se împotrivește cu tenacitate poruncii proconsulului roman de a nega pe Christos și a jertfi zeilor păgâni. «Optzeci și șase de ani servesc lui Christos», răspunse Policarp proconsulului român, «și el nici un rău nu mi-a făcut; cum pot deci să defăimez pe celce este Mântuitorul meu»?!

5. *Papia*, învățacul al apostolului Ioan și episcop în Ieropole în Frigia. Dela el s'a păstrat unele fragmente ale scrierilor sale despre viața și învățăturile Domnului Christos.

b) *Apologeții*, cari ca niște vigili credincioși au apărat curățenia învățăturilor evanghelice față de inimizii creștinătății și față de eresuri, au fost:

1. Martirul Iustin, născut la Sichem în Samaria, a murit la anul 166, a scris două apologii.

2. Irineu, episcop în Lion pe la a. 200 a scris contra ereticilor.

3. Tertulian, care mai întâiu a fost avocat în Roma, apoi presbiter în Cartagena până la a. 220, a scris contra ereticilor.

4. Clemente, învățător la școala din Alexandria, a scris pe la a. 200 o apologie pentru creștini (stromata).

5. Origen, învățător la școala de catehmeni în Alexandria, a scris o apologie în contra lui Celsus care erà inimic mare al creștinilor; a murit la a. 250.

6. Ciprian, episcop în Cartagena, a scris despre «unitatea bisericii». A murit la anul 248 ș. a.

CAP. III.

Inimicii externi și interni ai bisericii.

---

§. 14. Persecuțiuni contra creștinilor.

Biserica avù a suferi în cei trei secolii dintâiu multe persecuțiuni. După persecuțiunile ridicate asupra creștinilor din partea Iudeilor, urmară persecuțiunile pornite din partea Romanilor și anumit din partea împăraților romani. La început creștinii se priveau de stăpânirea romană ca o sectă jidovească și de aceea stăpânirea erà indiferentă față de religiunea creștină și nu se opunea la lățirea ei în imperiul român. Îndațace creștinismul se cualifică ca religiune deosebită și independentă de iudaism, începură creștinii a fi priviți cu ochi răi, mai ales când fură denunțați de Iudeii deveniți în neputință a mai strică deadreptul creștinilor, că aceștia ar fi atești, cerbi-coși și fanatici, și ca atari periculoși statului roman. Bănuiala în contra creștinilor crescù și mai tare din cauza întrunirilor lor separate și secrete, precum și din cauza, că nu se închinau statuelor împăraților și duceau o viață retrasă de cele lumești. Acestea au fost cauzele, pentru cari împărații romani au ridicat goane cumplite contra bisericii, cercând să o nimească. Atari goane sunt multe, mai ales dacă s'ar numără toate atacurile și conturbările în desvoltarea

primă a bisericii. Ca persecuțiuni mai generale îndreptate contra bisericii în cei trei secoli dintâiu istoria bisericească numără în de comun zece persecuțiuni, care unii le-au asemănat cu «zece pedepse egiptene».

1. Cea dintâiu persecuțiune s'a întâmplat sub împăratul Nero (la a. 64 d. Chr.) când numitul împărat a aprins cetatea Roma, ca să-și facă ideie despre arderea Troiei și vina o a pus pe creștinii din Roma, că ei ar fi dat foc cetății. Aproape toți creștinii din Roma fură omoriți cu torturi de cele mai grozave. Unii creștini fură unși cu păcură, legați de stâlpi și aprinși de vii în grădinile împărătești; alții fură îmbrăcați în pei de bestii sălbatice și aruncați la câni spre sfășiere. Sub persecuțiunile lui Nero suferiră martiriu sfinții apostoli Petru și Pavel.

2. Împăratul Domițian (81—96) a înscenat persecuțiuni contra creștinilor, ce le folosea spre a delătură și omori pe aceia, cari i-se părea că-i stau în cale, sau nu i-se supun pornirilor lui vanitoase. Auzind Domițian, că Iudeii așteaptă un împărat din neamul lui David, și că creștinii cred, că acel împărat este însuș Christos, se temeă de creștini, că-l vor surpă din tronul său împărătesc, de aceea ținea pe creștini de oameni periculoși și inimici ai statului, persecutându-i cu moarte și exil, nu numai în Roma, dară și în provincii. Sub Domițian fû exilat și apostolul Ioan pe insula Patmos.

3. Împăratul Traian (98—117) interzise cu toată asprimea întrunirile creștinilor, pe cari și antecesorul său îi socotea de periculoși statului. Mulți creștini în Bitinia fură executați cu moarte prin guvernatorul Pliniu (tinărul) pânăce acesta convingându-se de nevinovăția creștinilor a mijlocit dela împăratul un ordin mai blând, ca să nu-i caute într'adins pe creștini, ci numai pe cei vinovați și cerbicoși să-i omoare. Sub Traian au murit ca martiri Simeon, Ignațiu ș. a.

4. Sub Adrian (117—138) cerea poporul la locuri de teatre sângele creștinilor, ceea ce împăratul nu concedează fără în cazuri de a fi fost creștinii vinovați.

5. Marcu Aureliu (161—180), care crescut fiind în filosofia Stoicilor, ura pe creștini, a dat frâu liber persecuțiunilor sângeroase asupra creștinilor, mai ales în Galia și în Asia-mică. În aceste persecuțiuni între alți mulți creștini a căzut jertfă martirul Iustin, Policarp, episcopul din Smirna în etate de 90 ani ș. a.

Alte goane au mai fost:

6. Sub Septimiu Sever (193—211), care oprî prin lege trecerea la creștinism.

7. Sub Maximius Trax (236—238), fură creștinii persecutați, căci unele cutremure de pământ înfricoșate le puneau păgânii în sarcina creștinilor, cari au mâniat pe zei.

8. Sub Decius (249—251). Acest împărat văzând, că biserica lui Christos se întărește tot mai mult, a înscenat o persecuțiune sistematică, care a întrecut cu tiranizarea creștinilor pe toate cele de mai nainte. El voi să nimicească cu totul pe creștini. Unii creștini îngroziți de persecuțiuni și de torturi se învoiau a jertfi idolilor, alții își cumpărau pe bani adevărîte dela diregători, că jertfesc la idoli, dară în faptă nu jertfeau. Cei mai mulți dintre creștini au suferit cu resignațiune moartea de martiri pentru tăria credinții lor. Între ei se numără Alexandru episcopul Ierusalimului, Vavila episcopul Antiochiei ș. a.

9. Sub Valerian (253—260) care la începutul domniei sale s'a arătat bun față de creștini, dară mai târziu influențat de un favorit al său cu numele Marcrian începî a persecută pe creștini în modul cel mai cumplit. În această goană au suferit moarte: Ciprian, episcopul din Cartaginea, care împotrivindu-se cu statornicie a sacrifică zeilor păgâni fî tăiat cu sabia,

apoi Sixt episcopul Romei dimpreună cu diaconul său Laurențiu, care fû ars de viu pe un grătar. Persecuțiunile acestea încetară numai după ce Valerian fu prins de Perși, care nenorocire îndemnă pe fiul și următorul său Galien (260—268) a fi tolerant față de creștini.

10. Sub Dioclețian (284—305). Cea din urmă, dară și cea mai generalizată goană contra creștinilor a fost cea de sub Dioclețian, sub care au căzut ca martiri chinuiți în imperiul roman ca la 17,000 creștini statornici în credință. Sub acest împărat tiran s'a dărâmat biserica cea frumoasă din Nicomidia, s'au oprit adunările creștinilor, cărțile sfinte s'au confiscat și s'au dat focului, creștinii s'au scos din diregătorii și s'au lipsit de drepturile cetățenești. Mulți creștini îngroziți au recăzut la păgânism fiind siliți a servi idolilor, măcar, că în inima lor purtau credința în Christos; între cei căzuți din credință, biserica a deosebit pe ceice jertfeau la idoli, pe ceice mărturiseau fals despre credința lor, ca să scape de persecuțiuni și pe ceice se făceau trădători și extradau scrierile sfinte. Cei statornici, cari au suferit moartea pentru credința lor, s'au numit martiri (mucenici), cei cari au rămas în viață dintre cei statornici s'au numit mărturisitori (confesori). Biserica a ținut în mare onoare pe martiri numărându-i între sfinți.

Probele cele grele, la cari au fost expuși creștinii prin persecuțiuni în secolii cei trei dintâiu, au adus fără îndoială în mare criză însăș existența religiunii creștine; însă acele persecuțiuni au avut și o parte bună pentru întărirea bisericii; creștinismul s'a limpezit prin persecuțiuni ca printr'un foc; biserica învingătoare a primit în martiri exemple de caractere statornice, admirate și de contrari și imitate de alți creștini în toate țările, unde s'a lătit creștinismul. Tertulian cu dreptul a numit sângele martirilor a fi fost sămânța creștinismului.

§. 15. Eresurile.

Fiindcă nu toți creștinii au cuprins bine și drept învățăturile religiunii creștine, de aceea pe lângă învățătorii cei adevărați ai bisericii s'au aflat și învățători greșiți. Pe aceștia i-a combătut și condamnat biserica stigmatizându-i cu numele de «*eretici*». Rătăcirile ereticilor au provenit mai ales de acolo, că mulți dintre creștinii, cari au fost mai nainte Iudei, nu se puteau desface de unele învățături ale legii mozaice; mulți creștini, cari au fost mai nainte păgâni, nu puteau să se desfacă cu totul de învățăturile filosofilor. Biserica a combătut aspru pe eretici și i-a excomunicat din sinul ei.

1. Ca eretic s'a socotit Simon vrăjitorul (Magul), care pe timpul apostolilor speculă cu lucrurile sfinte, voiă să le cumpere și să le vândă pe bani; purtarea aceasta reprobă de apostoli a dat numele de «*simonie*», sub care s'a înțeles în biserică pentru toate timpurile vinderea sau cumpărarea celor sfinte pe bani.

2. Ereticii, cari inclinau la iudaism, precum *Nazareii* și *Ebioniștii*, țineau legea lui Moisi ca condițiune pentru creștini. Ei credeau, că Christos după o mie de ani va veni de a doua-oară pe pământ și va întemeia o împărăție lumească (chiliasm).

3. Gnosticii (cunoscători de adevăr), cari adoptau în creștinism idei dela filosofii păgâni. Gnosticismul, care se poate privi ca o amestecătură a religiunii creștine cu sistemele filosofice păgâne, are mai multe direcțiuni, dupăcum s'a luat de bază un sistem sau altul filosofic, și dupăcum se explică sfânta scriptură în înțeles literar sau alegoric.

După gnosticism urmară în secolul al treilea *Manicheii*, numiți așa dela Man, un medic persian, care aderă la învățatura lui Zoroastru despre o împărăție a luminii și alta a întunerecului.

4. Ereticii, cari învățau greșit despre ființa lui Christos, precum au fost Antitrinitarii, cari învățau, că Tatăl, Fiul și Duhul sfânt nu sunt fețe deosebite ale Dumnezeirei, ci numai forme deosebite și modalități, cum s'a manifestat una și aceeaș persoană a lui Dumnezeu.

Pe lângă aceste eresuri vin a se însemna mai multe schisme în biserică, precum:

- a) a Montaniștilor, ce s'a arătat în a doua jumătate a secolului al doilea și derivă dela Montan, născut în Frigia, care ca creștin făcut din păgân, condus de un fanatism particular învăță o morală exagerată, ce treceă peste limitele puse de biserică. Astfel aderenții lui Montan erau asceți îngâmfați, posteau mai mult, condamnau căsătoria a doua, susțineau că creștinii căzuți odată la păgânism nu mai pot fi reprimiți în sinul bisericii. Aceste învățături greșite fiind combătute de biserică, Montaniștii se despărțiră de biserică ortodoxă, cu ierarhia lor proprie, susținându-se divizați în mai multe secte până la finea secolului al șaselea.
- b) Schisma presbiterului Novațian din Roma (a. 251), care, cu abatere dela învățătura bisericii ortodoxe susțineă, că apostazia și cei cu păcate grele nu pot primi iertare nici prin pocăință; Biserica are să cuprindă în sinul său numai membri curați, de unde secta însăși se numeă *catari*. Novațianii ținându-se astfel mai buni creștini ca alții, botezau a doua oară pe ceilalți creștini, cari treceau la ei.
- c) Schisma lui Meletiu, care ca episcop la Licopoli în Egipt săvârșiă hirotonii pe timpul persecuțiunilor lui Dioclețian în eparhia Alexandriei. Neconținându-se dela asemenea iregula-

rități nici în urma sfătuirilor, ce i s'au dat, fu comunicat de un sinod ținut în Egipt. Din această cauză Meletiu cu aderenții săi se desbină de biserica ortodoxă, dând naștere unei schisme în Egipt, care în urma amnestiei date de sinodul ecumenic din Nicea (325) se termină cu întoarcerea la biserica adevărată a celor mai mulți episcopi de partida lui Meletiu, rămânând acesta cu puțini alții și mai departe în rătăcirea sa.

CĂP. IV.

Factorii, cari au contribuit la dezvoltarea și întărirea creștinismului.

§. 16. Școalele creștine.

O condițiune principală pentru biserică a fost, ca învățăturile creștine să se susțină în curătenia lor, precum s'a dat de Christos. După apostoli, cari imediat au primit dela Christos cuvintele evanghelice, au urmat bărbații apostolești, cari prin scrierile lor au conservat puritatea învățăturilor și tradițiunea în biserică. Indată ce s'au ridicat însă între păgâni filozofi învățați, cari combăteau din fundament religiunea creștină, iară în sinul bisericii s'au arătat eretici, s'a arătat și trebuința a combate învățăturile păgâne și eretice. Această combatere o puteau face numai bărbații erudiți ai bisericii. De aci a urmat dezvoltarea mai amplă și mai sistematică a dogmelor religiunii creștine, decum fusese până atunci trebuința spre scopul învățaturii. Încă în secolul al doilea se înființară în anumite cetăți ca centre ale creștinătății *școale creștine* sau *teologice*, unde nu numai se pregăteau ca-

tehumanii, adecă ceice voiau a primi botezul, dară și clerul își primia erudițiunea atât de necesară pentru luptele, ce aveà să poarte pe terenul teologiei.

Astfel de școale, cari au dat bisericeii o mulțime de bărbați însemnați prin scrierile lor teologice, sunt:

1. *Școala din Alexandria*, ai cărei discipuli se disting prin cultura clasică bisericească în opozițiune cu școalele filozofilor păgâni. Școala aceasta a fost la început o școală de catehumeni, în care se învățau elementele religiunii creștine. Curând însă a luat un avânt mare, devenind un fel de seminar teologic. Ea a fost întemeiată în secolul al doilea de eruditul Panten, după care a stat în fruntea ei Clement Alexandrinul, apoi discipulul acestuia Origen († 254), pe care posteritatea l-a privit ca întemeietorul științei teologice. Din această școală au ieșit cei mai însemnați sfinți părinți ai bisericii din Orient, precum Atanasiu, Vasiliu, Grigoriu de Nasianz, Grigoriu de Nissa, Ciril ș. a.

2. *Școala teologică din Asia mică*, la care a pus bază însuș apostolul și evangelistul Ioan. Ea are de reprezentanți pe Militon, episcopul Sardesului († 170), Irineu ș. a. Bărbații însemnați din această școală adăpați mai ales cu studiul biblic au purtat polemii înfocate cu ereticii.

3. *Școala din Africa de nord* (Cartaginea), între ai cărei reprezentanți cel mai eminent este Tertulian († 220), apoi Ciprian, Lactanțiu ș. a.

4. *Școala din Antiochia*, care s'a distins prin studiul biblic și care pentru direcțiunea ei clară în desvoltarea dogmelor religiunii creștine a ajuns la predominare în Orient. Reprezentanții acestei școale sunt: Diodor, Ioan Chrisostom, Teodoret ș. a.

5. *Școala din Edesa în Siria de est*, care aveà o direcțiune mistică și ascetică, s'a distins mai ales

în dezvoltarea cântărilor liturgice și a ritualului în biserică. Reprezentantul cel mai însemnat al acestei școale este Efrem Sirul, esegeș și retor bisericesc.

§. 17. Sinoadele.

Mijlocul cel mai însemnat, prin care s'a susținut unitatea învățăturilor în biserică și caracterul catolic (universal) al ei, au fost sinoadele. În sinodalitate s'a exprimat dela început constituțiunea liberală a bisericii. Orice întrebare dogmatică și de disciplină s'a deslegat încă de pe timpul apostolilor în sinoade, cari sunt adunări bisericești regulate. Nu unul, ci mai mulți și toți cei chemați aveau a decide în deslegarea întrebărilor despre religiozitate și moralitate în biserică, după cuvintele lui Christos: «Unde sunt doi sau trei adunați întru numele meu, acolo sunt și eu în mijlocul lor». După credința bisericii sfinții părinți și ierarhii bisericii adunați în sinoade au fost luminați în lucrările lor de Duhul sfânt; de aici a urmat valoarea cea mare ce s'a dat decisiunilor sinodale (canoanelor), cari s'au privit ca sfinte și obligatoare pentru întreaga biserică. Originea sinoadelor se datează încă din timpul apostolilor. Sub nume de *sinoade apostolești* sunt cunoscute trei, cari s'au ținut în Ierusalim și adevă: 1. sinodul apostolesc, în care s'a întregit numărul apostolilor prin alegerea lui Matia în locul lui Iuda, care făcându-se vânzător al lui Iisus căzuse din treapta apostoliei; 2. sinodul apostolesc, în care s'au ales șapte diaconi pentru îngrijirea de săraci și de cei bolnavi; 3. sinodul apostolesc ținut pentru deslegarea întrebării, dacă e de lipsă pentru păgânii, cari se fac creștini, ca mai înainte de botez să primească legea lui Moisi, la care a urmat decisul, că păgânii se pot boteza fără a primi mai întâiu tăierea împrejur.

După exemplul sinoadelor apostolești s'au ținut sinoade *locale* sau *provinciale*, în cari s'au adunat sfinții părinți și episcopii unei țări sau ai unui ținut.

În cei trei secolii dintâiu s'au ținut mai multe sinoade locale; dintre ele se însemnează acelea ale căror decise au ajuns la valoare mai întâiu în părțile, unde s'au adus, iară mai târziu s'a generalizat valoarea lor pentru întreaga biserică prin primirea lor în sinoadele ecumenice și anume:

1. Cel din Antiochia (a. 265) pentru examinarea învățăturilor lui Pavel din Samosata, care eră suspiciionat, că ar combate Dumnezeuirea în trei fețe și ar susțineă de Christos a fi numai om. Adevărindu-se însă, că Pavel din Samosata nu a apărât asemenea învățături greșite, ci din contră ține neschimbate învățăturile dela Apostoli, - sinodul acesta s'a terminat fără a se aduce vre-un canon.

2. Sinodul din Ancira (a. 314) unde s'au adus 25 canoane privitoare la ținuta bisericii față de cei căzuți dela creștinism pe timpul persecuțiunilor tiranice de sub Maximin și cari apoi iară s'au întors în sinul bisericii, cu privire mai departe la disciplina clerului și a creștinilor.

3. Sinodul din Neocesaria (a. 315) unde în 15 canoane s'au regulat afaceri de căsătorie a clericilor și a laicilor; precum și referințele catehumenilor.

§. 18. Împrejurări favorabile la lățirea creștinismului.

Acestea sunt:

- a) Superioritatea învățăturilor evanghelice și curățenia lor față de necredința, superstițiunile și imoralitatea păgânilor și față chiar și de religiunea mozaică, care degenerase în secte și spirit de partide, mai ales în timpul, când s'a arătat Iisus între oameni.

- b) Surparea cetății Ierusalimului prin Romani sub împăratul Tit la a. 70 d. Christos, care a avut de urmare căderea statului judeic și frângerea cerbiciei judeilor. Acest eveniment a fost de folos pentru lățirea creștinismului în mod direct și indirect; în mod direct, că judeii nu mai puteau persecuta pe creștini, iară în mod indirect căci judeii împrăștiindu-se în toate țările imperiului roman au tăiat creștinismului calea prin religiunea lor monoteistică.
- c) Imperiul roman extins în toate părțile a ușurat mult lățirea creștinismului prin legăturile politice între țări și prin comunicațiunea ușurată între lumea cultă a aceluia timp.
- d) Limba cultă elină, care era pe acel timp folosită mai la toate popoarele, încă a ajutat mult la lățirea învățăturilor evanghelice, căci în ea s'a scris sfânta scriptură a noului testament și scrierile sfinților părinți. Limba elină a fost limba de conversațiune a oamenilor culti, începând cu Atena până la Roma, în Antiochia, în Alexandria ș. a.
- e) La lățirea religiunii creștine mult a folosit împrejurarea, că apostolii și unii bărbați apostolești au scris învățăturile lui Christos întocmai precum le-a auzit dela El, și precum le-a păstrat tradițiunea proaspătă. În fruntea scrierilor sfinte se numără *patru Evanghelii*: de Mateiu, Marcu, Luca și Ioan; după ele urmează *Faptele apostolilor* de Luca, 14 epistole (trimiteri) de Pavel și adecă către Romani (1), către Corinteni (2), către Galateni (1), către Efeseni (1), către Filipeni (1), către Coloseni (1), către Tesaloniceni (2), către Timoteiu (2), către Tit (1), către Filimon (1), către

Evrei (1), apoi 7 epistole numite sobornicești de cuprins universal și adecă dela Iacob (1), dela Petru (2), dela Ioan (3), dela Iuda (1); în fine scrierea apocaliptică sau profetică de Ioan.

PERIODUL II.

(Anii 325—787 după Christos).

CAP. I.

Emanciparea bisericii.

§. 19. Împăratul Constantin cel Mare.

Dupăce creștinii petrecură 300 ani în suferințe, se începă cu secolul al patrulea pentru ei un period de timp mai fericit. Schimbarea aceasta norocoasă a urmat, când pe tronul împăraților romani a ajuns Constantin, care pentru favorul și binele mare, ce l-a făcut bisericii, se numește *Mare* și *sfânt*. El ajunse regent mai întâiu în Galia, Span'a și Britania (306), pe când cumnatul său Liciniu domniă peste părțile orientale din împărăția romană (Iliricum). Împăratul Constantin având mamă creștină (Elena), deși nu a primit botezul până aproape la finea vieții sale (337), a fost totuș aplicat spre creștinism și protector al religiunii creștine. Mai ales dupăce a învins pe rivalul său Maxențiu (313), care domnea peste Italia și pe cumnatul său Liciniu (323), care eră aplicat spre păgânism, ajungând singur domnitor în întreg imperiul roman, a dat mai multe legi favorabile pentru creștini, și religiunea creștină o a ridicat la religiunea statului. Aplicarea cea mai mare spre religiunea creștină s'a desvoltat în împăratul Constantin în urma

învingerilor asupra inamicilor săi, care le-a câștigat prin entuziasmul armatei sale încrezute în semnul crucii, ce î-s'a arătat cu inscripția: «*In acest semn vei birui*». Împăratul Constantin și-a schimbat reședința sa la Bizanț, o cetate situată bine pentru dezvoltarea navigațiunii și a comerciului. El întărind cetatea cu muri și înfrumșetându-o cu lucruri de artă a numit-o după numele său Constantinople (a. 330).

Împăratul Constantin a oprit persecutarea creștinilor sub orice pretext, a decretat primirea lor în dreptățile statului, a regulat și dotat statul preoțesc, a întreprins cu autoritatea de împărat și cu puterea statului pentru delăturarea pericolelor, ce amenințau biserica, a ridicat mai multe biserici pompoase: în Constantinopol, în Ierusalim ș. a. El primi botezul numai în anul morții sale dela episcopul Eusebiu din Nicomidia. La consolidarea creștinismului în imperiul roman a contribuit foarte mult Elena, mama împăratului Constantin, care a ridicat mai multe biserici pompoase. Călătorind ea la Ierusalim și aflând pe muntele Golgota crucea, pe care a fost răstignit Domnul Christos, o a dus și o a așezat în biserica din Ierusalim. Elena a locuit în Palestina până la moartea sa, urmată la adânci bătrânețe. Moaștele ei, care încă fû numărată de biserică între sfinți, fură aduse în Constantinople și așezate în biserica sfinților Apostoli, unde eră înmormântat și trupul împăratului Constantin.

§. 20. Dezvoltarea și consolidarea învățăturilor și instituțiilor bisericești.

În periodul acesta de timp, care se începe cu secolul al patrulea, biserica a luat, cu privire la dezvoltarea ei din lăuntru și din afară, un avânt însemnat. În timpul persecuțiilor, ce au durat în primii trei

secoli după Christos, creștinii puteau numai cu greu și cu pericolul vieții să se întrunească la serviciile dumnezești și la consultări pentru regularea treburilor bisericești. De aici înainte însă creștinii, sub scutul statului, ies din peșteri și din crepăturile pământului și pășesc în locuri publice pentru îndeplinirea trebuințelor lor religioase. În locul peșterilor, al morminților unor sfinți și martiri, se edifică case pompoase pentru serviciul divin, care în strălucirea din afară ia dimensiuni tot mai mari. În locul adunărilor și consultărilor parțiale în case private, unde adeseori erau conturbați de inimicii bisericii, au început a se întruni sfinții părinți în sinoade ecumenice ținute sub ocrotirea împăraților. Rătăcirile ereticilor se combat cu înfocare de sfinții părinți în sinoade și prin scrierile clasice, ce s'au păstrat și pentru posteritate ca un izvor nesecat de învățăături. Dogmele credinței se desvoaltă la perfecțiunea, în care și astăzi le are biserica și le va avea pentru toate timpurile. În sinodul prim ecumenic dela Nicea (325) s'a compus simbolul credinței până la încheietura a șaptea inclusive, iară în sinodul al doilea ecumenic dela Constantinopol (381) s'a compus partea cealaltă dela încheietura a opta până la a douăsprăzecea.

În afară biserica a luat un avânt tot așa de însemnat. Ea s'a lătit și consolidat succesive și la popoarele, din cari, în urma imigrațiunii popoarelor spre apus, s'a format noua constelațiune de staturi europene, precum la Franci, Germani, Anglosaxoni ș. a.

Creștinii se deosebiau de cei de altă religie prin moravurile lor mai alese, prin modul superior de viață, prin purtarea umană și alte însușiri frumoase. Creștinismul, acceptat acum de clasele înalte ale societății, a sgduit din fundament bazele vechi ale societății păgâne și s'a rupt cu totul de trecutul barbar.

Multe prejudețe stricătioase și degradătoare pentru omenire s'au lăpădat. În locul sclavagiului neomenos s'a pregătit calea pe încetul la ideea despre egalitatea drepturilor umane. Femeea, care ocupă în societate o pozițiune umilitoare, se ridică la pozițiunea ce-i compete prin valoarea, ce se dă căsătoriei după religiunea creștină.

Ca un grad mai înalt de viață a creștinismului s'a socotit monahismul, care, mai ales în părțile de răsărit, s'a îmbrățișat de mulți. Din clasa monahilor au răsărit bisericii ierarhi valoroși și caractere firme, ce au strălucit cu faptele și virtuțile lor.

§ 21. Cultul divin.

Invățăturile dogmatice, rituale și cultul dumnezeesc, cari și-au luat începutul încă în periodul precedent, au primit în periodul al doilea o dezvoltare mai mare și o formă mai precisă, având de bază sfânta scriptură și tradițiunea bisericească. În cele șapte sinoade ecumenice, ce s'au ținut în acest period de timp, s'au formulat dogmele credinței în simbolul Niceo-constantinopolitan, s'a regulat organismul și disciplina clerului și viața religioasă și morală a creștinilor. Serviciul public bisericesc, care se grupă pe lângă săvârșirea sfintei taine a Euharistiei în actul sfintei liturgii, a primit o formă mai sărbătorească prin introducerea cântărilor regulate bisericești, prin introducerea clopotelor la biserici ș. a. În periodul trecut se întrebuițau două liturgii, a sfântului Iacob folosită în Ierusalim și liturgia alexandriană, ce se atribue sfântului evangelist Marcu. Din aceste a compus sfântul marele Vasiliu o liturgie a sa, sfântul Ioan gură de aur, alta și mai târziu compuse Grigorie Dialogul a treia liturgie, care se numește și liturgia «înainte sfințită» — fiind la această liturgie darurile pro-

aduse sfințite de mai înainte. Astăzi biserica orientală folosește liturgia sfântului Ioan gură de aur, liturgia sfântului Marelui Vasilie și a lui Grigorie, fiind regulate zilele pentru fiecare, când au a se săvârși. Celelalte taine (sacramente) se îndeplineau în periodul acesta cu un ceremonial mai mare decum fusese în periodul prim, așa d. e. ceice se botezau trebuiau mai întâiu să petreacă un timp ca catehumeni, având a învăța, ce sunt datori ca creștini a crede; la botez s'au introdus nașii, iară celuice se botezà se da nume ș. a.

Pe lângă Duminecă aproape toate sărbătorile, ce sunt astăzi în biserica orientală erau introduse încă în acest period; cele mai însemnate din ele, precum sărbătoarea Nașterii Domnului, sărbătoarea Paștilor, erau precedate de post. Cântările bisericești fură regulate mai bine după cele opt glasuri prin S. Ioan Damaschin în cartea numită Octoih, ce se întrebuintează până astăzi în biserica ortodoxă. Venerațiunea sfinților și relicuielor (moaștelor) sfinților își luase începutul încă mai înainte. Moaștele sfinților se păstrau în biserici, de unde s'a introdus îndatorirea, ca fiecare biserică să aibă moaște de ale sfinților. Bisericile, cari de regulă erau zidite în forma corabiei sau în formă de cruce, se așezau acum în locuri deschise, se zideau frumos și se investeau cu vase și vestminte scumpe. Creștinii, pătrunși de simț religios, sacrificau mult nu numai pentru biserici, dară și pentru alte institute filantropice.

Zidirea de biserici frumoase a luat un avânt mare. După exemplul împăratului Constantin cel Mare și a mamei sale Elena, cari ridicară biserici pompoase în Ierusalim, Vifleem, Constantinopol ș. a. urmără și alți împărați, episcopi și alți creștini. Multe temple păgânești fură prefăcute în biserici creștine.

Bisericile primiră stil și forme arhitectonice, în care privityă biserica sfintei Sofii ridicată de împăratul Iustinian în Constantinopol a întrecut cu frumseța toate bisericile creștine. Pe lângă biserici ridicau creștinii evlavioși și institute filantropice pentru bolnavi, săraci și orfani ș. a.

§. 22. Viața monahală în părțile orientale.

Incă în secolul al treilea s'au aflat în părțile orientale unii creștini evlavioși, cari nu se îndestulau a duce o viață morală și a păzi tot ce cerea religiunea evangelică dela un creștin, ci ca să strălucească și mai tare în virtuți creștinești și să fie neimpedecați de grijile lumești în faptele bune, și-au ales o viață singuratică și retrasă de sgomotul lumii, contemplând și meditând despre lucrurile sfinte și mai ales despre datorințele omului. Acești creștini își luară ca deviză a vieții cuvintele lui Christos: «De voiești să fi desăvârșit, mergi și-ți vinde averile și le dă săracilor și vino după mine». (Math. cap. XIX v. 21). A nu se căsători, a se abține de la plăceri sensuale, a se cumpăta și a-și înfrâna corpul în deosebite moduri se priveau ca lucruri bune, care duc mai sigur la împărăția cerească. Din aceste priviri s'a născut mai întâiu viața pustnicilor (anahoreți, eremiți). Cei dintâiu, cari și-au ales acest fel de viață, au fost Pavel din Tibet, Antoniu din Egipt născut pe la a. 251, Pachomiu, școlarul lui Antoniu, Ilarion din Palestina ș. a. Antoniu, care se trăgea dintr'o familie însemnată, după ce și-a împărțit săracilor toată averea sa, îmbrăcându-se într'un vestmânt de păr s'a retras în pustietate și a adunat pe lângă sine și pe alți pustnici, cari l-au ales pe el de căpetenie a lor. După Antoniu conduse societatea monahilor Pahomiu, care întemeiă pe la a. 340, cea dintâiu casă de monahi (călugări) în Egiptul superior

pe o insulă a Nilului (Tabena), dând monahilor cele dintâiu regule din viața mănăstirească. Ilarion mort pe la 371 a întemeiat o mănăstire în apropiere de Gaza, în Palestina.

Simeon Stâlpnicul și Daniil, cari au petrecut o parte a vieții lor pe câte un stâlp, ca să fie mai aproape de cer, și-au câștigat așa mare autoritate, încât cuvintele lor treceau de oracule, ce au influențat mult asupra desvoltării vieții religioase și morale în orient.

Sărăcia, castitatea și ascultarea erau condițiunile cardinale de viață pentru monahi. Cu lucrul mânilor trebuiau să-și câștige monahii cele de lipsă și prisosul să-l dea săracilor. Nu după mult timp se aflară și femei, cari și-au ales viața monahală. Acesta a fost începutul vieții monahale, care cu cât eră mai riguroasă, cu atât a aflat admiratori între oameni.

O perfecționare a regulelor de mănăstire s'a făcut în secolul al patrulea prin Vasiliu cel Mare. Casele de locuit ale călugărilor s'au numit mănăstiri, iară mai multe case de călugări, ce sunt la olaltă, se numiau *laura*. Mănăstirile se mai numeau și *cenobii* și *mandre* (staul) pentru că erau închise împrejur. Superiorul mănăstirii, de care aveau să asculte toți monahii, se numea *arhimandrit* sau *egumen*. Primirea în cinul monahal se făcea prin tuțdere după un timp de probă pe lângă rugăciuni. Regulele de mănăstire ale lui Vasiliu s'au generalizat în toate mănăstirile din Orient, al căror număr a crescut foarte tare în toate țările din Orient locuite de creștini. Afară de ordul sfântului Vasiliu, de care s'au ținut cele mai multe mănăstiri însemnate, precum mănăstirea din muntele Sinaia ș. a. au mai fost în Orient ordul *Studiților*, cari se distingueau prin priveghiere multă și *stâlpnicii*, la care l-a dat începutul Simeon Stâlpnicul.

Statul monahal în biserica din orient s'a ridicat în scurt timp la vază ajungând și în biserică la influință tot mai mare. Demnitățile cele mai înalte în biserică erau rezervate pentru bărbați aleși dintre monahi; dară chiar și pentru treptele mai mici ale preoției până la diaconi erau preferiți monahii. Episcopi căsătoriți erau la începutul secolului al cincilea foarte rari. La occident au mers și mai departe, impunându-se celibatul nu numai episcopilor, dară și presbiterilor și diaconilor; astfel încă sinodul din Elvira în Spania (a. 306) s'a enunțat în contra căsătoriei clerului. Leone I (a. 450) a impus celibatul și pentru diaconi. Când însă apusenii au insistat în sinodul ecumenic din Nicea (325) pentru a se aduce regulă generală pentru necăsătoria clerului, s'a ridicat mare opozițiune cu *Pafnuție*, episcop bătrân din Egipt, în frunte, care apăra cu temeiul căsătoria preoților. Sinodul a respins propunerea pentru celibatul preoților. În privința episcopilor există o hotărâre dela împăratul Iustinian, de a se alege dintre monahi, precum în praxă și eră cu puține excepțiuni.

§. 23. Viața monahală în Occident.

Creștinii din părțile occidentului la început nu erau accesibili pentru viața monahală; cu toate acestea din Orient s'a lătit mai târziu cîmul monahal și în Occident. Atanasiu cel mare însuș a fost, care a câștigat la apus mulți aderenți pentru monahism; Ambrosiu, Ieronim, Augustin lucrară apoi mult pentru lățirea vieții monahale în Occident. Ca cel dintâiu, care a regulat viața mănăstirească în Occident, se socotește Benedict de Nursia, care la a. 529 a fundat mănăstirea pe Monte Cassino cu regule mănăstirești nu așa riguroase ca în Orient. În evul mediu a înflorit în toate țările monahismul și la apus, ba se

poate zice, că mănăstirile și ordurile călugărești în părțile occidentale s'au ridicat la o însemnătate și mai mare ca în Orient. Numărul lor s'a înmulțit îmbogățindu-se prin donațiuni însemnate. În Orient mănăstirile au dat pe cei mai însemnați bărbați ai bisericii. La apus ordurile cele multe de călugări au devenit o putere în sinul bisericii latine. Ele s'au înființat de regulă cu un anumit scop de caritate, de misionari pentru lățirea creștinismului ș. a.

Înființarea celor mai multe ordini mănăstirești la apus cad în perioadele următoare; Între aceste se numără: *a)* ordul Cartaisilor înființat la a. 1084, într'un loc părăsit numit Chartreuse cu regule de viață riguroasă; *b)* ordul Cistercensilor înființat în Cistericum la anul 1098; *c)* ordul Premonstratensilor înființat la anul 1120 într'o vale numită premonstré; *d)* ordul Franciscanilor, înființat la a. 1209 de Francisc de Asissi; *e)* ordul Dominicanelor înființat la a. 1216 de Dominicus Guzman; *f)* ordul Carmeliților înființat mai întâiu pe muntele Carmel în Palestina și de aici adus în Europa la a. 1245; *g)* ordul eremiților Augustini, care se țineau de regulele lui Augustin, episcopului din Hippo; *h)* ordul Capușinilor numit așa dela capușul adecă acoperemântul de cap ascuțit; se deosebesc de Franciscani, dela cari și-a luat începutul la a. 1528 și prin purtarea de barbă ș. a.; *i)* ordul Misericordianilor înființat la a. 1540 cu misiune a îngrijii de săraci și bolnavi; tot în anul 1540 s'a înființat *l)* ordul Iesuiților cu o misiune specială ce se va arăta la alt loc; *m)* ordul Piaristilor înființat la anul 1597; *n)* ordul de călugărițe numit Ursuline înființat la a. 1537; *o)* ordul domnișoarelor engleze înființat la a. 1609; *p)* ordul surorilor de caritate.

În viața mănăstirească s'au cultivat virtuțile carității creștine, precum: binefacerile, ospitalitatea și

egalitatea între oameni. Mănăstirile au fost în timpul lor refugiul celor neajutorați și persecutați și mai pe sus de toate în mănăstiri s'a cultivat știința într'un timp, când focul și ferul domniă în lume. Cele mai multe cărți sfinte și știința clasică profană a anticității creștine s'au scris, decopiat, tradus și păstrat posterității prin călugări. Unele abuzuri, ce s'au comis prin călugări în timpul decadentei mănăstirilor, nu sunt motive a desconsidera instituțiunea mănăstirilor, care a adus o nenimii multe și însemnate foloase.

§. 24. Desvoltarea ulterioară a ierarhiei bisericesti.

Ierarhia bisericească, ca și întreaga organizațiune a bisericii, a primit în periodul II, o desvoltare însemnată, normativă pentru întreaga biserică și pentru toate timpurile. Îndeosebi sistemul mitropolitan, a cărui bază o aflăm în periodul precedent, s'a regulat cu considerare la organizarea și împărțirea politică a împărăției romane. Împăratul Constantin cel mare împărți imperiul său în *patru prefecturi*, și adică: 1. partea orientală 2. Iliricul, 3. Italia și 4. Galia; fiecare prefectură se subîmpărți în părți mai mici numite *dieceze* cu un *exarh* în frunte, iară diecezele erau împărțite în provincii sau eparhii, care fiecare aveă pe guvernatorul său. De aici a urmat, că și bisericeste făcându-se aceeași împărțire, fiecare dieceză, eparhie, provincie aveă episcopul său cu jurisdicțiune și teritor precis.

Încă în primii secolii mitropoliți se numeau episcopii din capitalele provinciilor; acum episcopul din capitala unei dieceze a ajuns cel dintâiu peste mitropoliții provinciilor acelei dieceze; astfel de mitropoliți din capitalele diecezelor au fost episcopii din Alexandria, Antiochia, Roma, Efes, Cesarea, Eraclea, Tesalonic, Sirmia, Cartaginea ș. a. cari folosiau titlul

de *exarhi*, *primați* sau *patriarhi*. Ei se mai numiau și *arhiepiscopi*. În sinodul I ecumenic s'a dat episcopilor din Roma, Alexandria și Antiochia rangul cel mai înalt între episcopi; sinodul II ecumenic a dat și episcopului din Constantinopol acelaș rang cu ședere după cel din Roma, fiind Constantinopolea primită ca a doua capitală a imperiului cu nume de Roma nouă. În sinodul din Chalcedon s'a pus ca al cincilea arhiepiscop pe lângă cel din Constantinopol, care fu de nou întărit, și episcopul din Ierusalim. Toți cinci se numără de aici încolo patriarhi ecumenici, iar cel din Roma purtă numele și de *papa*. Toți sunt între sine egali și numai în rangul șederii din afară sunt puși unul înaintea celuilalt. Toți au drept a așeză episcopi și mitropoliți.

Din treapta presbiterilor s'au format ca trepte laterale: protopresbiterii, cari au înlocuit pe choroepiscopi (episcopi sătești cu jurisdicțiune restrânsă), protosincelii, arhimandriții ș. a.; din diaconat s'au născut rangurile de onoare: al protodiaconilor și al arhidiaconilor, cari îngrijeau de rândul cel bun între diaconi în serviciile bisericesti, la episcopii, mitropolii și patriarhii. Din timpurile cele mai vechi mai sunt cunoscuți în biserică și alți servitori bisericesti, precum ipodiaconii, acoluții, exorciștii, cetetii, ostiarii ș. a.

§. 25. Sfinții părinți și scriitori bisericesti.

Numărarea între «sfinți» a persoanelor, cari s'au distins prin tăria credinții, prin scrierile lor, prin binefacerile lor, și peste tot prin o viață curată și plină de virtuți, biserica a îndeplinit-o prin decisiuni sinodale, sau prin consensul general al bisericii. Primirea între sfinți prin sinoade se numește «*canonizare*». Canonizarea a avut loc mai ales în biserica de apus pe când în biserica răsăriteană primirea între sfinți s'a

făcut prin consenzul general al creștinilor în urma venerațiunii ce aceștia o au avut cătră unul sau altul dintre părinții bisericii.

Dacă scrierile sfinților părinți ai celor trei secoli primi ai erei creștine poartă caracterul apologetic, cu dreptul se poate zice, că scrierile sfinților părinți din secolii următori au caracter polemic, adecă de dispute contra învățăturilor rătăcite ale ereticilor. În scrierile sfinților părinți s'a păstrat tradițiunea sfântă, care în biserica ortodoxă are în chestiuni dogmatice, rituale și de constituțiune, aceeaș autoritate ca și sfânta scriptură. Scrierile sfinților părinți sunt de importanță mare și pentru aceea, că ele au adus mai întâiu creștinismul în raport cu știința și cu filosofia antică, prin ce creștinismul a devenit accesibil și pentru clasele mai alese ale societății. Sfinții părinți demonstră nimicitatea păgânismului și rătăcirea sistemelor religioase politeistice față de avantajile religiei evanghelice a lui Christos.

Între sfinții părinți din periodul acesta strălucesc în biserica din părțile răsăritene următorii:

În secolul IV.

1. *Eusebiu* numit și *Eusebiu Pamfiliu* fiindcă purtă și numele învățătorului și amicului său, muce-nicul Pamfiliu din pietate cătră el. A fost cel mai mare teolog al timpului său. El ca orator și scriitor distins a lucrat mult pentru biserică scriind *istoria bisericii* până la a. 324 în 10 cărți, apoi o cronologie a istoriei universale și a religiei, din care s'au păstrat numai fragmente; afară de acestea a mai lăsat el încă scrieri apologetice și dogmatice-polemice și din arheologia biblică.

Eusebiu (mort la a. 338) a fost episcop în Ceesarea Palestinei și deși bănuit a inclină la semiaria-

nism, totuș merită cea mai mare recunoștință pentru erudițiunea sa.

2. *Atanasie cel Mare* s'a distins în măsură mare prin erudițiunea sa teologică dogmatică, în care privitynță întrecea pe toți contimporanii săi.

Născut în Alexandria pe la anul 296 ca distins membru al școalei din orașul său natal a însoțit și sprijinit încă ca diacon pe Alexandru episcopul său la sinodul I ecumenic din Nicea; ajungând apoi la a. 328 în scaunul arhiepiscopiei din Alexandria în timpul îndelungat al păstoririi sale de 46 ani, a avut pentru tăria convingerilor sale despre dreapta credință și pentru apărarea ei față de arieni, cari îl calumniiau, multe neplăceri și exil în mai multe rânduri. El, care pentru virtuțile sale evangelice, s'a numit «*părintele ortodoxiei*» a murit iubit și venerat de creștini la anul 373.

Afară de scrierile sale dogmatice-polemice îndreptate în contra ereticilor și mai ales în contra arienilor, a scris despre viața lui Antonie cel Mare, începătorul vieții monahale.

3. *Ciril al Ierusalimului*, născut pe la anul 315 a fost episcop în Ierusalim, locul nașterii sale, dela a. 351 până la moartea sa urmată în anul 386. El a avut mult a suferi din partea arienilor, fiind exilat mai ales sub împăratul Valens, care eră mare părtinitor al arianismului. El pe nedrept a fost în prepus la început, că însuș ar fi ținut cu arienii, căci ortodoxia lui a fost pusă mai pe sus de îndoială în sinodul ecumenic din Constantinopol (381), la care a participat.

Ciril a scris 18' cuvântări pentru ceice se pregăteau la botez, 5 cuvântări pentru cei botezați.

4. *Vasilie cel mare* s'a născut în Cesarea din Capadochia la anul 329 din o familie aleasă creștină. Părinții lui au fost Vasilie și sfânta Emilia; a avut

frate pe sfântul Grigoriu din Nissa, iară soră pe sfânta Macrină, de cel mai bun amic al său a avut pe Grigoriu din Nazianz. În cercul acesta familiar de sfinți fiind crescut sfântul Vasilie s'a ridicat prin erudițiunea și scrierile sale, prin binefacerile sale și peste tot prin virtuțile sale la mare însemnătate pentru biserică. După absolvarea școalelor din Cesarea ca tinăr a mers la Constantinopol în școala retorului Liban, care cunoscând însușirile lui Vasilie, cu laudă ridică talentele frumoase spirituale ale școlarului său. Din Constantinopol a mers la Atena, unde a petrecut aproape cinci ani cu studiul gramaticii, retoricii și filosofiei. După finirea studii'or voiă a se da pe cariera juridică, în care i-se deschideau mari perspective. Sora lui, Macrina, însă îl abătù dela aceasta și el preferă a cercetă mănăstirile din Palestina, Siria ș. a. unde află o viață sfântă, în care petrecù și el cinci ani primind cinul monahal. Eusebiu, episcopul din Cesarea, îl sfinți de presbiter la biserica din locul nașterii lui. El rămase și mai departe în legături intime cu monahii din orient, pentru cari a și compus niște reguli mănăstirești, cari s'au luat de norme pentru călugării din orient. După moartea episcopului Eusebiu fu ales Vasilie de următor ai lui la acea episcopie, ceea ce cauză amicului său Grigoriu din Nazianz o bucurie așa de mare, încât bonav fiind a poftit să-l ducă pe pat la Cesarea, ca cu mâinile sale să sfințească pe Vasilie de episcop al Cesariei. Ca episcop a dezvoltat Vasilie mare activitate, pentru care cu dreptul și-a meritat numele de «Mare». Îndeosebi s'a distins el prin tăria credinței sale, dela care împăratul Valens (arian) cu forța a încercat să-l abată. Acesta îl amenință cu luarea averii lui, cu exil și moarte, căci nu voi să primească învățătura eretică a lui Ariu. Vasilie răspundeà la toate cu liniște sufle-

tească: «de toate nu-mi pasă; de exil nu mă tem, «căci în tot locul sunt acasă pe largul pământului. «A suferi acum pentru fiul lui Dumnezeu este glorie «pentru celce iubește pe Christos. Moartea este bine- «venită pentru celce dorește a se întruni cu Christos; «încât mă privește, eu sunt aproape mort, de mult «caut mormântul». Prefectul, însărcinat cu executarea mandatelor contra lui Vasilie, în fața acestor răspun- suri ale sfântului exclamă cu nerăbdare: «Astfel n'a «vorbit nici un om cu mine». «Poate că n'ai vorbit «nicipând cu un episcop», răspunse Marele Vasilie. Apoi lăsându-i prefectul timp de cugetat, răspunse Vasilie: «Voiu fi mâne, ce sunt și astăzi». După o viață plină de activitate, slăbit de încordările chemării sale, murî Vasilie în anul 379 în etate de 50 ani.

Scrierile lui sunt: Comentări, scrieri esegetice. Dela sfântul Vasilie are biserica liturgia, ce poartă numele lui.

5. *Grigorie Nazianzul*, amic bun a lui Va- silie cel mare, care-l sfinți de episcop (371) în locul tatălui său, care eră episcop în Nazianz. Ca delegat al sinodului din Antiochia din a. 378 a mers la Con- stantinopol pentru apărarea bisericii ortodoxe contra arienilor, unde distingându-se prin învățăturile sale cătră popor, arienii fură delăturați și Grigorie însuș ridicat de împăratul Teodosiu pe scaunul arhiepisco- piei din Constantinopol (380) fiind în anul următor recunoscut și de sinodul ecumenic II din Constanti- nopol. Pentru potolirea unor vrajbe născute din cauza ajungerii sale în scaunul arhiepiscopiei din Constan- tinopol s'a retras de bună voie în singurătate zicând sinodului: «Dacă eu sunt cauza neînțelegerilor Voa- stre, nu sunt mai bun ca Iona Prorocul, aruncați-mă și pe mine în mare numai să înceteze certele».

Pentru cuvântările și scrierile sale pline de erudițiune biserica îl numește «Grigorie Teologul».

6. *Ioan Gură de aur* (Chrisostom), născut în Antiochia la a. 347 din familie aleasă creștină.

Murind tatăl său numit Secundus fû educat de mama sa Antuza în spirit religios; studiã apoi retoricã și jurisprudența având pe Libanie de profesor. Abzicând dela cariera de avocat, în care se ridicase la renume, se dedicã studiului teologiei, având de învățători pe arhimandriții Meletiu și Diodor. Distingându-se și pe terenul teologiei prin cuvântările și scrierile sale, încă ca tinăr fû ales de episcop; el însă nu primî pe lângă toate îndemnările amicului și conșcolarului său Vasilie cel Mare, ci pentru justificarea procedurii sale a scris șapte cărți despre preoție. La a. 381 fû totuș hirotonit de diacon și la a. 386 de presbiter în Antiochia și după ce își făcû nume mare prin cuvântările sale instructive în explicarea sfintei scripturi, fû ales arhiepiscop în Constantinopol (a. 387). Pentru cuvântările sale îndrăznețe, prin cari biciuîa moravurile stricate chiar și în societățile mai înalte, Ioan Gură de aur avû la întrigile inamicilor săi, între cari se numără Eudoxia, soția împăratului Arcadiu, să sufere multe și mai pe urmă să fie depus și trimis în exil de însuș împăratul în repețite rânduri, — la Cucuza în Azia mică și apoi la Pityus în Cholchis, unde murî în urma maltratărilor pe drum la a. 407. După 39 de ani moaștele sfântului Ioan fură aduse la Constantinopol și depuse în biserica sfântului Pavel. Cuvântările și scrierile lui sunt de o frumsete clasică. Dela Ioan avem și Liturgia, ce poartă numele lui.

Afară de sfinții părinți și scriitori bisericesti la orient, numărați aici, mai amintim pe scurt încă din secolul al IV-lea pe

7. *Efrem Sirianul*, presbiter în Edesa, născut la a. 300 în Nisibi.

8. *Grigorie din Nissa*, fratele lui Vasile cel Mare și episcop în Nissa, mort la a. 394.

9. *Macarie cel Mare*, igumen de mănăstiri în Egipt, mort la a. 391.

10. *Didim*, teolog învățat dela școala din Alexandria născut la a. 309.

11. *Diodor*, învățător renumit al școalei din Antiochia și apoi episcop la Tars în Cilicea, mort pe la anul 394.

12. *Epifanie*, mitropolit la Salamis în Cipru născut la a. 310 în Palestina.

Din secolul V.

13. *Ciril*, arhiepiscop în Alexandria până la moartea sa la a. 494.

14. *Teodorit*, episcop la Cir în Siria distins ca istoric bisericesc, mort la a. 458.

Din secolul VI.

15. *Ioan Gramaticul*, filosof creștin la școala din Alexandria mort la 560.

16. *Ioan Scolasticul*, patriarh în Constantinopol până la a. 538, cel mai renumit scriitor despre dreptul canonic.

17. *Ioan Scărariul*, egumen pe muntele Sinai mort la 600, a scris despre viața ascetică.

18. *Roman Cântărețul*, renumit ca compositor de imnuri și cântări bisericești.

În secolul VII.

19. *Ioan Milostivul*, patriarh în Alexandria, s'a distins prin binefaceri și viață sfântă.

În secolul VIII.

20. *German*, patriarh în Constantinopole s'a distins în apărarea cinstirii icoanelor.

21. *Cosma din Ierusalim*, învățătorul sfântului Ioan Damaschin, a compus cântări bisericești.

22. *Ioan Damaschin*, fost diregător de stat, apoi călugărit, înfocat apărător al bisericii ortodoxe și mare teolog și întocmitor de tipic și cântări bisericești.

23. *Teodor Studitul*, numit așa după mănăstirea unde eră egumen, a apărat cu cuvântul și în scris cinstirea icoanelor.

Dintre părinții și scriitorii bisericești din Occident mai renumiți se amintesc:

1. *Ilarie*, episcopul de Poitiers în Galia, mort la a. 366, numit pentru combaterea arienilor și *Atanasie al apusului*.

2. *Ambrosie*, episcop în Milan născut în Galia pe la a. 335 a lăsat o mulțime de scrieri bisericești.

3. *Rufin* din Aculea, născut pela a. 345, renumit istoric și scriitor bisericesc.

4. *Ieronim*, născut pe la 335 în Dalmația, a fost mare cunoscător de limbi a tradus sfânta scriptură după textul evreesc și grecesc (vulgata).

5. *Augustin*, născut la Tagast în Numidia la a. 354 din tată păgân și mamă creștină. Scrierile sale principale sunt despre păcatul strămoșesc, despre harul dumnezeiesc și predestinațiune.

6. *Ioan Casian*, contimporan și adversar al lui Augustin, pe care combătându-l a căzut în alt extrem numit semipelagianism. El se așeză în Marsilia, unde fundă două mănăstiri după modelul mănăstirilor din orient. Murì la a. 435.

7. *Dionisie Exiguul*, superiorul unei mănăstiri în Roma pe la a. 500, a scris pascălia pe 95 ani și despre canoane.

8. *Grigorie*, episcop în Tours, a scris despre viața sfinților și istoria bisericească; a murit la a. 549.

9. *Grigorie cel mare*, născut la Roma în a. 540 ajuns arhiepiscop, acolo s'a distins prin binefacerile sale, ca organizator al clerului și îndreptător al liturghiei și cântărilor bisericești.

CAP II.

Calamități externe și interne asupra bisericii.

§. 26. Religiunea mohamedană.

În secolul al șaptelea multă stricăciune a cauzat bisericii formarea unei religiuni nouă în părțile de răsărit, care dela întemeietorul ei, Mohamed, se numește religiunea *mohamedană*. Mohamed, născut în Meca la a. 571 d. Chr., după ce ca neguțator a făcut mai multe călătorii și și-a adunat multe cunoștințe mai ales din religiunea creștinilor și a evreilor, dându-se pe sine ca profet trimis de Dumnezeu, a reformat religiunea Arabilor, care degenerase în *sabaism* (închinarea la stele), compunând o religiune nouă amestecată din elemente păgânești, creștinești și mosaice. Ca idee fundamentală în viața morală a pus Mohamed supunerea necondiționată sub atotputernicia lui Dumnezeu (fatalismul), de unde au împrumutat credincioșii lui Mohamed numirea de: *Islam* ce însemnează supunere. El a pășit ca învățător nou în orașul Meca; aflând însă aici inimi chiar în neamul său (curișiți) a fost silit să fugă în orașul Medina la a. 622 d. Chr. Dela fuga lui Mohamed dela Meca la Medina numără Mohamedanii anii; era mohamedană se numește *egira*. În Medina a aflat Mo-

hamed mai mulți partizani și cu ajutorul acestora s'a întors după opt ani triumfător la Meca, de unde în scurt timp s'a făcut stăpân cu învățăturile sale nouă peste întreagă Arabia. De aci cu arma în răsboaie înfricoșate s'a impus religiunea mohamedană în Asia peste Siria, Palestina, Persia ș. a. în Africa peste Egipt și întreagă Africa de nord, de unde a străbătut și în Spania. Voiînd să străbată mohamedanii cu arma în mână și mai departe spre Europa și mai deaproape în Franța, fură respinși de Carol Martel în lupta dela Tours și Poitiers la a. 732.

Biserica creștină în țările, unde s'a lătit Islamul, a suferit mult prin fanatismul mohamedan, ba în unele părți s'a stins cu totul.

Mohamed se zice a fi fost un bărbat iubitor de poporul său, milostiv, cumpătat, dară totodată ambițios și răsbunător. El a murit la a. 632 d. Chr. Învățăturile lui le-a adunat Califul următor, socrul său, numit Abu-Bekr în scrierea numită *Coran* (carte). Mohamedanii cred într'un Dumnezeu și în profetul Mohamed, de care cred că este mai mare ca Moisi și Christos. Cred în nemurirea sufletului și în viață după moarte plină de plăceri sensuale. Cred în îngeri buni și răi. Rugăciunea, postul și milostenia și lățirea Islamului cu arma sunt datorințele principale ale credinciosului mohamedan.

§. 27. Eresurile.

1. Eresul lui Ariu s'a arătat pe la anul 318, când presbiterul Ariu din Alexandria începù să învețe, că Domnul Christos nu este de o ființă cu Tatăl, Dumnezeu adevărat, ci numai o creatură a Tatălui. Din cauza acestei învățături greșite și contrară credinței generale a bisericii s'a născut certe și neplăceri în sinul bisericii, pentrucă Ariu neascultând de patriarhul

său din Alexandria a se lăsa de învățăturile sale ră-tăcite, fu excomunicat. Fiindcă însă Ariu cu toate acestea refugiindu-se în Asia află mulți partizani ai învățăturilor sale, împăratul Constantin cel Mare convocă cel dintâiu sinod ecumenic la Nicea la a. 325 pentru a se pune capăt neliniștei între creștini. Sfinții părinți adunați în număr de 318 au aflat, că învăță-turile lui Ariu sunt greșite, le au condamnat și pentru toate timpurile au precizat învățătura cea adevărată despre Domnul Christos în simbolul credinței Niceo-constantinopolitan, mărturisind pe temeiul sfintei scrip-turi și al sfintei tradițiuni, că este Fiiul lui Dumnezeu, de o ființă cu Tatăl. Ariu și partizanii săi fură exi-lați de împăratul. Nu după mult timp însă se în-toarse soarta creștinilor ortodoxi spre rău, căci ur-mătorii împărați, Constanțiu și Valens, primind învă-țătura lui Ariu în o formă nouă a ei de *semiarinism* reprezentată de Eusebiu din Nicomidia, (*Christos a fi asemenea cu Tatăl*) începură a sprijini pe Arieni, a persecută pe creștinii ortodoxi și pe episcopii lor a-i trimite în exil. Arianismul a avut intrare la po-porul Goșilor, la Longobarzi ș. a. și poate că ar fi mai nepăciuit mai mult timp biserica, dacă bărbați însemnați ai bisericii, precum Vasiliu cel Mare, Ata-nasiu, Grigoriu din Nissa, Grigoriu de Nasianz ș. a. nu ar fi combătut arianismul cu armele științei, și dacă mai ales împăratul Teodosiu cel Mare nu ar fi fost energic pentru stărpirea arianismului.

2. Eresul lui Macedoniu, care ca episcop în Constantinopole învăță în contra Duhului sfânt, că nu ar fi de o ființă cu Tatăl și cu Fiiul, ci o ființă mai inferioară. Împăratul Teodosiu cel mare convoacă la a. 381 al doilea sinod ecumenic în Constantinopole, care compunând și terminând simbolul credinței Niceo-constantinopolitan combătu eresul lui Macedoniu în-

vățând, că Duhul sfânt este Dumnezeu adevărat, purcede din Tatăl și este de o ființă cu Tatăl și cu Fiul.

3. *Eresul lui Pelagiu.* Eresul acesta s'a născut din învățătura greșită a monahului Pelagiu din Britania, care învăță în Roma pe la a. 400, că păcat strămoșesc nu există și că numai Adam este întinat cu acest păcat, nu însă și următorii lui: deci nici botezul nu e de trebuință pentru curățirea de acest păcat, — tot așa nu e de trebuință nici grația divină pentru mântuirea omului, deoarece omul prin voia lui se poate îndrepta. Învățăturile acestea răspândite de Pelagiu și amicul lui Celestin în Roma și apoi în Africa (a. 410) fură ager combătute de episcopul din Hippo Augustin, și condamnate în mai multe sinoade locale și mai pe urmă în sinodul ecumenic III din Efes la a. 431.

Augustin în combaterea Pelagianismului mergând într'o direcțiune extremă, la mântuirea omului puneă tot pondul pe harul lui Dumnezeu, față de care voința liberă a omului nu are nici o valoare; învățătura lui, care cuprindeă un fel de predestinațiune a omului a provocat pe la a. 425 o reacțiune susținută de presbiterul Ioan Casian, care în o scriere a sa, *collationes patrum*, combătu învățăturile lui Augustin învățând, că Dumnezeu voiește mântuirea tuturor oamenilor, nu numai a acelor predestinați spre mântuire și aceasta se întâmplă nu numai prin harul lui Dumnezeu, dară și prin voința omului. Casian însă greși susținând, că harul lui Dumnezeu nu se dă omului din bunăvoința lui Dumnezeu, ci omul trebuie să merite acel har; de aceea Casian și aderenții săi au fost stigmatizați de *semipelagianism* și combătuți de însuș Augustin.

Asupra întrebării despre *harul* lui Dumnezeu, predestinațiune și despre liberul arbitriu al omului se

încinse o discuție îndelungată producându-se o literatură întreagă și astăzi încă se deosebesc partide religioase, care aderează mai mult sau mai puțin la una din direcțiunile extreme; așa d. e. biserica calvină aderează la învățătura despre predestinațiune, biserica apuseană susține învățăturile lui Augustin în înțeles moderat; biserica orientală a rămas pe lângă învățătura veche a bisericii, după care pe lângă voința omului e de lipsă spre mântuire și harul lui Dumnezeu.

4. Eresul Nestorian, numit așa dela Nestoriu, care fiind patriarh în Constantinopole (a. 428) părăsindu-l învățăturile rătăcite ale unui presbiter cu numele Anastasiu care pe Maria Fecioară în cuvântările sale nu o a numit Născătoare de Dumnezeu, ci maica lui Christos, susținând, că deosebit este Iisus ca om născut din Fecioara Maria și deosebit este Dumnezeu Fiul. Nestoriu învăță, că în Christos nu sunt numai două firi, dumnezeiască și omenească, dară și două persoane, că unul ar fi Christos ca Dumnezeu și altul Christos ca om născut din Fecioara; în fine că Christos Dumnezeu a locuit numai temporal în Christos omul; de aceea Fecioara Maria ar fi a se numi Născătoare de Christos, iară nu Născătoare de Dumnezeu. Acest eres a fost combătut în sinodul III ecumenic, convocat la Efes la a. 431 de împăratul Teodosiu II și s'a susținut învățătura dreaptă a bisericii, că adevărat în una și aceea persoană a lui Christos sunt amândouă firile: dumnezeiască și omenească.

5. Eresul lui Eutichiu stă din rătăcita învățătură a lui Eutichiu, arhimandritul unei mănăstiri în Constantinopol, care voind să combată eresul lui Nestoriu susținea, că în Christos ambe firile, dumnezeiască și omenească, s'ar fi amestecat în una fire dumnezeiască, și că Christos a pățimit cu fire dumnezeiască, iară întruparea lui Christos ar fi numai formală și la părere, fără esență.

Pentru delăturarea acestui eres, care s'a numit și eresul «monofisiților» s'a întrunit un sinod la Constantinopole la a. 448, apoi altul la Efes la a. 449, care s'a terminat cu ceartă fără rezultat și în fine sinodul IV ecumenic în Chalcedon la a. 451, unde s'a combătut și condamnat eresul lui Eutichiu susținând dreapta credință despre Christos, că este Dumnezeu și om adevărat, că Dumnezeu este născut din Tatăl înainte de veci, iară ca om este născut în timp din Fecioara Maria; amândouă firile există în Christos împreunate în una persoană a Lui.

Eresul monofisiților a aflat aderenți în Siria (sub numirea Iacobiți), Egipt (sub numirea Copti) și în Armenia (sub numirea Gregoriani).

Din eresul monofisiților se născu și eresul «*monotelitic*», care se cuprindeă în învățătura greșită, că în Christos sunt două firi, dară numai una voie. La acest eres nou dădu naștere însuș împăratul Iracliu. (611—641), care prin această învățătură voi să împace partidele religioase, pe creștinii ortodocși cu monofisiții. El și următorul împărat Constans, a impus cu putere noua învățătură eretică și pe ceice se împotriveau li persecută și pedepsiă cu asprime, pânăcând la anul 680 împăratul Constantin Pogonat a conchemat al VI-lea sinod ecumenic în palatul său împărătesc, ce se numiă «Trulla», pentru restaurarea păcii în biserică. Acest sinod a decretat, că biserică să țină învățătura precum o a primit dela sfinții părinți, că Christos are două firi și două voințe. De atunci a dispărut acest eres, rămânând după el numai puțini partizani, cari se țineau în mănăstirea Maron din munții Libanului,

O precizare mai exactă a dogmelor și a disciplinei bisericești în conformitate cu decisiunile sinoadelor V. (a. 553) și VI (a. 680) ecumenice se făcù la

a. 692 în sinodul ținut în Trulla, care privindu-se ca o continuare a aceluia, se numără tot ca al șaselea sinod ecumenic sau al II-lea sinod Trullan. Biserica Romei nu recunoaște valoarea acestui sinod mai ales, că în acest sinod s'a întărit de nou canonul 28 din Chalcedon, prin care s'a recunoscut patriarhului din Constantinopole rangul după patriarhul din Roma.

§. 28. Lupta pentru icoane.

O nenorocire nouă a venit asupra bisericii din părțile răsăritene din cauza luptelor interne pentru «cinstirea icoanelor». Luptele pentru icoane au avut loc în secolul al optulea și au cauzat creștinilor drept credincioși multă amărăciune, iar împărăției bizantine mare slăbire. Luptele pentru icoane au fost înscenate de însuși împărații bizantini. Leo III Isaurul, sub cuvânt, că Iudeii și Mohamedanii pentru venerațiunea icoanelor nu primesc creștinismul, a emis în a. 726 o ordinațiune împărătească, prin care interzice strict cinstirea icoanelor în biserică, și demandă depărtarea lor din biserică. Întâmpinând însă rezistență la executarea acestui ordin, împăratul Leo a dat în anul următor un ordin și mai aspru a se depărta din biserică și din orice alt loc destinat pentru servicii bisericesti icoanele lui Christos, a sfintei fecioare Maria, îngerilor și a sfinților. oprindu-se sub grele pedepse cinstirea icoanelor și în case private. Împăratul Leo cu partida sa și epoca gonirii icoanelor a primit numirea de «iconomah». În contra edictului împărătesc, prin care se interzice cinstirea icoanelor, s'a ridicat partidul cinstitorilor de icoane cu clerul în frunte și a produs o revoltă publică sfărâmând statuile împăratului, precum acesta sfărâmasese icoanele sfinților. Răscoala aceasta, care se extinse și peste exarhat (în Italia) s'a delăturat prin intervenirea gardei împără-

tești în urma multor vărsări de sânge. Fiiul și următorul în domnie al lui Leo III cu numele Constantin V (741—775) a mers și mai departe la oprirea icoanelor. Partida cinstitorilor de icoane (iconoduli) cu patriarhul Atanasiu din Constantinopole în frunte participând la o revoltă în contra împăratului, în urma suprimării ei și-a atras și mai tare odiul și pofta de răsbunare a lui Constantin, care pe patriarhul bătut cu bice a pus să-l poarte întors pe un asin pe străzile Constantinopolei. Pe un alt Patriarh cu numele Constantius, care se împotrivea iconomahilor (iconoclaști), l-a decapitat și capul lui l a expus publice spre îngrozirea poporului. Impăratul fără nici o considerare persecută pe călugări prefăcând mănăstirile în casarme; în tot locul se dărâmau statuetele sfinților și se sfărâmau icoanele lor. Chiar și relicuiile sfinților, precum ale sfintei Eufemia ș. a. fură aruncate în mare. Cu toate aceste mijloace n'a fost posibil a suprima cinstirea icoanelor, ce aveă bază în praxa veche a bisericii. Nenorocirile, ce au venit asupra împărăției bizantine sub împăratul Constantin V. numit în batjocură Copronim (intinat în căldare la botez), precum năvălirea Longobarzilor peste exarhat, frig mare, cutremure de oământ, ciumă ș. a. s'au socotit de iconoduli ca pedepse dela Dumnezeu pentru fărădelegile iconoclaștilor.

Lupta fără succes a împăraților bizantini contra icoanelor a documentat și de astădată, că este greșit și nefast lucru a se obtrude puterea lumească în lucruri de credință.

Patriarhul din Roma, papa Gregoriu III. amestecându-se ca judecător în cearta pentru icoane a luat partida iconodulilor punând sub anatema pe iconoclaști, și a profitat de ocaziune a-și validat puterea sa (supremația), ce voia să fie recunoscută și în orient.

Lupta pentru icoane s'a continuat și sub următorul împărat Leo IV. pânăce după moartea lui soția lui, împărăteasa Irina, a luat parte cinstitorilor de icoane și în conciliul al șaptelea ecumenic convocat la Nicea în a. 787 s'a restaurat în biserică cinstirea icoanelor pentru toate timpurile documentându-se, că ea este bazată pe sfânta scriptură, pe rațiune pe scrierile sfinților părinți și canoane, iară iconoclaștii s'au pus sub anatema, dacă nu vor primi cinstirea icoanelor.

Încă odată s'a mai aprins cearta pentru icoane, când al doilea următor al împărătesei Irina, Leo V. Armeanul (813—820) și Mihail, fiul și următorul lui pe tronul bizantin, au demandat de nou a se scoate icoanele din biserică, până când iară o împărăteasă, Teodora, după moartea bărbatului ei, împăratul Teofil (842), care încă eră iconomah, de nou a restaurat cinstirea icoanelor.

CAP. III.

Sinoadele.

§. 29. Sinoadele ecumenice.

În rândul sinoadelor ocupă cele ecumenice pozițiunea cea mai însemnată, pentru că în ele eră reprezentată biserica întreagă. În aceste sinoade, de cari au fost «șapte», s'au deslegat cele mai însemnate întrebări dogmatice, mai ales când în sinul bisericii s'au arătat și învățătură rătăcite (eretice); în sinoadele ecumenice s'au adus regule de disciplină cu valoare pentru întreaga biserică; prin ele s'a susținut caracterul universal (catolic) al bisericii pentru toate tim-

purile. În primii trei secolii ai erei creștine fiind biserica strămtorită și persecutată, n'a fost posibilă ținerea de sinoade ecumenice, ci s'au ținut numai unele sinoade locale. Îndatăce biserica a primit libertățile, ce i-se cuvin, ea a fost pusă în pozițiune a ține și sinoade ecumenice, sau de a toată lumea.

De caracteristica unui sinod ecumenic după conglăsuirea generală a bisericii, se țin următoarele condițiuni: 1. Ca să fie convocat de împăratul; 2. ca să tracteze obiectele dogmatice; 3. ca hotărârile, ce se aduc să fie conforme cu învățăturile ortodoxe; 4. ca acele hotărâri să fie recunoscute de toți patriarhii și ierarhii bisericii.

Sinoadele ecumenice sunt următoarele:

Sinodul I ecumenic s'a ținut la Nicea la a. 325 fiind de față 318 sf. Părinți. Sinodul a fost convocat de împăratul Constantin cel Mare pentru delăturarea eresului lui Ariu. Aici s'a combătut și condamnat învățăturile greșite ale lui Ariu, care împugna Dzeirea lui Christos, statorindu-se pentru totdeauna și nestrămutat dogmele credinței despre Dumnezeu Tatăl și despre Dumnezeu fiul în șapte încheieturi de credință; aceste s'au căprins într'un simbol completat în următorul sinod ecumenic dela Constantinopol (a.381) cu alte cinci încheieturi; acest simbol s'a numit simbolul credinței Niceo-Constantinopolitan. În sinodul ecumenic I dela Nicea s'a regulat timpul sărbării Paștilor; s'a numărat scaunul ierarhic din Ierusalim în rândul patriarhiilor; s'au regulat alegerea și hirotonirea episcopilor și jurisdicțiunea mitropoliților și a patriarhilor din Roma, Alexandria și Antiochia ș. a.

Sinodul II ecumenic, ținut în Constantinopole la a. 381 sub împăratul Teodosie cel Mare fiind de față 150 episcopi, au combătut eresul lui Macedoniu, care

învăță în contra Duhului sfânt, satorind cei din urmă cinci articli de credință cuprinși în simbolul credinței Niceo-Constantinopolitan. În acest sinod s'au adus șapte canoane, în cari se mai regulează jurisdicțiunea episcopască, și dă scaunului arhieresc din Constantinopol rangul după cel al Romei.

Sinodul III ecumenic s'a ținut în Efes la a 431 sub Teodosie cel mic, fiind de față 200 episcopi. Aici s'au adus opt canoane și s'a combătut eresul lui Nestoriu și s'a recunoscut independența mitropoliei din Cipru de mitropolia Antiochiei.

Sinodul IV ecumenic s'a ținut în Chalcedon (în Bitinia) sub împăratul Marcian la anul 451, participând 620 arhieriei. Aici s'a combătut eresul lui Eutichiu adoptându se ca îndreptar canoanele aduse până acum; s'au adus reguli disciplinare oprindu-se hirotoniile pe bani, amestecul preoților în lucruri lumești, s'a regulat tagma monahală ș. a. Peste tot în acest sinod s'au adus 30 canoane; prin canonul 28 se întărește canonul 3 al sinodului II ecumenic despre rangul scaunului patriarhesc din Constantinople după cel din Roma.

Sinodul V ecumenic, ținut la Constantinople la anul 553 pe timpul împăratului Iustinian cu 165 arhieriei, n'a adus nici un canon, fără a condamnat de nou eresurile lui Nestoriu, Eutichiu și apoi și al lui Origen despre predestinațiune.

Sinodul VI ecumenic s'a ținut la Constantinople sub împăratul Constantin Pogonat la anul 691 cu 227 Arhieriei. El se numește și sinodul din Trulla, căci s'a ținut în palatul împărătesc numit așa. Sinodul Trullan a adus 102 canoane privitoare la disciplina bisericească; a recunoscut 85 canoane apostolice spre deosebire de biserica din apus, care re-

cunoaște numai pe cele 50 dintâiu; celibatul la preoți fu condamnat și aceasta s'a făcut în opoziție cu praxa bisericii apusene; canonul 28 din Chalcedon despre egalitatea patriarhului din Constantinopole cu cel din Roma fu de nou sancționat ș. a. Sergiu papa Romei oprî publicarea acestor hotărâri în bisericile dela apus.

Sinodul VII ecumenic s'a ținut în Nicea la anul 787 sub împăratul Constantin VI și mamăsa Irina, fiind de față 350 arhieriei. În a șaptea ședință a acestui sinod s'a apărât cu argumente cinstirea icoanelor, iară asupra iconomahilor s'a pronunțat anatemă. În acest sinod s'au mai adus 22 canoane privitoare la disciplina preoților și a monahilor.

§. 30. Sinoadele locale.

Afară de sinoadele locale 1. din Antiochia (a. 265); 2. din Ancira (314) și 3. Neocesaria (315), ținute în periodul I, s'au mai ținut alte sinoade locale și anumit:

1. La Gangra în Asia-mică, la anul 315 cu 13 episcopi, cari în 21 canoane a regulat afacerile de căsătorie condamând pe Eustahiu, episcopul Sebastei pentru învățăturile lui greșite despre căsătorie ș. a.

2. În Antiochia Siriei, ținut la anul 341 fiind de față 90 arhieriei, s'au adus 25 canoane privitoare la ordinea bisericească.

3. În Sardchia la anul 347 cu 370 arhieriei, s'au restituit în posturile lor mai mulți episcopi delăturați prin arieni, a căror învățătură fură condamnate. Aici s'au adus 20 canoane despre datorințele episcopilor și ale presbiterilor.

4. În Laodichia în Frigia la anul 365. S'au adus în 60 canoane reguli disciplinare și de bună ordine în biserică.

5. În Constantinopole la anul 391, unde au fost de față 70 de arhieri și s'au adus 2 canoane despre hirotonirea episcopilor și judecarea prin sinod a episcopilor acuzați.

6. În Cartagina la anul 418 fiind de față 217 arhieri, s'au adus 141 canoane cu respect la hotărârile sinoadelor anterioare în deosebite cauze de ordine și disciplină bisericească.

În rândul sinoadelor locale se mai numără și alte trei sinoade locale, dintre cari unul cade în periodul prim, iară două în periodul următor.

Aceste sinoade se deosebesc de celelalte 9 sinoade locale numărate mai sus prin aceea, că deși hotărârile lor sunt recunoscute în întreagă biserica ortodoxă totuș n'au primit ca celelalte 9 sancționare formală prin un sinod ecumenic. Aceste trei sinoade locale sunt următoarele:

1. Sinodul din Cartagina dela anul 256 cu 18 episcopi convocați de Ciprian pentru a decide dacă botezul săvârșit de eretici este valid sau nu. Decisul sinodului a fost, că botezul de eretici nu e valid și cei întorși în sinul bisericii ortodoxe trebuie de nou botezați.

2. Sinodul din Constantinopole la anul 861 cu 318 episcopi în cauza cinstirii icoanelor și alte obiecte de bună ordine și disciplină bisericească.

3. Sinodul din Constantinopole la anul 879 convocat de patriarhul Fotie pentru împăcarea neînțelegerilor între scaunul din Constantinopole și al Romei. Încercările de complanare ale acestui sinod, la care au participat 283 arhieri, au rămas fără rezultat.

§. 31. Impărații romani după Constantin cel Mare.

După Constantin cel Mare s'a împărțit imperiul roman între cei trei fii ai lui, și anume lui Constantin s'a venit partea de răsărit, lui Constantius s'a venit partea de apus și la al treilea fiu cu numele Costans s'a venit Italia și părțile din Africa. Sub domnia lor se luară cele mai severe măsuri contra păgânilor, cari erau siliți a trece la creștinism. Dintre acești frați ajungând Constantius singur domnitor peste întreg imperiul a sprijinit pe arieni, iară ortodoxia și pe reprezentantul ei cel mai înfocat, pe sfântul Atanasiu și pe aderenții lui i-a persecutat. Iulian, nepotul și următorul lui Constantius în domnie, având o aversiune față de religiunea creștină, s'a încercat pe aceasta să o nimicească și în locul ei să restabilească cultul păgân. Impăratul Iulian, deși se arată pe față ca creștin, totuș nepătrunzând el în spiritul evanghelic, nutriă în inima sa o aversiune contra creștinismului; adăpat fiind cu filosofia păgână în școalele păgâne în Constantinopole, Nicomidia și Atena, eră un aderent înfocat al cultului păgân, al lui Helios (zeul soarelui). El pe sub ascuns voiă să surpe creștinismul dând libertăți cultelor păgâne, batjocorind pe creștini în scrieri, depărtându-i din apropierea sa și din diregătoriile statului. În chipul acesta urmărind cu energie calea sa de predilecțiune a ridică păgânismul la domnire, în timpul scurt de doi ani ai domniei sale a stricat mult bisericii lui Christos provocând o reacțiune contra creștinismului. El spoliă clerul de averi, sub pretextul sărăciei evanghelice; favoriză scisiunile în biserică și pe eretici, oprî școalele creștinilor și desvoltarea literaturii bisericești sub cuvânt că sfânta scriptură e deajuns. Prin apucăturile sale viclene, dacă ar fi trăit mai mult, ar fi cauzat și mai mari rele bisericii; Provedința divină însă a voit

ca el să fie lovit de o săgeată în resbelul contra Perșilor și murind (363) să fi zis: «Ai învins Galileene»! Pentru ura sa cătră numele lui Christos, biserica i-a dat epitetul de «apostat», adecă căzut din credință.

Incerările fără folos ale lui Iulian au documentat, că păgânismul ca religie încă de atunci eră în apunere. Valentinian I între următorii împărați eră ortodox adevărat, iară fratele și conregentul său Valens (364—378) eră arian, care persecută deopotrivă pe ortodoxi ca și pe păgâni. Următorul împărat Teodosiu (379—391), a oprit și persecutat în imperiul roman arianismul, iară păgânilor le-a surpat capiștele și altarele. Păgânii dispărură cu totul din orașe și cetăți și se mai aflau numai în ținuturi retrase, iară religieuna lor a început a fi desprețuită de clasele mai înalte ale societății, numită fiind «religieuna sătenilor» (păgânism). Impăratul Onoriu a exchis în țările de apus pe păgâni dela diregătoriile de stat. Lovitura din urmă o a dat păgânismului împăratul Iustinian (529), care a desființat școala filosofică din Atena ce existase nouă secol, izgonind de acolo pe cei din urmă șapte aderenți ai filosofiei platonice.

§. 32. Raportul între stat și biserică.

Impărații creștini și-au ținut de o datorie a lor cătră biserică a îngrijii de interesele ei și a o protegia. Astfel Constantin cel Mare a intervenit cu puterea sa împărătească pentru menținerea păcii interne a bisericii, apărându-o contra ereticilor și acordându-i anumite privilegii. După exemplul lui Constantin și alți împărați s'au aflat chemați a se ingeră la regularea lucrurilor bisericești. Până unde aveă să ajungă amestecul împăraților în lucrurile bisericești fără vătămarea sfințeniei în biserică, arată însuș împăratul Constantin cel Mare, când pe sine se aseamănă cu

un episcop pentru lucrurile afară din biserică. Biserica a și recunoscut împăraților un drept oarecare de ingerință în biserică pentru lucrurile din afară, nu însă pentru lucrurile bisericesti interne, precum sunt dogmele, ritul ș. a. Biserica a rezervat aceasta numai pentru sinoade; iar împărații erau chemați a da ajutor, când se cerea, numai pentru executarea decisiunilor sinodale.

Cu toate acestea mulți dintre împărați nerespectând limitele de drept ale statului față de biserică s'au ingerat de multe ori în lucrurile interne bisericesti, provocând conflicte între stat și biserică și nemulțămiri în biserică. Biserica din părțile apusului a fost mai scutită de amestecul împăraților, din cauză că după căderea împărăției romane din apus împărații nu mai residau în Roma și autoritatea papilor nu numai că a rămas neștirbită, dară s'a și ridicat prin nimbul capitalei de odinioară a lumii, și dacă totuș și în părțile de apus nu au lipsit conflictele între stat și biserică, cauza a fost în cele mai multe cazuri însăși biserica, a cărei ierarhie și-a trecut sfera competenței sale, ingerindu-se ea în lucrurile statului. Alta a fost dezvoltarea bisericii în părțile de răsărit; împărații din Constantinople căutau de multe ori a-și susține puterea lor și în biserică; aceasta s'a întâmplat mai ales în acel period de timp, când tronul bizantin se afla în decadență. Biserica în astfel de împrejurări grele cedă pe un timp forței, însă îndatăce statul ajungea iară în împrejurări normale, ea și reclamă drepturile sale, recunoscând de altă parte drepturile statului.

Nici aceea nu se poate nega, că biserica a avut mari foloase dela unii împărați, cari ca patroni ai ei i-au asigurat anumite privilegii, o au scutit de inimizții ei și o au dotat cu cele necesare.

PERIODUL III.

(Anii 787—1453 după Christos).

CAP. I.

Raportul între biserica răsăriteană și biserica apuseană.

§. 33. Deosebirea în dezvoltarea istorică a poporului grecesc și latin.

Voind a intra mai afund în cercetarea cauzelor, cări au produs oosebire în dezvoltarea bisericii în părțile de răsărit și apus și mai pe urmă o desbinare a lor, se poate constata, că acelea au rădăcini mai adânci și se pot reduce la însăș firea deosebită a poporului latin și a poporului grecesc și la dezvoltarea istorică a acestor popoare.

Pontifex maximus la păgânii romani avea jurisdicțiune asupra căsătoriilor, eredităților, ba judecă până și despre viață și moarte, fiind această demnitate împreună în timpul din urmă cu persoanele împăraților; dela preotul elin se cerea numai viață nepătată fără multă erudițiune; peste tot, unele au fost instituțiunile, viața și toată dezvoltarea socială la Elini și alta la Romani.

După supunerea Elinilor de către Romani, ambiția națională a acestor două popoare mari a produs o ură între ele. Proconsulii romani deveniră urgișiți la Greci pentru aviditatea lor după avere și pentru stoarcerile de averi dela greci. Comorile cele mari din Grecia, obiectele de artă, bibliotecile din Syracusa, din Tarent, Epir, Grecia ș. a., mulțimea de bani dela regii din Cipru, Pergam, Siria și Egipt fură luate și aduse în Roma. Toate acestea amărîră pe Greci și produsură ura lor contra Romanilor.

După căderea împărăției romane de apus, patriarhul din Roma a ocupat locul de Pontifex maximus la creștini și ca atare avea o pozițiune indepen-

dentă, iară patriarhul din Constantinople de asemenea ca acela, care ocupase locul unui pontifice în imperiul roman de răsărit, prin amestecul împăraților bizantini în regularea treburilor bisericești a fost mărginit și paralizat în activitatea sa. Legile civile în împărăția bizantină erau întreșesute cu legile bisericești. Novelele împăraților regulau lucruri bisericești. Această amestecare a produs multe anomalii în biserică și a dat bisericii din răsărit în dezvoltarea ei din afară un caracter deosebit de cel al bisericii din apus, unde biserică și-a susținut o legislațiune independentă.

La început biserică eră una, precum și întemeietorul ei Iisus Christos unul este. Numirile: biserică de răsărit și biserică de apus, erau concepte numai geografice sau de loc. Mai târziu însă aceste numiri au însemnat desbinarea bisericii în două părți, în partea de răsărit și în partea de apus. Această desbinare o au produs patriarhii din Roma (papii), cari voiau să aibă supremație și peste patriarhii din părțile răsăritului. La stăruințele papilor, de a li-se recunoaște supremația peste întreaga biserică din întreaga lume s'au împotrivit patriarhii din răsărit dela început cu toată tăria, susținând paritate și egalitate în drepturi și jurisdicțiune între cei cinci patriarhi ecumenici din Roma, Constantinople, Alexandria, Antiochia și Ierusalim. Și aceasta s'a întâmplat cu toată dreptatea, pentrucă fiecare din aceste scaune patriarhale au egală îndreptățire canonică. Precum a fost Roma un centru însemnat al creștinătății în părțile apusene și de acolo s'a lăsat lumina creștinătății la popoarele dela apus, tot așa a fost Constantinoplea, Alexandria, Antiochia și Ierusalimul puncte însemnate pentru biserică lui Christos. Alexandria și Antiochia s'au distins încă dela început prin școalele lor creștine, de unde au eșit bărbați și scriitori însemnați

ai bisericii, cari au strălucit cu scrierile lor. Ierusalimul este leagănul creștinătății; acolo a învățat, a pățimit, a murit și a înviat Domnul Christos. Constantinopolea, ca a doua capitală a împărăției romane dela Constantin cel mare, se numiă Roma nouă spre deosebire de Roma, vechea capitală a împărăției romane, iară pentru creștinii din orient a devenit cel mai însemnat loc pe timp îndelungat. În Constantinopole a înflorit biserica nu numai în partea ei internă prin dezvoltarea învățăturilor lui Christos și consolidarea acestora în forma precisă de dogme, dar și în partea din afară prin organizarea ei canonică și prin frumseța ei din afară. De aici s'a lățit creștinătatea la popoarele slave, precum la Bulgari, Sârbi, Cehi, Ruși ș. a.

Biserica orientală se mai numește și biserică grecească, fiindcă limba grecească cultă a fost folosită mai mult în dezvoltarea învățăturilor lui Christos. În această limbă s'a scris sfânta scriptură a noului testament; în limba grecească s'a tradus și testamentul vechiu prin 70 bărbați învățați din Alexandria sub Ptolemeu Filadelful pe la a. 270 înainte de Christos. Bărbații cei mai însemnați ai bisericii au fost cei mai mulți din sinul națiunii grecești și au scris învățăturile bisericii în limba elină. Lățindu-se creștinismul la alte națiuni din orient, s'a tradus sfânta scriptură și scrierile sfinților părinți și în alte limbi, precum în cea română, slavonă etc. — ceeace caracterul liberal al bisericii de orient a adus cu sine, spre deosebire de biserica din părțile apusului, care a introdus limba latină în bisericile tuturor popoarelor, cari s'au ținut de ea.

§. 34. Incercările papilor a validită supremația lor în întreaga biserică.

Incercările papilor a se ridică peste patriarhii ceilalți din părțile răsăritului s'au arătat încă de prin secolul al cincilea. Mai vădite au fost aceste tendințe

în secolul al 8-lea, când papilor s'a dat prin Pipin, regele Francilor, putere lumească peste o parte din Italia (exarhatul Ravenei) și prin aceasta s'a mărit și mai tare vaza din afară a papilor. Tendințele de supremație ale papilor au provocat nemulțămire la ceilalți patriarhi ecumenici din părțile răsăritului și fiindcă ele au fost combătute de acestia, combaterea a degenerat în ceartă mai ales atunci, când papii au încercat în faptă să exercieze dreptul de judecatori supremi în afacerile interne ale bisericii din Constantinopole. Certele interne, provocate mai ales prin amestecul împăraților bizantini în afacerile bisericești, au dat papilor bună ocaziune a-și arogă un atare drept.

Papii s'au pronunțat în cauza certelor pentru icoane; papii au fost chemați în secolul al nouălea să decidă, care este patriarhul ecumenic legal, Ignatius sau Fotiu. La înăsprirea relațiilor între biserica din părțile răsăritului și cea din părțile apusului a contribuit ca uleul în foc jurisdicțiunea bisericească asupra poporului bulgar, care jurisdicțiune cu tot prețul voiau papii să o tragă pentru sine dela patriarhul Constantinopolei. Lupta pentru apărarea drepturilor bisericii răsăritene față de pretensiunile nebazate ale papilor o a purtat cu multă bărbăție și argumente științifice și canonice patriarhul Fotie din Constantinopole, care a combătut novațiunile în biserica apuseană și tendințele absolutistice ale papilor, susținând sinodalitatea ca autoritate supremă în biserică. Combaterea, susținută cu vehemență și din partea papilor, a degenerat în ceartă, care a atras desbinarea bisericii de apus și răsărit. Încercările repetite de o împăcare au rămas fără succes. O atare încercare s'a făcut pe la mijlocul secolului XI pe când eră patriarh la Constantinopole Mihail Cerularul, iară la Roma Leo IX. Aceste încercări au rămas fără rezultat din cauză, că

papa a insistat cu tărie, ca și biserica din părțile răsăritului, să primească învățăturile (dogmele) cele nouă introduse în biserica apuseană, precum eră folosirea la cuminecătură a pâinei nedospite, recunoașterea supremației papilor ș. a. Fiindcă patriarhul din Constantinopole nu numai nu a primit aceste învățături greșite, dară le-a și combătut cu argumente din sfânta scriptură așa încercarea aceasta de împăciuire s'a terminat cu enunțarea anatemei de ambe părțile.

CAP V.

Desbinarea între biserica de răsărit și apus și cauzele ei.

§. 35. Primatul pretins de papa e cauza principală a desbinării.

Patriarhii din Roma favorizați de împrejurări având jurisdicțiune peste întreg apusul european erau din partea patriarhilor de răsărit tractați cu multă considerație și cinstire, până când acei patriarhi (papi) își făcură un drept din această curtenire și pretindeau pentru sine o supremație pentru întreagă biserica, ridicându-se peste sinoade. A fost de ajuns, ca unul dintre papi să dea această direcțiune, ca ceilalți să o urmeze. Papii se siliau a bază această pretensiune de supremație pe locuri din sfânta scriptură fals interpretate; apărătorii primatului papal căutară după toate frazele de curtenire ale patriarhilor, episcopilor, și împăraților, rupte din textul corespondențelor lor către papa, pentru a dovedi, că biserica i-ar fi și recunoscut în praxa sa o atare supremație; mai cu seamă se provocau la corespondențele împăraților bizantini cu papa, cari din vre-un interes politic, pentru a-l câștiga

pe acesta îl grămădiau cu titule de onoare. Pretensiunile papilor au produs sânge rău și amărăciune între patriarhii de răsărit cari vedeau o eresie în aspirațiunile papilor.

§. 36. Apulia și Calabria, ca măr de ceartă între apus și răsărit.

Un punct de atingere între papa și patriarhul din Constantinopole, care a produs încordări între ambe părțile, a fost jurisdicțiunea bisericească peste unele părți din Italia, precum în Apulia și Calabria, unde se mai susține până în secolul al 8-lea ritul grecesc. Papii nu încetară a suprima ritul grecesc și a-și susține influința lor cu ajutorul regilor germani, cari încă se siliau să se susțină în domnirea lumească peste acele părți din Italia față de împărații bizantini. Otto I., care vede amenințată posesiunea sa în Italia prin Greci, se căsătorî cu princessa bizantină Teofania, fiica împăratului bizantin Nicefor. Turburările, încordările și rivalitățile politice și bisericești în acele țări se continuară secolii întregi, prin ce ura între Greci și Latini tot mai mult s'a potențat.

§ 37. Jurisdicțiunea bisericească peste poporul bulgar.

De aceeași natură eră cearta pentru jurisdicțiunea bisericească asupra Bulgarilor, care isbucni în mod vehement în secolul al 9-lea pe timpul patriarhului Fotie din Constantinopole. Patriarhul din Constantinopole își bază pretensiunea sa de jurisdicțiune asupra Bulgarilor pe motive temeinice și adevărate pe împrejurarea, că Bulgarii au primit creștinismul dela Greci, și a și eserciat acea jurisdicțiune faptice dela început și afară de aceea canonul 28 al sinodului ecumenic din Chalcedon a decis, că Iliricul, în care cădeă și Bulgaria, să se țină de patriarhia Con-

stantinopolei. Baza de drept a papilor eră numai împrejurarea accidentală, că adevărat Bulgarii ca să nu mai aibă nici un amestec cu Grecii a supus biserica lor sub jurisdicțiunea papei, ceea ce nu a avut nici o urmare, căci Bulgarii nici când nu s'au putut împăca cu ritul latin și pe episcopii latini, trimiși de papa, i-au scos nu după mult timp afară din țeara lor.

§. 38. Patriarhii Ignatie și Fotie

Diferințele pentru jurisdicțiunea bisericească asupra Bulgarilor s'au ivit tocmai în acel timp, când patriarhul din Constantinopole eră asuprit din partea împăratului bizantin. Patriarhul Ignatie prin intrigile lui Barda, unchiul împăratului, pe care-l infruntă pentru vieța imorală, fū depus din scaunul patriarhesc și în locul lui fū pus Fotie, comandantul gardei împărătești, un bărbat învățat și de mare valoare și influință. Fapta aceasta, papa Nicolău I, căruia îi convenia să tie judecător în afacerile bisericești orientale, o a condamnat și a luat în apărare pe Ignatie, care lucrase corect, când a exchis dela cuminecătură pe Barda, generalul armatei împărătești, căci a luat parte la omorirea împăratului Mihail I (Rangabe), care eră tată lui Ignatie. Papa nu voi să recunoască pe Fotie de patriarh și din acel motiv, căci din laic s'a făcut patriarh trecând în 6 zile prin toate treptele ierarhice. Cu toate acestea sinodul din Constantinopole (861) a întărit destituirea lui Ignatie și a recunoscut pe Fotie de patriarh în prezența legaților papei, care apoi într'un sinod convocat la Roma (863) a osândit decisul sinodului din Constantinopole. Fotie a luat poziție față de păpa, a cărui purtare într'un sinod nou convocat la Constantinopole (867) încă o a osândit acuzând pe papa, că cu nedreptul se face judecător în afacerile patriarhilor dela răsărit. Într'o

epistolă circulară către toți patriarhii răsăritului arată Fotie toate erorile bisericii apusene: că postesc Sâmbăta, iară în paresimi mănâncă lapte, brânză, unt, ouă, că clerul se exchide dela căsătorie, că opresc pe preot a unge cu mirul sfințit și învață, că spiritul sfânt purcede și dela Fiiul.

Ajungând însă patriarhul Fotie în diferențe cu împăratul Vasilie Macedoneanul, fiindcă l-a exchis dela cuminecătură din cauză, că el fusese părtaș la omorîrea împăratului Mihail III, a fost depus cu consensul papei din scaunul patriarhal și susținut Ignatie. Un sinod ținut în Constantinopole (869) la stăruințele împăratului puse pe Fotie sub anatemă și apoi în temniță aspră într'o mănăstire. Ajungând apoi papa în diferență cu împăratul din cauză, că acesta nu voia să-i recunoască jurisdicțiunea pretinsă asupra Bulgarilor, după moartea lui Ignatie puse împăratul pe Fotie de nou în scaunul de patriarh. Sinodul convocat la a. 879 în Constantinopole cu consimțământul papei recunoscù pe Fotie de patriarh anulând cu învoirea papei hotărârile sinodului din anul 869. La această s'a învoit papa în speranța, că Fotie nu se va împotrivi pretensiunilor sale în ce privea pe Bulgari. Papa însă se înșelă în această speranță, pentrucă Fotie păși în sinod cu toată energia și mai departe contra nizuințelor papei, și a combătut cu argumente științifice adausul în simbolul credinței, «și dela Fiiul» și alte înoiri în sinul bisericii de apus. Înțelegând papa de această pășire a lui Fotie a enunțat anatemă asupra lui, la ce Fotie a răspuns cu aceeași măsură. Fotie a păstorit biserică și mai departe ca un patriarh energic și învățat până după moartea împăratului Vasilie Macedoneanul. Următorul împărat, Leo, a scos din scaunul patriarhiei pe Fotie, care a petrecut retras într'o mănăstire până la moartea sa (891).

Patriarhul Fotie a dezvoltat în viața sa o activitate mare literară pe terenul filologic, istoric, teologic și filosofic; el a scris o mulțime de opuri dogmatice, polemice și canonice.

§. 39. Desbinarea definitivă a bisericilor, sub patriarhul Mihail Cerularul.

În timpul dela Fotie până la patriarhul Constantinopolei Mihail Cerularul (1054) se succedară pe scaunul patriarhiei din Constantinopole 16 patriarhi, dintre cari cu excepțiunea unuia, toți au fost la înălțimea chemării lor, pe când în acelaș timp în scaunul Romei se succedară 46, dintre cari cei mai mulți s'au arătat nevrednici de pozițiunea lor. Slăbiciunile papilor, caracterizate și prin număratoarele schimbări în scaunul papal, nu au împedecat pe papi a-și susțineă cu toată ocaziunea dată pretensiunile de a fi recunoscuți de supremi judecători în întreaga biserică. Biserica orientală combătea și respingeă energios acele pretensiuni, cari se ridicau din partea papilor, de câte ori li-se păreau acestora împrejurările favoritoare. Ocaziune binevenită-pentru a se obtrude de cap al bisericei și în orient, crezū papa Leo IX a află în silințele împăratului bizantin Constantin Monomahul (1042—1054) de a câștigă favorul și ajutorul papei contra Normanilor, cari amenințau țările bizantine din Italia. Patriarhul din Constantinopole, Mihail Cerularul, observând dintr'o epistolă a papei, adresată împăratului, că papa merge până acolo, ca să-i denege îndreptățirea a se numi patriarh ecumenic, de timpuriu știu să paralizaze orice pertractări între împărat și papă cu prețul de a se umili biserica orientală. Patriarhul Mihail Cerularul luă pozițiune opusă papei zicând, că dacă ar putea fi vorba de un primat în biserică, acela mai cu drept cuvânt s'ar

cuvini patriarhului din Constantinopole. Pășirea aceasta energică a lui Cerular avu de urmare nouă încordări între răsărit și apus, și pășirea mijlocitoare a lui Petru, patriarhului din Antiochia, care asemănă pe cei 5 patriarhi ecumenici cu 5 simțiri în corpul omenesc, n'a putut împedecă, ca relațiunile încordate să se termine cu enunțierea anatemei în mod reciproc. Patriarhii dela răsărit și canoniștii orientali combăteau nizuințele de supremație ale papilor cu argumente canonice și științifice. Balsamon susține despre scaunele patriarhilor, că cel mai vechiu este cel din Antiochia, unde mai întâi întemeiă Petru apostolul biserica; după aceea urmează Alexandria, Ierusalimul și Constantinopolea. Din incidentul pretensiunilor de supremație ale papilor se desvoltară teorii întregi despre ordinea patriarhiilor, între care ocupă un loc de frunte teoria patriarhilor lucrată de Nilus Docsopatrius la 1143, edată în tipar la 1562.

CAP VI.

Cruciatale.

§. 40. Inceputul cruciatelor.

Intre obiceiurile frumoase ale creștinilor eră și datina de a călători la Ierusalim la mormântul Domnului, unde Constantin împăratul cu mama sa Elena ridicaseră o biserică frumoasă. Astfel de călătorii pioase se făceau la început mai cu înlesnire. După ce ajunse însă Palestina dimpreună cu Ierusalimul sub jugul Turcilor Seldșuchi în secolul al X-lea, creștinii numai cu mari greutăți și cu pericolul vieții puteau merge la Ierusalim pentru a se închină la mormântul Domnului. Așa la anul 1064, când vre-o 7000 persoane din țările de apus merșeră spre Ierusalim cu arhiepiscopul

Siegfried din Mainz în frunte, numai a treia parte se mai întoarse acasă, iară ceilalți periră în aceasta călătorie de asupririle, ce le întimpină ei din partea păgânilor mohamedani. Intre cei întorși se află și pustnicul Petru de Amiens, care descrie papei Urban al II. năpăstuirile, ce le întimpină creștinii în călătoria lor spre locul sfânt; apoi predicând și îndemnând pe creștinii din țările de apus mai ales în Franția, ca cu putere să elibereze țara sfântă din mânilor păgânilor, atâta însuflețire produse pentru această idee, încât cu sutele de mii din toate clasele, bărbați și femei, erau gata să pornească spre Ierusalim. Deviza eră, că fiecare «*să-și ia crucea sa și să urmeze lui Christos*». La anul 1096 porni o ceată de creștini sub conducerea lui Petru de Amiens prin Germania și Ungaria spre Ierusalim. Alte cete de creștini, la 3—4 sute de mii, mai bine organizați, conduși de principi zeloși și însetați de fapte mari, precum Gottfried de Bouillon și fratele său Balduin, Boemund de Tarent ș. a. porniră spre Palestina și după multe lupte le succese a smulge Ierusalimul din mânilor Seldsuchilor la anul 1099. Acești combatanți pentru câștigarea mormântului Domnului purtau pe umărul stâng o cruce roșie, de unde se și numiră ei *cruciați*, iară expedițiunile lor: *cruciate*. —

§. 41. Desvoltarea și rezultatul cruciatelor.

În decurs de doi secolii se făcură cu totul șapte astfel de expedițiuni cruciate. După cruciata din anul 1096 urmă altă cruciată la anul 1147 sub regele Franciei Ludovic VII-lea și Conrad III-lea al Germaniei; alta la anul 1189 sub Friedric I. al Germaniei, care se înneacă în Calicadnus (Seleucia); alta la anul 1190 sub Filip August, regele Franciei și Richard Inimă de leu, rege al Angliei, prin ale căror învingeri a succes a se asigura creștinilor peregrinarea liberă spre Ierusalim. O expedițiune a Venețienilor și a Francezilor

a fost îndreptată în contra împăratului bizantin și a avut de urmare cucerirea Constantinopolei la anul 1204, răsturnarea imperiului bizantin și întemeierea așa zisului imperiu latin, care a avut o durată de 57 ani, adecă până în anul 1261.

Luarea Ierusalimului din mâinile păgânilor a succedut pe un timp scurt lui Frideric II. Împăratului german la an. 1229, când se încoronă de rege în sfânta cetate. Succesul acesta n'a avut durată, căci după 15 ani a căzut Ierusalimul de nou în mâinile Turcilor împreună cu celelalte cetăți câștigate de cruciați. Ultima expedițiune cruciată sub Ludovic IX. regele Franciei, încă a rămas fără succes.

Precum se vede din cele premergătoare, cruciatele nu și-au ajuns scopul, ce l-au avut, căci cruciații n'au putut ține Ierusalimul pe timp mai îndelungat în mâinile lor. Cu toate acestea -ele au avut pentru societatea omenească alte urmări destul de însemnate și anume: din atingerea apusului cu răsăritul s'au sporit cunoștințele etnografice, geografice, naturale etc. Din cruciați s'au născut mai multe ordini ale cavalerilor evului mediu. Prin cruciate s'au mărit puterea papilor, căci cruciații se pot socoti ca o armată, ce o comandă papa pentru scopuri religioase; prin cruciate a câștigat biserica apuseană mari avuții, căci mulți principii și cavaleri din țările apusului luând parte la expedițiunile cruciate și neștiind la plecarea spre orient, dacă se vor mai întoarce sau nu, își donară și testară bisericii avuțiile lor, constătătoare din domenii extinse, castele etc.

§. 42. Ocuparea Constantinopolei prin Latini.

Un punct de atingere dintre cele mai supărătoare între patriarhia din Constantinopole și cea din Roma a fost expedițiunea cruciată întreprinsă de cava-

lerii francezi și de venețieni la an. 1204, care pentru purtarea nedeamnă a cruciaților nu merită numele de cruciată. Această cruciată în loc să-și îndrepteze puterea sa contra mohamedanilor spre a eliberă Ierusalimul, se aruncă asupra capitalei imperiului creștin roman de răsărit într'un timp, când acel imperiu slăbit prin certele de tron nu se putea apăra. Cruciații delăturară pe împăratul bizantin de pe tron, prădară Constantinopolea în mod înfricoșat în restimp de un an. Cruciații omoriră, prădară, răpiră lucrurile de prin biserici, sdobiră icoanele mai rău ca barbarii și întemeiară imperiul latin la Constantinopole pe durată de 57 ani. Preoți grecești dimpreună cu patriarhul fură delăturați și în locul lor se așezară preoți latini cu episcopat latin. Actorul principal la aceste fapte ale cruciaților eră însuși papa Inocentie III., care credeă prin umilirea și surparea imperiului roman de răsărit să-și ajungă scopurile de supremație, ce le urmăriră papii. Purtarea rușinoasă a latinilor în Constantinopole a mărit-ura între creștinii dela răsărit și cei dela apus.

Pornirea dușmănoasă din partea puternicilor papi asupra creștinilor și ierarhiei bisericii orientale se simți și mai nainte. Incă în urma succeselor din prima cruciată cel dintâiu lucru al latinilor a fost să delătore pe episcopii și patriarhii grecești din Ierusalim și Antiochia. Antiochienii și după delăturarea patriarhului lor prin latini își susținură de patriarh pe Balsamon, renumitul canonist al bisericii orientale pe la a. 1156.

Tot de aceeaș natură sunt persecuțiunile papilor și în alte părți; astfel pe la a. 1234 papa Gregoriu al IX demandă regelui Bela din Ungaria, ca pe Românii șismatici din Ungaria să nu-i mai sufere a se ținea de biserica răsăriteană ci să-i silească a se supune episcopilor latini.

După ce imperiul latin căzù și imperiul bizantin de nou restaurat veni sub o dinastie nouă, a Paleologilor (1261), papii totuș nu se lăpădară de nisuirile lor de a se susțineă peste Constantinopole; astfel papa Clement V. (1396) pându în continuu după ocaziune de a răsturnă imperiul bizantin; el sub cuvântul «ierării păcatelor» voiă să pună la cale o cruciată contr «șismaticilor» greci. In neputința lor însă papii părăsiră mijlocul acesta funest, și pentru ajungerea scopului lor începură trăctări și negocieri pacifice pentru a storce dela ierarhii răsăritului recunoașterea primatului papal.

CAP VII.

Culmea puterii papale și urmările ei.

§. 43. Puterea lumească a papilor.

Papii ajungând cu timpul la putere mare prețindeau pentru sine dreptul de a împreună în mânilor lor ambe puterile: puterea bisericească și lumească. Papa Grigorie VII, fù cel dintâiu, care a dat expresiune, clară acestei pretensiuni. In nisuința aceasta a sa, luă din mânilor regilor și împăraților din țările apusului dreptul de investitură al episcopilor cu inel și cârje. Pentru aceasta a ajuns în conflict și ceartă cu regele Enric IV. din Germania. In cearta aceasta eși învingător papa față de rege, căci acesta fiind amenințat de papa cu lipsirea de tron, a mers la Canossa, unde se află papa, și abiă după așteptare de trei zile în cămașe de penitență fù primit de papa rugându-se de iertare. Pășirea lui Grigorie VII. ar fi rămas o furtună trecătoare în istoria popoarelor, dacă următorii lui nu ar fi fost conștii de aceeaș idee, de care a fost condus el. Sub papa Inocențiu III. a culminat

puterea papilor (a. 1200). Inocențiu III. a silit pe Ioan regele Angliei să primească regatul ca un feud din mâinile sale.

Pe timpul acesta pretensiunile papilor se formulă cam în următoarele propoziții: Papa singur poate așeză și delătură pe episcopi; el singur poate da legi după trebuința timpului; el singur poate purtă insignele împărătești; pe papa sunt datori toți principii a-l onoră cu sărutarea picioarelor; papa poate depune pe împărați ș. a.

Factorii cari au contribuit la ridicarea papismului la o putere așa de mare, au fost: 1. Insemnătatea ce o aveă Roma ca capitală a lumii. 2. Apelația la papa din partea domnitorilor și a ierarhilor în cauze de diferențe. 3. Apăsarea patriarhilor din răsărit prin mohamedani. 4. Poziția independentă a papilor de puterea lumească și mai alés sprijinirea prin regenții apusului. 5. Posesiunile însemnate ce le aveau papii, și drepturile de regenți. 6. Terorismul, ce a existat asupra celor nesupuși prin tribunalele de incușițiune puse sub conducerea călugărilor *dominican* (Dominicanes). 7. Teoriile dogmatice despre primatul apostolului Petru; teoriile de drept bisericesc bazate pe acte neautentice, precum: donația lui Constantin împăratul, un act prin care încă Constantin cel Mare să fi donat papilor părțile din Italia, donate mai târziu de Pipin regele Francilor, confirmate și de fiul său Carol cel Mare; decretaliile lui Pseudo Isidor, a căror origine datează în secolul al 9-lea, este o colecțiune a decretelor, ce pe nedrept se atribue lui Isidor arhiepiscopului din Sevilla, mort la a. 636. În această colecțiune se cuprind pe lângă decretale papale cuprinse în colecțiunile anterioare, a lui Dionisie Exigu făcută la începutul secolului al III. și-a lui Isidor din Sevilla, încă și alte 100 decretale falsificate, ce ar de-

rivă dela finea secolului I. până la finea secolului al IV. Prin decretule false se susține dreptul papilor de legislatori și judecători supremi, ce le-ar fi exerciat papii începând cu Clement I.

§. 44. Reacțiunea contra puterii papilor.

În contra pretensiunilor mari ale papilor pășiră bărbați învățați chiar din clerul apusean, precum Arnold de Brescia, Petru Damiani, care luă în nume de rău papei Leo IX. căci pretindea a ținea în mână sa ambele săbii. Precum au fost mai mulți factori, cari au contribuit la ridicarea puterii papilor, tot așa și la scăderea ei au contribuit mai multe împrejurări. Purtarea papei Bonifaciu VIII, care pretindea, ca toată suflarea să se supună papei — și regii și împărații, — l-au adus în conflict cu regele Filip cel frumos al Franciei, care fiind pus sub anatemă de papa, l-a pus pe acesta în închisoare și sub următorul papă Clemente, V, a mutat reședința papilor din Roma la Avignon, unde a și rămas timp de 70 de ani. Tot așa și în Germania, după ce casa domnitoare a Hohenstaufilor a fost de tot umilită din partea papilor, principii electorali dimpreună cu regele de Bavaria au socotit a fi sosit timpul să mărginească puterea papei.

Mai mult însă a săpat la autoritatea papilor viața desfrânată a lor în Avignon, oraș, pe care Petrarca, marele poet contimporan, îl numește «noul Babilon». Pentru acoperirea trebuințelor de lux și plăceri papii împărțeau demnitățile bisericești pe bani și astfel simonia a ajuns la floare pe timpul acesta în clerul apusean.

CAP VIII.

Literatura.

§. 45. Literatura școlasticilor.

Sub numirea «școlastici» se înțeleg învățați bisericești din secolul al XII—XIV., cari pe calea științei filozofice se încercară să argumenteze adevărurile religiunii creștine; iară scrierile școlasticilor formează o specie deosebită de literatură, care poartă numirea de literatură școlastică. Școlastica, care țintează a aduce învățăturile bisericii, dogmatice și morale, în formă științifică, aveă reprezentanți numai la apus. Școlasticii procedau în lucrarea lor pe baza scrierilor filozofiei lui Aristotele, care fû folosită mai întâi de Arabii din Spania în secolul al XI. și apoi tradusă și în latinește de învățații creștini.

Metoda școlasticilor stă în aceea, că anumite tese bisericești, precum trinitatea Dumnezeirei, întruparea fiului lui Dumnezeu ș. a. se tractau în mod dialectic, descompunându-se toate supozițiunile contrare. Contrară acestei direcțiuni dialectice eră direcțiunea opusă a misticilor, cari lăpădau orice cugetare și se bazau în lucrurile religiunii pe simțul lor, contemplând și simțind mai întâiu în sine adevărurile dumnezeiești și apoi dând acestora forma științifică prin așezarea în sistem a experiențelor făcute. Ca părintele literaturii școlastice se socotește arhiepiscopul Anselm din Cantenbury (1109), căruia în secolul al XII. îi urmară Petru Abelard, Petru Lombardus, în secolul XIII: Toma de Aquino ș. a. dintre cari fiecare își aveă sistemul său în teologia școlastică.

Literatura școlastică a evului mediu a putut ageri cugetarea în materia religiunii, ea însă nu a putut susține proba critice, ce a urmat după timpul evului

mediu; din contră, prin ea s'a negles studiul sfintei scripturi și s'au înrădăcinat în biserica apuseană multe abuzuri, învățături greșite și sofistăria.

§ 46. Literatură bisericească în Orient.

Dacă în Occident, unde biserica a fost mai scutită și în stare mai bună, literatura bisericească nu a luat în acest period avânt mai mare, e mirare, că în Orient scrierile bisericești pe lângă năvălirea Turcilor mohamedani și alte lovituri, ce a suferit biserica orientală, nu a ajuns în totală stagnațiune. În acest spațiu de timp s'au arătat și în sinul bisericii orientale unii scriitori însemnați prin operele lor de valoare pentru întreaga biserică. Între acestea se numără: 1. Mihail Psellus, care fiind bărbat învățat în științele teologice, a scris mai multe cărți de cuprins dogmatic și exegetic. El a trăit până la anul 1106. 2. Teofilaet arhiepiscopul Ohridei pe la a. 1100, s'a distins prin scrieri exegetice și polemice, combătând mai ales înoirile dogmatice în sinul bisericii apusene. 3. Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului a scris o carte dogmatică și de rit bisericesc. 4. Grigoriu Pălama, arhiepiscop în Tesalonic, s'a distins pe la anul 1350 ca teolog și scriitor polemic. 5. Nicolau Cabasilas, asemenea arhiepiscop în Tesalonic după Grigoriu Palama, s'a distins prin asemenea scrieri. Ca comentatori ai canoanelor au fost următorii: 6. Ioan Zonara, care a trăit pe la anul 1150. 7. Alexie Aristen, tot pe un timp cu Ioan Zonara. 8. Teodor Balsamon, mort la anul 1203, se socotește ca cel mai însemnat canonist în biserica orientală; el a comentat Nomocanonul patriarhului Fotie. 9. Mateiu Vlastaris, pe la anul 1335; în opul său Syntagma canoanelor, a așezat canoanele în ordine alfabetică.

PERIODUL IV.

(dela 1453 până în timpul de față).

CAP I.

Starea bisericii din părțile răsăritului.

§. 47. Constantinopolea, capitala împărăției romane de răsărit, numită și Roma nouă, pentru pozițiunea sa geografică și politică, a devenit leagănul de cultură al popoarelor de orient și centrul bisericii orientale. Pozițiunea aceasta și-o a păstrat Constantinopolea în tot timpul, cât a susținut imperiul roman de răsărit (bizantin). De aceea căderea împărăției romane de răsărit și a cetății capitale în mâinile Turcilor, urmată la anul 1453, a avut, cele mai triste urmări pentru biserica din părțile orientului și a sgruduit din temelie biserica creștinilor din orient și toată cultura romană concentrată în marea cetate Constantinopole. Pentru a preveni înfricoșatei catastrofe, ce amenința din partea Turcilor, împărații bizantini au încercat să capete ajutor dela împărații apusului prin mijlocirea papei și spre acest scop au pus în joc până și interesele cele mai însemnate ale bisericii. La promisiunile papei de a mijloci ajutor contra Turcilor, împăratul Ioan Paleologul s'a învoit a se *supune biserica de orient* supremației papei și a acceptat toate punctele de diferență dogmatică ale bisericii de apus și a stăruit la sinodul din Ferara, mutat în urmă la Florența (1437) ca și ierarhii răsăritului să se unească cu papa. Pertractările dela acest sinod fiind forțate de împăratul bizantin pentru scopurile politice, n'au avut nici o urmare durabilă, pentru că numai unii dintre ierarhii răsăritului și-au dat învoirea la unirea cu apusenii, iară alții, cei mai însemnați ierarhi de răsărit, precum Marcu, Mi-

tropolitul Efesului, nu numai nu s'a invoit la decisiunile sinodului din Florența, dară a opugnat și condamnat acele hotăriri, declarând pe latini deeretici; afară de aceea patriarhii din Antiochia, Alexandria și Ierusalim nici n'au participat la sinodul din Florența, ca să nu se poată atribui acelui sinod caracterul unui sinod ecumenic; prin urmare nici decisiunile lui n'au putut avea valoare pentru întreaga biserică.

Toate decisiunile sinodului din Ferara și Florența fură caterisite prin patriarhii răsăritului afară de cel din Constantinopole. Sinodul din Ferara fu numit într'o epistolă sinod de hoți, iar patriarhul Iosif eretic și paricid. In anul 1472 un sinod ținut în Constantinopole condamnă sinodul din Ferara, Florența.

§. 48. Sub astfel de împrejurări împăratul bizantin nu a primit ajutorul promis dela apus în contra Turcilor și acum nici o putere nu mai eră, care să pună stavilă năvălirilor îndrăsnețe ale Turcilor. Mohamed I. străbătuse departe cu armata sa învingătoare, bătù pe Venețieni la Caleopolis în anul 1416. Fiiul și următorul lui Murad II. a cucerit Tesalonicul la anul 1428, a străbătut prin Sârbia până la Ardeal încunjurând cetățile Sibiiu și Brașov, aprinzând cetățile și făcând mulțime de prizonieri. Numai viteazului Ioan Huniadi i-a succes a înfrână pe un timp puterea turcească, silind pe Murad II. la pace (1444). Ungurii rupând însă pacea au fost bătuți de Turci la Cosova (1448). Astfel fiind Turcii stăpâni peste țările vecine nimic nu le mai sta în cale a se îndreptă asupra Constantinopolei. Mohamed II. fiiul și următorul lui Murad II, începù la anul 1451 să facă pregătiri pentru cuprinderea cetății, care din punct de vedere strategic este bine situată, eră bine întărită și avea aproape un milion locuitori.

Încă o încercare făcù împăratul Constantin XI. (1449—1453) după ajutor la apus, adresându-se la papa Nicolau V. Strâmtorat făcù împăratul toate concesiunile, dară când legații Papei ținură o liturgie în biserica sfintei Sofii din Constantinopole, poporul se revoltă și pretinse, ca biserica, care o privea de profanată, să se sfințească din nou.

Cu o armată de $\frac{1}{4}$ milion începù Mohamed II. bombardarea capitalei bizantine în luna lui Maiu 1453 contra împăratului bizantin Constantin XI. Paleologul, care apăra cetatea cu o armată numai de 9000 capete. După o luptă desperată de aproape două luni cel din urmă împărat bizantin, plin de iubire cătră națiunea și religiunea sa, văzând că nu mai este scăpare, cu arma în mână s'a aruncat în tumultul de bătaie și luptând bărbătește a căzut în luptă ca un erou antic. Astfel Constantinopolea, frumoasa reședință a împăraților bizantini, cu podoabele ei de artă a căzut în mâinile Turcilor și s'a prădat de toate bogățiile, iară biserica sfintei Sofii, podoaba lumii creștine, o au întocmit-o Turcii de moșee pentru cultul mohamedan.

§. 49. Urmările mai deaproape ale ocupării Constantinopolei prin Turci au fost, că o parte însemnată a dignitarilor, învățaților și artiștilor, cari nu fură prinși și omoriți, precum s'a întâmplat cu cei mai mulți membri ai familiei împărătești, se refugiară în țările apusene, mai ales în Italia, unde artele frumoase luară un avânt însemnat prin concursul celor refugiați din Constantinopole. În ce privește biserica, Mohamed II. curând după intrarea în Constantinopole provocă clerul creștin să-și aleagă patriarh — fiind scaunul patriarhiei vacant — după praxa veche prin sinod și le lăsă în folosință biserica «sfinților apostoli», și după

ce Turcii le-o luară și pe aceasta, creștinii se retraseră în biserica Născătoarei de Dumnezeu. Cel dintâiu patriarh ales, recunoscut și de sultan, a fost Georgiu Scolariu, numit în călugărie Genadie, un bărbat erudit și evlavios, care participase la sinodul din Ferara și Florența combătând unirea. Spre mângăierea creștinilor îngroziți de Turci, patriarhul Genadie a întreținut bune relațiuni cu Mohamed II. El la dorința sultanului i-a prezentat acestuia în formă de memorial învățăturile religiei creștine pe scurt, cari s'au tradus și în limba arabă turcească. Sultanul având încredere în Patriarhul Genadie i-a încredințat lui și jurisdicțiunea civilă peste creștini, care mai târziu sub următorii patriarhi se extinse și asupra creștinilor din celelalte patriarhii ecumenice, ce asemenea erau sub Turci. Numărul creștinilor din patriarhiile celelalte ecumenice se reduce foarte tare prin legile otomane asupritoare pentru creștini; astăzi patriarhii Antiochiei și Ierusalimului nu au mai mult de 25 mii suflete sub jurisdicțiunea lor, iară cea din Alexandria la 100 mii creștini. După Genadie, care s'a retras de bună voie într'o mănăstire, unde a și murit, a urmat de patriarh Isidor, care ca bărbat înțelept și evlavios a știut susține încrederea și tăria în creștini și totdeodată bune relațiuni cu domnitorul turc. Sub următorii patriarhi soarta bisericii și pozițiunea creștinilor ajunși sub jugul turcesc a fost tristă și amară suferind biserica prin căderea Constantinopolei cea mai mare umilire.

— Căderea împărăției bizantine a mai avut și alte urmări mai îndepărtate și mai adânc tăietoare pentru biserica de orient. Patriarhiile ecumenice de răsărit din Alexandria, Antiochia și Ierusalim, încă cu secolii înainte erau aservite de Mohamedani. Tot prestigiul bisericii orientale era legat de patriarhia din Con-

stantinopole, de unde primeau și celelalte biserici particulare îndreptările lor. Cu căderea Constantinopolei sub Turci a căzut pe un timp și prestigiul bisericii de orient. Deși împrejurările politice, sub cari a gemut secolii întregi biserica de orient în cele mai multe părți au fost grele, totuș unitatea în credință și uniformitatea în rit se susținură în toată curățenia, precum sunt și astăzi. Aceeaș credință și acelaș rit se află la toate națiunile, cari se țin de biserica orientală, la Români ca și la Greci, la Greci ca și la Ruși, Sârbi, Bulgari, la aceștia ca și în Siria, Alexandria, Ierusalim ș. a. E mirare pentru această unitate și uniformitate în credință și rit mai ales, că în timpul dezastrelor, ce au atins biserica de orient, biserica apuseană prin misionari și mai târziu chiar și reformații au cercat să profite de nenorocirile, ce au ajuns pe biserica de orient, pentru convertirea răsăritenilor la acele biserici.

CAP II.

Reformațiunea.

§. 50. Incercări de complanare fără succes.

Pentru a se pune capăt abuzurilor în biserică s'a conchiemat un sinod la Pisa (a. 1409) care voi a reformă toate în biserica de apus până jos și a se declară sinodul mai presus de papa. Născându-se însă aici desbinări și împărechieri între membri sinodului a căror urmare a fost, că deodată erau trei papi, s'a conchiemat alt sinod la Costnitz (a. 1414), care a recunoscut numai un papă legal în persoana lui Martin V., dară alte îmbunătățiri nici aici, nici în alt sinod conchiemat la Basel (1431) nu s'au făcut.

Abuzurile s'au continuat în sinul bisericii apusene, papii au detras celorlalți episcopi toate drepturile, clerul apăsa pe mireni persecutându-i prin incvizițiuni și dictând anatemă nu numai asupra persoanelor, dar chiar și asupra țărilor întregi. Nemulțămirea deveni generală și de nesuferit. O catastrofă în sinul bisericii apusului trebuiă să urmeze. Ea a urmat prin ruperea unei părți din sinul bisericii apusene și formarea unei biserici nouă reformate.

§. 51. Incercări de reformațiune în Anglia.

Abuzurile comise în sinul bisericii de apus au produs o stare tristă în vieța clerului, a călugărilor și a laicilor, care mai curând ori mai târziu trebuiă a se manifesta pe față. Încă în secolul al XI. și XII. se formară sectele maniheilor, catarilor, valdensilor, cari voiau a emancipa biserica de sub despotismul papilor. Incercările lor însă fură nimicite dela început prin persecuțiuni și incvizițiuni din partea papilor contra aderenților acestor secte, cari periră tiranizați în modul cel mai cumplit. Ca precursor al reformațiunii în biserica apuseană a pășit pe la a. 1360 în Anglia profesorul din Oxford, Ioan Wikliffe. El venind în conflict cu călugării din ordul cerșitor, nemulțămît cu purtarea papilor, păși pe față cu învățături nouă contra călugărismului, contra anatemelor, contra transsubstanțiatunii, traduse biblia în limba engleză ș. a. Regele Angliei Eduard III. l'a apărat contra papei, dându-i conduct de asigurație (*salvus conductus*). Astfel a fost posibil, că a putut predică și propagă învățăturile sale până la moarte ca paroh în Lutterworth și numai după 44 ani sinodul dîn Costnitz l-a condamnat ca pe un eretic și desgropând osămintele lui le-a ars.

§. 52. Incercări de reformațiune în Boemia.

Invățăturile lui Wikliffe devenind cunoscute în Boemia pe la începutul secolului al 15-lea au aflat aderenți în Ioan Huss și Ieronim de Praga. Huss a pășit pe față contra abuzurilor papei și contra împărțirii indulgențelor. El fû pus de papa sub anatemă și locul, unde petrecea, sub interdict. Incredut în «salvus conductus» dat de regele Sigismund, s'a prezentat la anul 1415 în sinodul din Costnitz, unde neînduplecându-se a-și revocă învățăturile sale fû ars pe rug. După un an a avut și Ieronim, partizanul lui Huss, aceeași soarte fiind ars pe rug în apropiere de Costnitz.

Partizanii lui Huss, cari se numesc Hussiți, se resculară cu arme sub conducerea lui Zisca, pentru a răsbună martiriul lui Huss și Ieronim și pentru susținerea învățăturilor acestora, purtând un răsel înfri-coșat. Pornirea lor însă n'a avut urmări mai însemnate, căci ei s'au divizat în două secte, a calixtinilor, cari se îndestuliau cu concesiunea, ce li-s'a făcut în sinodul din Basel (1431) de a folosi la cuminecătură pâne și vin și de a avea sfânta scriptură în limba lor; și în secta taboriților, cari cereau resturnarea papismului și reforma totală în biserică. Răscoala Hussiților s'a terminat cu totala nimicire a partidei taboriților în urma bătăii dela Böhmischbrot.

§. 53. Martin Luther.

Cu arderea pe rug al lui Huss la sinodul din Costnitz (1415) și a soțului său de principii Ieronim de Praga a succes terorismului papal, ca să înădușească pe un timp curentul reformatoric în sînul bisericii apusene în Germania. Abuzurile înrădăcinate

de secol în biserica apuseană erau însă prea multe și prea mari, pentru ca acel curent de reformațiune în biserică să nu se arete de nou după un secol cu un impet puternic, pe care acum n'a mai fost în stare să-l împedecă nici terorismul bisericesc, nici puterea lumească. Ideile de reformațiune și libertatea erau acum coapte, dorul de emancipare de sub cler și papism străbătuse în întreaga societate creștină. O scântee trebuia, ca focul să izbucnească în flăcări. Această scântee o dete călugărul dominican Tetzal, care fără sfială împărția *indulgențe* (iertare de păcate pentru bani). În contra acestui abuz, care eră numai unul din cele multe, păși un alt călugăr din ordul augustin cu numele Martin Luther, care s'a născut în Eisleben în anul 1483, a studiat drepturile și filozofia și făcându-se monah în ordul augustin ajunsese profesor la universitatea din Wittenberga. Aci publică el în 31 Octombrie 1517, 95 teze contra indulgențelor, afișându-le pe ușa bisericii din Wittenberga. Pe lângă toată combaterea acestor teze (învățăturii) prin Tetzal și Dr. Eck, ele s'au făcut cunoscute în toată Germania și în Europa și-au aflat mulți partizani. Papa Leo X. trimise la Augsburg pe cardinalul Cajetan, să înduplece pe Luther a-și revocă învățăturile sale, însă fără succes. Mai mult succes a avut un alt trimis al papei, Carol Miltitz, care înduplecă pe Luther a se împacă pe lângă condiția, ca și contrarii săi să curme orice dispute și agitațiuni contra lui. O dispută, ce a avut însă în Lipsca Dr. Eck cu amicul lui Luther, cu Carlstadt, a aprins focul de nou. Dr. Eck a mers la Roma, de unde s'a întors cu anatema dela papa contra lui Luther. Luther declară bula de anatema a papei de opera lui Antichrist și o arse la 10 Decembrie 1520 înaintea porții (Elster) cetății Wittenberga dimpreună cu scrierile lui Dr. Eck și cărțile de drept canonic.

§. 54. Dieta din Worms.

Luther fû chemat la dieta din Worms, convocată de împăratul Carol V. la a. 1521 spre justificarea părerii sale și deși amicii săi temându-se a nu i-se întâmplă vre-un rău îl desmântară a merge, el totuși s'a prezentat, după ce i-s'a asigurat scutire (salvus conductus) și acolo cu îndrăsnire a declarat, că nu poate lucra altcum, în contra convingerilor sale, până ce nu i-se demonstrează contrarul dela învățăturile sale; «pe lângă acestea stau, neputând altcum, Dumnezeu să-mi ajute, amin» au fost cuvintele lui de încheiere. Dieta văzând statornicia lui Luther a enunțat interdict asupra lui. El însă sub scutul protectorului său, principele electoral de Saxonia, Frideric cel înțelept, s'a refugiat în castelul Wartburg. unde petrecând timp de 9 luni a tradus sfânta scriptură în limba germană care se și tipări.

§. 55. Ulrich Zwingli și Ioan Calvin.

Precum în Germania Luther, așa a pășit și Ulrich Zwingli, preot în Zürich, tot pe acel timp cu idei reformatrice în Elveția. Incidentul la acesta i-s'a dat tot prin vinderea de indulgențe. Magistratul din Zürich aprobă principiile lui Zwingli, care ca și Luther primiă numai acele învățături, care și aflau baza în sfânta scriptură, exchizând tradițiunea. Invățătura sa o formulă în 67 puncte. Invățăturile reformatrice ale lui Zwingli se lăfiră iute în Zürich și în cantoanele vecine. Alte cantoane se împotriviră învățăturilor lui Zwingli și în alianță cu Ferdinand de Austria bătură pe partizanii lui Zwingli în lupta dela Cappel, unde căzû și Zwingli mort. Prin această pierdere fû împedecată reformațiunea în Elveția, până ce un alt reformator, Calvin, venit din Franca, continuă în Elveția opera reformațiunei, care nu se deosebea de

a lui Zwingli, decât prin învățătura despre *predestinațiune* și în cuvintele, ce se folosesc la sfințirea cuminecătorei.

§. 56. Desvoltarea ulterioară a reformațiunii.

Luther având mulți partizani în Germania păși ca organizator al comunelor bisericesti în sensul învățăturilor sale, învăță publice și dădă un catehism în limba germană. El se căsătorî cu Caterina Bora, care fusese călugăriță; după exemplul lui și alți monahi părăsiră mănăstirile.

Cauza reformațiunii fu însă curând amenințată în dieta din Speier (1528) prin principii catolici și prin împăratul Carol V. care oprî orice novațiune reformatorică și lățirea mai departe a reformațiunii. Contra acestui decis deteră staturile reformate protest, de unde partizanii lui Luther s'au numit «*protestanți*». Pentru delăturarea certelor religioare, convocă Carol V. nu mult după aceea altă dietă la Augsburg, unde reformații dădură cu învoirea împăratului confesiunea credinței lor compusă de Filip Melancton în 21 de articoli. Această confesiune (augsburgică) a rămas până în ziua de astăzi baza bisericii luterane. Ea cuprinde următoarele puncte mai însemnate: 1. Sfânta scriptură fiind singura normativă pentru credință se dă în mâinile creștinilor spre folosire, din contră tradițiunea sfântă nu e primită. 2. Omul stricat prin păcatul strămoșesc află îndreptare numai prin credința în Dumnezeu și prin grația lui Dumnezeu nu însă prin voia sa și prin fapte bune, nici prin jertfă și mărturisire de păcate. 3. Nu există purgator, precum crede biserica apusului. 4. Numai două sacrameente are biserica: Botezul și cuminecătura; pânea și vinul sfințit în cuminecătură nu se prefac în însuși sf. trup și sânge al Domnului Christos, ci în aceste

materii se află de față Christos. 5. Ierarhie nu există, ci numai reprezentanți ai comunităților bisericești cari sunt împuterniciți a predică cuvântul evanghelic, preoții lor în acest înțeles se numiau păstori, iară preotul cel mare se numește superintendent.

Precum se vede clar din aceste atinse învățături nouă ale reformațiunii, aceasta nu și-a ajuns scopul, pentru că a lăpădat nu numai ce a fost rău în biserica apuseană, dară a mers prea departe neprimind unele învățături drepte ale bisericii primitive. Reformații mai bine ar fi lucrat, dacă s'ar fi întors la învățăturile primitive ale creștinismului păstrate în biserica orientală.

§. 57. Disputele, ce se întinseră în Augsburg, au înăsprit însă și mai mult relațiunile între catolici și reformați. Protestanților li se interzise de nou ori-ce pășire mai departe pe terenul reformațiunii. Ei însă încă luară pozițiune unindu-se spre apărare la Schmalcad, având în frunte pe Ioan, principele electoral de Saxonia. Pacea dela Nürnbergă n'a avut urmări durabile, căci spiritele erau încordate mai mult ca ori și când. După moartea lui Luther (1546) convocă papa Paul III. un conciliu la Trident, la care protestanții nu voră a participa. Împăratul Carol V. de nou oprî pe protestanți prin așa numitul «interim» datat din Augsburg, dela învățăturile lor, afară de căsătoria preoților și folosirea potirului la cuminecătură, care li-se concesse. Invins însă împăratul la Innsbruck de principele protestant Moritz de Saxonia, s'a încheiat pace religioasă cu concesiuni pentru protestanți.

Sub următorii împărați germani Rudolf II. Ferdinand II, cari sprijineau cu toate puterile cauza catolicilor contra reformaților, se începă iară apăsarea protestanților făcându-se «Liga» catolică contra «uniunii» protestante și în urma resbelului de 30 ani eră aproape să se stingă reformațiunea, dacă regele Svediei,

Gustav Adolf învingător în resbel n'ar fi pășit pe partea reformaților. Resbelul de 30 de ani care are un caracter religios, se termină cu pacea *vestfalică* (1648), prin care pe lângă toate protestele papei s'au asigurat pentru toate timpurile următoare existența și drepturile bisericii luterane.

§. 58. Lățirea reformațiunii în alte țări.

Din Germania a străbătut reformațiunea în țările de nord: în Danemarca, în Svedia, Islanda și în Norvegia. În Anglia regele Enric VIII. se împotriviă cu putere contra principiilor reformatrice ale lui Luther. Când însă ajunse el în ceartă și discordie cu papa, care nu voiă să-l despartă de soția sa, declară Anglia ruptă de Roma în cele bisericești și pe sine de cap al bisericii anglicane, deschizând astfel calea la o specie nouă de reformațiune în biserică, care se îndeplină sub conducerea episcopului Cranmer; această reformațiune fû combătută cu tărie sub Maria Stuart și în fine ajunse la învingere sub regina Elisaveta. Reformațiunea anglicană, formulată în 39 articoli, se deosebea de reformațiunea din Germania prin conservarea mai multor instituțiuni din biserică catolică, precum episcopatul (pentru care biserică anglicană se numește și episcopală), cultul și altele, iară în privința dogmelor se apropie de învățăturile lui Calvin. Lângă reformațiunea anglicană se formă secta presbiteriană sau puritană, care nu primî episcopatul, nici pe rege ca cap al bisericii și simplifică cultul divin. Presbiterianismul se lăți după multe lupte și în Scoția.

În Irlanda pe lângă toate sâlniciile venite din Anglia au rămas locuitorii cu tărie pe lângă învățăturile bisericii catolice.

În Franța încă au străbătut învățăturile lui Calvin și partizanii lui se numiau *Hugenoți*. Ei aveau comu-

nitățile lor bisericești, și într'o adunare în Paris își formulară confesiunea lor proprie și un regulament de organizare bisericească. Sub regența Catarinei de Medici suferiră Hunegoții grele persecuțiuni, de unde se iscară multe resbele civile, pânăce ajunseră la pacea dela St. Germain. Când se țineau însă Hugenotii în pace și siguranță, fură cei mai de frunte Hugenotii omoriți cu perfidie la nunta lui Enric de Navara (protestant) cu Margareta, sora regelui Carol IX. Acest eveniment rușinător pentru catolici este cunoscut sub numele «nunta sângeroasă din Paris» sau noaptea lui Bartolomeiu (24 August 1572). Mai târziu primiră și Hugenotii în puterea edictului regesc din Nantes (1598) libertatea credinței, exercițiul liber al serviciului bisericesc și drepturi civile.

În Belgia numai după multe lupte s'au introdus ideile reformatorice în partea de nord a țării. În Polonia și Ungaria, nu numai că s'a lățit după unele lupte reformațiunea în amândouă formele (lutheranismul și calvinismul), dară partizanii ei primiră și drepturi și privilegii, pânăce prin influința Iezuiților catolici fură încâtva conturbați în acele drepturi. În părțile ardelenne străbătù la poporul săsesc încă de pe timpul lui Luther reformațiunea evanghelică lutherană; iar o parte a poporului maghiar a primit reformațiunea lui Calvin.

Numai în Italia și în Spania nu s'au putut introduce învățăturile reformatorice, fiind perhorescate dela început cu cele mai aspre mijloace.

§. 59. Secte.

În cursul desvoltării reformațiunii se formară și unele secte religioase, cari sub cuvânt că țin strict numai la sfânta Scriptură, o explicau pe aceasta greșit și unilateral, bazând toată viața lor religioasă pe câte

o frază singuratică din sfânta scriptură. Astfel de secte mai însemnate sunt:

1. Sociniani sau unitarianii, cari se derivă dela Lelius și Faus Socin, și învățau pe la mijlocul secolului XVI., că Iisus este om cu putere și mărire dumnezească, erau în contra treimii dumnezeiești, în contra păcatului strămoșesc și a tainelor, în contra resbelului ș. a. După simbolul credinței lor stabilit pe la finea secolului al XVII.*) se vede, că ei cred în Dumnezeu unul, care ca una și aceeaș persoană s'a relevat oamenilor în deosebite forme: odată ca Tatăl altă dată ca Fiiul (Christos) și altă dată ca Duhul sfânt. În urma unor excese unitarii fură expulzați din Polonia, unde își luă începutul secta, și de aici se refugiară în Prusia, Holanda, Anglia și în părțile Ardelene unde există până astăzi mai multe comunități bisericești unitare.

2. Secta Menoniților, întemeiată de Meno Simonis pe la mijlocul secolului al XVI., nu primia botezul pruncilor, jurământul, resbelul, desfacerea căsătoriei, procesele civile, nu primiau diregătorii civile ș. a. Menoniții au unele comunități bisericești în Germania și Anglia.

3. Secta cvecherilor, sau precum sectarii se numesc pe sine *societatea amicilor*, se derivă dela pantofarul Georgiu Fox de Leicester, care pe la anul 1650 învăță, că fiecare om se adumbrește în anumite momente de o lumină cerească în urma contemplațiilor sfinte și poate învăța. Cvecherii nu pun preț pe exterior, nu primesc tainele, sunt în contra resbelului, jurământului și oricărei plăceri sensuale și nu primesc diregătorii. Originea lor e în Anglia, de unde s'a lăfit și în America.

---

*) A se vedea: Documente pentru limbă și Istorie de Dr. Ilarion Pușcariu, tom. I. pag. 228—230.

§. 60. Reformațiunea în raport cu biserica orientală.

În urma căderii Constantinopolei sub domnia Turcilor — ajungând biserica orientală într'o stare disolată — reformații se încercară să-și câștige aderenți între creștinii din orient; însă stăruințele lor, ce avură loc la începutul secolului XVII. rămaseră fără succes. După căderea Constantinopolei în orient a încetat cultivarea științelor, a artelor și a literaturii clasice: locul acestora se strămută în occidentul european. Tinerii din orient, cari doriau a-și câștiga o cultură mai înaltă, mergeau la universitățile din Germania, Italia, Franța Anglia ș. a. Reformații din Germania folosiră această împrejurare pentru a câștiga pe acei tineri pentru învățăturile lor și prin acei tineri a pregăti calea pentru reformațiune la creștinii din sinul bisericii orientale. Prin mijlocirea unor tineri greci dela universitatea din Wittenberga ajunseră unii corifei reformați în corespondență și pertractări religioase cu patriarhul din Constantinopole în privința pozițiunii protestantismului față de biserica orientală. Ajungând Ciril Lucaris patriarh în Constantinopole reformații își făceau mari speranțe pentru a li-se împlini dorința lor, din cauză, că acel patriarh era binecunoscut cu învățăturile calvine și avea oare-care înclinațiune spre ele, ceea ce se explică prin educațiunea lui.

§. 61. Ciril Lucaris. *De aia*

Ciril Lucaris s'a născut la anul 1568 în insula Creta (cetatea Candia), unde primi prima instrucțiune dela Meletie Pega, care ajunse mai târziu patriarh în Alexandria. Pentru completarea studiilor sale a mers Lucaris la Veneția, apoi la Padua și de aici făcând călătorii în țările reformate, petrecând mai mult timp în Geneva. Ajungând director al școlii din Ostrog se arată cel mai înfocat apărător al bisericii orientale

ortodoxe cu ocaziunea adunării din Brest (1595), unde se puse la cale unirea Rutenilor cu biserica apuseană. Lucaris fû chemat la Alexandria de patriarhul Meletie, profesorul său de odinioară, și primind rangul de arhimandrit fû trimis cu răspunsul patriarhului la Sigismund III., Regele Poloniei, care-l recercase de a favoriză unirea Rutenilor. Și fiindcă răspunsul fû negativ, Lucaris împlinind misiunea sa, putû scăpa numai cu fuga de mânia regelui polon. Murind patriarhul Meletie la a. 1602, Lucaris ajunsse patriarh în Alexandria, iară la a. 1621 fû ales de patriarh în Constantinopole. El întreținû legături continue cu cei mai însemnați bărbați ai bisericii reformate de pe timpul său, a întreprins mai-multe călătorii în Rusia, Polonia ș. a. Nu e îndoială, că el a fost preocupat de o apropiere cătră reformațiune, din care cauză fiind suspicionat și denunțat de adversarii săi avû să sufere multe, destituire și exil; prin intrevenirea protectorilor săi, ambasadorii Angliei și Olandei, ajunse de nou în scaunul patriarhiei.

Aplicările lui Lucaris cătră calvinism se deteră pe față din confesiunea credinței eşită de sub tipar sub numele lui în Geneva la a. 1629 și tot aceea la a. 1633 în limba greacă, fără să afle vre-o combatere sau să fie declarată de apocrifă. Biserica ortodoxă nu a aprobat această faptă a lui Lucaris, iară catolicii, cari țineau biserica ortodoxă de o moștenire sigură a lor, îl numiau pe Lucaris «fiiul întunerecului» și nu încetară cu denunțările aducându-l la sultanul Murad IV. în suspiciune de trădător de patrie, pentru care fără multă cercetare fû omorit și aruncat în mare. Cadavrul lui îl scoaseră din mare niște luntrași, cari-l îngropară. Iară înmormântarea cu onoarea cuvenită i-s'a făcut abia după 10 ani de cătră următorul patriarh Partenie.

§. 62 Sinodul din Iași.

Prin publicarea confesiunii de credință sub numele patriarhului Lucaris, care conține învățături calvine, se produse în creștinii bisericii orientale o neliniște mare și îngrijire în cler de soarta bisericii orientale ortodoxe, care erà amenințată de o sguduire; de aceea patriarhul Ierusalimului Teofan, călătorind prin Rusia, România ș. a., convocă la Iași în anul 1630 un sinod, care respinge în numele bisericii orientale confesiunea de Geneva, declarându-o de apocrifă. Cele mai mari merite de ortodoxie în timpul acesta de eresii pentru biserica orientală și le-a câștigat Petru Movilă, mitropolitul Chieului, român de origine, din familia, care domnise în Moldova pe la finea secolului XVI. și începutul secolului XVII. În conșlegere cu mai mulți episcopi și arhimandriți a compus confesiunea credinței Rușilor la anul 1640, ce o a prezentat patriarhului Partenie din Constantinopole spre aprobare. Patriarhul, la îndemnul lui Vasile Lupul domnitorul Moldovei, convocă la anul 1642 un sinod în Iași pentru combaterea confesiunii lui Lucaris. La acest sinod au fost reprezentate bisericile ortodoxe din Constantinopole și din Rusia; din România a fost mitropolitul Moldovei Varlaam, Elogiu, episcopul dela Roman, Anastasiu, episcopul Rădăuțului, Georgiu, episcopul dela Huși. La sinodul din Iași se condamnă confesiunea lui Lucaris și se formulară după expunerea lucrată de mitropolitul Petru Movilă dogmele credinței ortodoxe în cartea «confesiunea ortodoxă», care în textul grecesc se aprobă și în Constantinopole (1643). Ea ca carte simbolică în biserica orientală s'a tradus în limba slavonă, latină, olandeză. În limba română s'a tradus pentru prima oară la a. 1691 în Buzău de Radu Grecean; de atunci s'au mai făcut după această carte și alte traduceri și

mai multe ediții în limba română. Cea din urmă traducere autorizată e de sfântul sinod din România.

aici §. 63. Biserica apuseană după reformațiune.

Este mai pe sus de orice îndoială, că reformațiunea a dat bisericii apusene o lovitură dintre cele mai grele și o amenință cu o sguđuitură în temeliele ei. De aceea biserica apuseană nu încetă cu toate mijloacele a împedecă și suprimă reformațiunea, Conciliul din Trident (1545—1562), întrerupt de mai multe ori, aveă o problemă să caute mod pentru apropiere și pentru delăturarea diferințelor între catolici și protestanți, ceea ce poate ar fi și succes, dacă catolicii nu ar fi rămas morțiș pe lângă instituțiunile lor bisericesti de până acum, ba dacă nu ar fi mers chiar mai departe prin oprirea de cărți (index), îndreptată mai ales contra bibliei în limba maternă a popoarelor și dacă nu ar fi publicat anatema contra oricărei înoiri. În special s'a enunciat în conciliul din Trident că valoarea tradițiunii ar fi egală cu sfânta scriptură, s'a statorit autenticitatea sfintei scripturi după vulgata, s'a precizat valoarea sacramentelor și dogma despre focul curățitor (purgator), cinstirea sfinților, s'a prescis ținerea liturgiei în limba latină; cu privire la constituțiunea bisericească: papa se privește de cap al bisericii și vicarul lui Christos pe pământ.

Fiindcă aceste concluze ale conciliului din Trident erau îndreptate contra învățăturilor protestanților, nici o apropiere între ambele părți n'a urmat, ci mai mult instrăinare.

Ca contrapond al lățirii reformațiunii se formă în sînul bisericii apusene ordul Iesuiților, iară ca despăgubire pentru perderile avute prin reformațiune biserica apuseană își îndreptă activitatea sa a converti la creștinism popoarele păgâne prin misionari trimiși

în India de est, în Iapan, China ș. a.; de altă parte misionarii latini căutau un fel de despăgubire pentru pierderile suferite prin reformațiune în câștigarea pentru unire cu Roma a creștinilor din orient, ceea ce parțial le și succese la poporul rutean, român și armenesc.

§. 64. Ordul Iesuiților.

Ordul Iesuiților, care aveă de problemă apărarea și lățirea bisericii catolice și suprimarea ereticilor (reformaților) s'a întemeiat cu învoirea papei Paul III. la anul 1540 de Ignatie de Loyola, un cavaler spaniol, care după ce ca soldat fù rănit la un picior în lupta dela Pampelona, se decise a intra în serviciul bisericesc și făcându-se monah se puse pe studiul teologiei. El și alți trei amici ai săi de studii se legară la castitate, sărăcie, îngrijirea de săraci și lucrarea de misionari la ordinele papei. Această întrunire, în care se primiră și alți amici de aceleaș principii, se întări de papa. Ordul acesta prin disciplina sa severă, cu un general în frunte, căruia se supuneau toți membrii necondiționat, se ridică în curând la o însemnătate neașteptată. Membrii ordului Iesuiților primiră privilegiul dela papa a putea ține prelegeri la universități; astfel la multe curți regești ajunseră ei la mare influință și prin întemeierea de școale, prin amestecul în trebile politice de stat și familiare, prin cultura științifică au ajuns la puterea cea mai mare în biserica apuseană.

Precum a fost de mare avântul ordului Iesuiților; așa de curând a urmat și căderea. Discreditat prin abuzurile comise și urgisit de societate și regenți a fost desființat de papa Clement XIV. la anul 1773, apoi prin papa Pius VII. de nou reactivat. La anul 1872 fù scos din Germania.

§. 65. Conflicte nouă cu biserica apuseană.

Fiindcă biserica apuseană în conciliul din Trident a luat o pozițiune puțin conciliantă și n'a considerat dorințele credincioșilor săi ținând cu tărie la papismul absolutistic, a ajuns și după reformațiune în repetite conflicte cu credincioșii săi și mai ales cu puterea statelor.

În Franția se deosebi «biserica galicană» sub Ludovic XIV. (1628), care în conțelegere cu clerul din Franția nu recunoscă autoritatea papei peste puterea lumească, iară în lucrurile spirituale s'au declarat supuși numai conciliului episcopilor francezi susținând și aceea, că jurisdicțiunea bisericească are a se exercia numai în consonanță cu principiile și tradițiunea bisericii galicane, și în lucrurile dogmatice iară numai aceea biserică are să decidă.

Chiar și în monarhia Austro-Ungară supusă altcum peste măsură influențelor Iesuiților, se arătară, deși numai în mod transitoric, nizuințele de reformă și emăncipațiune bisericească, mai ales sub împăratul Iosif II, care prin așa numitul «*placetum regium*» a interzis primirea din Roma a dignitarilor bisericești și publicarea bulelor papale fără învoirea împăratului, a secularizat mănăstiri, dând în schimb mai multe școale pentru luminarea și creșterea clerului, a redus peregrinagele sfinte și multele procesiuni. Papa Pius VI. a luat pozițiune față de reformele introduse de Iosif II., dând protest, ba chiar și în persoană a călătorit la Viena pentru a înduplecă pe împăratul să receadă — însă fără succes.

În revoluțiunea franceză se confiscară în Franția averile bisericii, se secularizară mănăstirile, se rupseră toate legăturile cu papa, se delătură orice putere și influință a bisericii romane; statul papal fû prefăcut în republică, papa Pius VI. fû dus ca prizonier în

Francia, unde și murì. În urma păcii dela Viena după căderea lui Napoleon I. papismul s'a recules din nou după stilul vechiu al său.

Puterea lumească a papilor din Septemvrie 1870 a încetat de tot în urma ocupării Romei prin armata italiană. Când se proclamă în conciliul din Vatican la 18 Iulie 1870 infalibilitatea papei ca dogmă, de nou se rupse din sinul bisericii apusene o parte a credincioșilor ei din Germania, formând așa numita «biserică veche catolică».

CAP III.

Biserica la deosebitele popoare europene.

§. 66. Creștinarea Francilor.

Francii s'au consolidat pentru prim dată ca stat sub regele Chlodwig (481—511), care a știut prin reșele norocoase să-și extindă hotarele regatului său. El după căderea imperiului roman de apus (476) a delăturat (486) pe Siagrius, cel din urmă guvernator roman peste ținutul Soissons, și și-a ales Parisul de reședință a sa. Chlodwig învingând apoi pe Alemani la Zülpich în o luptă înfocată, conform promisiunii sale a primit religiunea creștină, ce o avea deja soția sa Clotilda; după învingere a primit nu numai el, ci și alți 3000 din nobilimea sa, botezul în râul Rinului după mărturisirea credinței ortodoxe. Prin creștinism poporul francic s'a asimilat cu cel galic, care de mai înainte eră creștinat din Roma, Chlodwig astfel întărit prin credința în Christos a silit și pe Burgunzi la primirea religiunii creștine, pentru care a primit din partea bisericii titlu onorifică de «rege prea credincios», un titlu, ce l-au purtat regii Franciei și în timpurile următoare. Raportul de amiciție între regii franci, ce au urmat, și între patriarhul din

Roma a servit spre întărirea bisericii din Roma, și a imperiului franc. Pipin cel mic (752) fiind uns de papă Stefan III. de rege francic — papa a primit în schimb ca domnire lumească exarhatul grecesc (teritoriul Italiei dela Ravenna până la Ancona), ce-l luase Pipin prin rebel dela Longobarzi. Prin această donațiune a regelui Pipin, confirmată și de fiul și următorul rege Carol cel Mare, s'a pus baza puterii lumesti a papilor.

§. 67. Creștinarea Anglosaxonilor.

Pe la a. 450 împărăția romană de apus fiind aproape de cădere și-a tras legiunile sale din provincia Britania. Locuitorii de acolo — Celți, cari erau creștini ca și locuitorii din Galia încă din secolul al treilea, — erau expuși năvălirilor unor popoare barbare nordice numite Picți și Scoți; de aceea chemară în ajutor întru apărare pe Anglosaxoni, cari locuiau pe continent la gurile Elbei. Aceștia merseră în ajutor Britanilor, dar începură ei un războiu cumplit de ocupare a țării și de stărpire a indigenilor, în urma căruia făcându-se domni peste țară, au dat naștere poporului englez. Ei ca păgâni nimiciră toate instituțiunile creștinești, precum și cultura, limba și legile romane, ce le aflară în Britania, rămânând cruțată numai Irlanda. În locul creștinismului s'a introdus cultul păgân al Germanilor, în locul culturii romane barbarismul. Abia în secolul al șaptelea s'a introdus creștinismul la Anglosaxoni prin misionari din Roma și mai ales prin stăruințele învățatului monah Augustin. Curând a înflorit creștinismul aici în așa grad, încât încă în secolul al optulea au venit de acolo misionari învățați în țările germane, ca să lățească evangelia lui Christos. Atari misionari binemeritați pentru convertirea la creștinism a Germanilor au fost Gallus, Bonifacius §. a.

§. 68. Creștinarea Germanilor.

Creștinismul, care în țările împărăției romane încă în secolul al treilea eră deplin consolidat, a trebuit să treacă mai ales în partea de apus prin o criză mare cauzată de procesul istoric al emigrațiunii popoarelor. Popoară nouă trecând sau așezându-se în țările de apus ale împărăției romane — prin contactul cu popoarele indigene, au cunoscut religiunea creștină și o au primit dela ele. În Italia, Galia, Spania și chiar și în Britania se poate zice, că din sămânța veche a creștinismului a răsărit lumina evanghelică pentru popoarele nouă. Pentru nici un popor însă din cele nouă nu s'au cerut atâtea jertfe la triumfarea creștinismului, precum s'au cerut pentru poporul german. Carol cel Mare regele francilor (768—814), a purtat un rebel înfricoșat și îndelungat pentru introducerea creștinismului și a culturii creștine la poporul saxon, care se luptă pentru zeul său Vodan și pentru libertatea sa naturală. În pădurea teutoburgică se află altarul lui Irmensul, și nu departe de acolo un stejar sfânt. Carol cel Mare a nimicit aceste sanctuare naționale germane și a silit pe Saxoni să primească creștinismul. Repețitele răscoale ale Saxonilor pentru libertățile lor au silit pe Carol cel Mare, să osândească la moarte 4500 prizonieri Saxoni. După mari lupte și vărsări de sânge s'au supus Saxonii, au primit creștinismul și în țara lor s'au înființat mai multe episcopate.

Paralel cu puterea lumească lucrau pentru introducerea creștinismului la popoarele germane misionarii creștini. Ca adevărați apostoli ai Germanilor se socotesc: Goar în părțile Rinului, Wulf la Trier, Columban la Burgunzi și Alemani, Gallus, fondatorul mănăstirii renumite S. Gallen, Emerar, Cardurian. Cel mai mare apostol al Germanilor este însă Winfried,

care în călugărie s'a numit Bonifacius. El după multă stăruință la lățirea și consolidarea creștinismului la Germani a fost cel dintâi arhiepiscop în Mainz și Köln peste popoarele convertite de dânsul. Cu mare îndrăsnire a tăiat stejarul sfânt în pădurea teutoburgică, la care se închinau Saxonii. Bonifacius a fundat mănăstirea Fulda. În a. 755 fù omorât de tâlhari în Frieslandă, când călătoria în funcțiunile sale. Corpul lui fù înmormântat după dorința lui la mănăstirea Fulda.

În Prusia abiă în secolul al zecelea s'au făcut încercări pentru introducerea creștinismului prin Adalbert, episcopul din Praga, care a murit ca martir. Creștinismul s'a consolidat la Pruși numai în secolul al treisprezecelea. În părțile de nord ale Germaniei abiă în secolul al patrusprezecelea s'a încheiat procesul creștinării popoarelor, fiind locuitori d'n Lapland și Lituania cei din urmă cari au primit evangelia lui Christos.

§. 69. Creștinarea Bulgarilor.

Poporul bulgar venind la începutul secolului al 6-lea din munții Ural se așează mai întâiu pe partea de dincoace a Dunării. Ei nu erau slavi de origine, ci erau un neam cu Avarii. Pe la a. 680 trecură apoi Dunărea cucerind Misia și Dacia aureliană, unde se și așezară întemeind un stat propriu bulgar, care a existat până la a. 1019, când fură supuși de bizantini. Bulgarii se amestecară într'atâta cu popoarele slavice din acele ținuturi, încât în secolul al 8-lea se identificară cu limba și datinele acelor popoare, conservându-și numai numirea de Bulgari. Creștinarea poporului bulgar se pune pe la mijlocul secolului al nouălea. Creștinarea Bulgarilor a fost opera misionarilor greci, Metodiu și Kiril, cari s'au meritat pentru convertirea

la creștinism și a altor popoare slavice, pentru care împrejurare ei se și numesc apostolii slavilor. Hotărîtor pentru creștinarea Bulgarilor a fost creștinarea principelui bulgar Bogoris, care prin multe stăruințe ale surorii sale și ale lui Metodiul a primit botezul numindu-se Mihail. Sora lui Bogoris ca captivă dusă fiind la Constantinopol, pe timpul cât a petrecut acolo s'a botezat, și acum eliberată fiind a stăruit, ca și frațele ei să se boteze.

Bulgarii dela început au stat sub patriarhul din Constantinopole. Venind însă poporul bulgar în dușmănie cu împărații bizantini, principele Bulgar bătut pe bizantini și omorî pe împăratul bizantin Niceforus, eluptând totala independență a Bulgarilor.

Principele bulgar, ca să nu mai aibă nici un amestec cu bizantinii, căută a se emancipa și bisericește de Constantinopole. Papa Nicolae, care tocmai eră în ceartă cu Fotiu, patriarhul din Constantinopole, sprijineă tendințele de independență ale Bulgarilor, căutând a-i aduce sub jurisdicțiunea bisericească a Romei. Deci le trimise deocamdată un episcop, promițându-le, că mai târziu le va da și patriarh propriu. Bulgarii însă, cari erau acum dedați cu ritul greco-oriental, erau de tot nemulțumiți cu episcopii latini și cerură îndată depărtarea episcopului latin (Formosus). Pe lângă toate stăruințele papilor de a ținea pe Bulgari în dependență ierarhică de Roma, Bulgarii se împreună și cu biserica patriarhală din Constantinopole la a. 870. Patriarhul Ignatiu le sfinți Bulgarilor episcopi combătând pretensiunile de jurisdicțiune ale papei peste biserica bulgară; iară după moartea lui Ignatiu următorul patriarh Fotiu nefăcând papei nici cea mai mică concesiune în privința jurisdicțiunii bisericești peste Bulgari ajunse în conflict acut cu papa excomunicându-se reciproc.

Bulgarii perzându-și independența lor la a. 1019 au rămas în atârnare de împărăția bizantină până la a. 1186, când împreună cu Românii se răsculară sub conducerea fraților români Petru și Asan contra Grecilor și scuturară jugul bizantin întemeind regatul bulgaro-român. Următorul lui Asan, un frate mai mic numit Ioniță, ceru dela papa să-l recunoască de împărat, iar biserica bulgară să o ridice la rangul de patriarhie independentă cu reședința în Târnova, ceea ce se și împlini de papa Inocențiu III. numai ca papa să-și întindă jurisdicțiunea sa și peste aceste părți (1204). Curând se schimbară relațiunile politice în urma cuceririi Constantinopolei prin Latini, și cu schimbarea politică se schimbară și relațiunile bisericești.

Bulgarii se împretiniră de nou cu Grecii, iară biserica bulgară se întoarse sub jurisdicțiunea patriarhului din Constantinopole, din partea căruia se recunoscă titlul de patriarhie la a. 1234. Regatul bulgaro-român și patriarhia din Târnova a existat până la a. 1393, când regatul a fost supus Turcilor, iară biserica bulgară cu titlul de mitropolie a ajuns de nou sub patriarhia Constantinopolei.

Biserica bulgară a prosperat în tot timpul, pe cât a existat regatul bulgar. Cu deosebire în secolul al 10-lea a înflorit literatura bisericească, pânăce s'au furișat în această literatură scrierile obscure ale sectei bogomililor cu niște învățături stricăcioase. În urma pierderii independenței politice prin Turci, și biserica a fost în decursul a patru secoli aservită. Cu deosebire dela încetarea arhiepiscopiei bulgare din Ohrida la a. 1767 în biserica bulgară, acum atârnătoare dela Constantinopole, se puneau episcopi greci, cari introducând limba grecească în biserică în locul celei bulgare produsură multă nemulțămire între bulgari. Din această cauză dintre bulgari, ca să scape de greci

pe la a. 1860 la stăruințele misionarilor latini trecură mai multe zeci de mii la unire cu biserica latină și ar fi trecut și mai mulți, dacă patriarhul din Constantinopole nu ar fi conces Bulgarilor să folosească limba lor în biserică. Conflictul între biserica bulgară și patriarhul din Constantinopole deveni mai acut, când bulgarii exoperară în anul 1872 dela Poarta otomană a li-se dà un exarh sau locjiitor *patriarhesc* pentru biserica lor; patriarhul păși contra acestei instituțiuni în biserica bulgară și declară într'un sinod pe Bulgari de schismatici.

Biserica bulgară stă astăzi din 15 eparhii cu exarhul în frunte.

§ 70. Creștinarea poporului Cehic.

Intemeierea bisericii în Moravia și Boemia s'a făcut prin învățații monahi greci Metodiu și Constantin, numit în călugărie Ciril. Acești călugări învățați, născuți în Solun, la cererea lui Ratislav, ducele Moraviei, au fost trimiși de patriarhul din Constantinopole la poporul cehic în Moravia pentru lățirea evangheliei lui Christos. Ei au lucrat în Moravia cu mult succes convertind pe locuitori la creștinism. Spre acest scop au compus un alfabet pentru scrierea limbelor slavoane, care după autor s'a numit alfabetul cirilic, și cu învoirea sinodului din Constantinopole au tradus evangelia și liturgia în limba slavoană, făcându-se astfel întemeietorii literaturii slavone. Ciril și Metodiu au fost chemați la Roma pentru justificare în urma denunțărilor din partea misionarilor latini. Ciril a murit acolo, iară Metodiu, a fost trimis de papa ca primul episcop în Moravia. Din Moravia s'a lățit creștinismul și în Boemia și în Polonia.

Creștinarea Cehilor se pune în jumătatea a doua a secolului al 9-lea. Cu toatecă creștinarea Cehilor

a pornit dela Constantinopole, totuș din cauza constelațiunii politice de stat a Boemiei și a Moraviei și din cauza tendinței după domnire în biserica întreagă manifestată în toate timpurile din partea patriarhilor din Roma, acele țări s'au adus sub jurisdicțiunea bisericească a scaunului papal și istoria bisericească a acelor țări este strâns legată de Istoria bisericească a bisericii apusene. Un spirit mai liberal a conservat poporul cehic dela biserica orientală și pentru timpurile următoare, ceea ce se vede de acolo, că Cehii și-au susținut un fel de libertate dela scaunul papal în privința căsătoriei preoților, a întrebuintării la cuminecătură a ambelor materii, pâne și vin, și folosirea limbii lor în biserică, până sub papa Gregoriu VII. care introduse în toate țările «liturgia romană» în limba latină; afară de aceea Cehii totdeauna au avut aplecare cătră instituțiunile bisericii orientale

§. 71. Biserica la Sârbi.

Sârbii sunt un ram dintre popoarele slavice, cari din secolul al cincilea începând veniră din părțile nord-ostice în Europa și se așezară pe lângă riurile Don, Elba, apoi la Dunărea de jos pe ambe părțile. Ei sunt de origine cu Cehii, Croații, Rutenii, Rușii și Polonii. Sârbii au primit creștinismul tot într'un timp cu poporul bulgar din peninsula balcanică și au știut să-și susțină un fel de independență politică și bisericească.

Biserica sârbească, care s'a întemeiat de Greci și a stat în legătură ierarhică cu patriarhia din Constantinopole, s'a ridicat la oarecare însemnătate mai întâiu sub arhiepiscopul Sava, care a fost fiul primului domnitor al Sârbilor, cu numele Stefan Nemanian, pe la a. 1219. Jupanul Sârbilor Stefan Nemanian I și fiul său Sava (Sfântul) se privesc ca fundatorii

și organizatorii unui stat sârbesc și a unei ierarhii independente naționale prin ridicarea episcopiei lor la rangul de arhiepiscopie recunoscută de patriarhul Constantinopolei (anul 1220). La anul 1346 proclamându-se Dușan, cel puternic, de rege al Sârbilor în dieta dela Scopie, la care au participat episcopii sârbești din Ipek și cel bulgăresc din Ohrida, a ridicat și arhiepiscopia sârbească la rangul de patriarhie, la ce însă patriarhii ecumenici ai răsăritului nu-și dădură consimțământul, enunțând anatema asupra patriarhiei celei nouă anticanonice.

În urma luptei nenorocoase de pe câmpul Mirlei (anul 1389) căzând Sârbia sub jugul turcesc, ierarhia sârbească rămase pe un timp intactă, ba încă i-se încredință, din partea stăpânirii turcești, un fel de jurisdicțiune civilă și îngrijire a intereselor poporului sârbesc, iar în privința bisericească i-se dăde jurisdicțiune și asupra bisericilor latine din Bosnia. Cu toate acestea pozițiunea patriarhului din Ipek eră dintre cele mai dificile; poporul sârbesc, fiind tare apăsător de regimul turcesc, căută scutință la ierarhia sa și mai ales la patriarhul. Acesta, neaflând altă scăpare, întră în pertractare cu regimul austriac pentru refugiarea și primirea Sârbilor pe teritoriul Ungariei, și în urma diplomei împăratului Leopold I din 6 Aprilie 1690, la 36 mii familii sârbești veniră peste Drava în ținuturile împărătești austriace, dimpreună cu patriarhul din Ipek, Arsenie Cernovici, așezându-se dela Sava și Drava spre Dunăre în sus și dela Comarom în jos aproape până la gura Tisei, întemeind totodată o nouă mitropolie sârbească pe teritoriul Ungariei.

După imigrarea sârbilor în Ungaria a mai existat în Ipek numai până la a. 1766 o umbră de patriarhie sârbească autonomă. De aci încolo patriarhia din Ipek din motive politice fu desființată de regimul tur-

cesc și biserica sârbească pusă sub patriarhia din Constantinopol.

După înființarea principatului Sârbiei la a. 1810 principele sârbesc Georgiu desfăcù biserica sârbească de patriarhia Constantinopolei și o supuse mitropoliei din Carloviț până când următorul principe Milos Obrenovici (1817—1839) supuse de nou biserica sârbească patriarhului din Constantinopole. În referința aceasta a rămas biserica sârbească până la a. 1878, când Sârbia s'a proclamat de regat și biserica sârbească de independentă cu mitropolitul ei din Belgrad și două episcopii cu Consistorii.

§. 72. Sârbii imigrați în Ungaria în deosebite rânduri, au înființat o mitropolie nouă în Carloviț cu șapte episcopii și anume: a Neoplantei, a Pacrațului, a Carlstatului, a Budei, a Aradului, a Verșetului și a Timișoarei; au primit mai întâiu dela regele Leopold I. diploma (din 20 August 1691) prin care se garantează națiunii sârbești libertatea religioasă, i-se dă mai multe privilegii naționale a-și alege capul național (voivod) și a se organiza în biserică națională cu drept de a-și alege pe arhiepiscopul său de națiunea sârbească cu cuvenita jurisdicțiune canonică. Alegerea arhiepiscopului mitropolit se face în congresul național. Privilegiile națiunii sârbești garantate în decursul timpului prin mai multe diplome regești, au suferit mai multe schimbări, pânăce la a. 1779 prin așa numitul «rescript declaratoric» s'au formulat în mod stabil în 69 §§. iar la anul 1782 în administrațiunea bisericii s'a întrodus sistema consistorială, care în patru despărțăminte tracta 1. despre forurile apelatoriale, cari erau consistorul eparhial, consistorul mitropolitan; tot în partea aceasta se regulă încă jurisdicțiunea bisericească, disciplina ș. a.; 2. de-

spre procedura disciplinară și matrimonială; 3. despre personalul consistorului; 4. despre jurisdicțiunea consistorului mitropolitan ca for de apelațiune ș. a.

Sub patriarhia sârbească s'a pus la 30 Sept. 1783 pe un timp și biserica ortodoxă română din Austro-Ungaria, care nu se bucură de asemenea privilegii naționale. Scutul acesta însă au trebuit Români să-l plătească cu multe suferințe, apăsăți fiind din partea ierarhiei sârbești, care impunea în bisericile românești limba sârbească și preoți sârbești și nu aveau nici o considerațiune cătră Români în privința națională. De aceea îndatăce veniră timpuri mai favorabile pentru Români și se aflară în fruntea bisericii române bărbați devotați și de influință, biserica română din Ungaria se desfăcù de mitropolia sârbească și se constituì în mitropolie națională română.

În timpul prezent bisericii sârbești s'a dat alt statut de organizare, prin care s'au făcut multe restrângeri în privilegiile și libertățile constituționale, ce le-a avut mai înainte.

§ 73. Intemeierea bisericii la Ruși.

Rusia și-a luat începutul ca stat pe la anul 860, consolidându-se sub dinastia Rurik cu capitala în Kiev. Curând după fundarea statului rusesc, se află urme despre creștinism la poporul rusesc, mai ales în partea de meazăzi, unde veniau în atingere cu Grecii. În masa poporului rus se lăți și consolidă creștinismul abia pe la mijlocul secolului al zecelea, când princessa rusească Olga se boteză cu mare pompă în Constantinopol, având de naș pe însuș împăratul Constantin Porfirogenitul. Fiiul ei, Svetoslav, a rămas însă tot în religiunea păgână și numai Vladimir, fiiul lui Svetoslav, se făcù creștin și lucră cu ajutorul călugărilor misionari greci cu tot dinadinsul pentru a introduce

creștinismul la întreg poporul rusesc. La primirea creștinismului după ritul oriental mult a îndemnat pe Ruși frumsețea serviciului dumnezeiesc, ce o deputație dintre Ruși anume trimisă l-a văzut în Constantinopole.

Se zice adecă, că pe timpul prințului rusesc Vladimir se întreceau misionarii creștini dela răsărit și apus, cari să converteze pe Ruși la creștinism. Chiar și misionari mohamedani voiau să câștige pe Ruși pentru religiunea lor. Deoarece fiecare misionar lăudă religiunea sa, Vladimir și boerii țării, ca să se convingă, care religiune e mai bună, au trimis bărbați frunțași în bisericile creștine dela răsărit și apus și la Judei și Mohamedani; acești trimiși azistând la serviciile dumnezești din deosebitele părți, le-a mai plăcut frumseța serviciului dumnezeesc, ce l-au aflat la Greci în Constantinopole în biserica sfintei Sofii, și au raportat domnitorului și boierilor țării despre ce au aflat zicând, că Dumnezeu în biserica grecească locuiește, căci acolo este mai frumos. Din momentul acela Vladimir s'a decis a primi botezul dela Greci, căsătorindu-se cu princessa Ana, sora împăratului bizantin Constantin la a. 988 d. Chr. După exemplul domnitorului Rușilor au primit botezul boerii țării și toți Rușii. Deodată veni ră Rușii cu miile la rîul Dnipru, spre a se botezã în prezența principelui Vladimir și a suitei sale; poporul întrã în rîu, iarã preoții de pe plute îi botezã.

Vladimir și soția sa au propagat creștinismul la Ruși în toate părțile, au strălucit în fapte bune și de pietate; de aceea biserica rusească îi venerează ca sfinți dimpreună cu Olga, care în botez s'a numit Elena.

Pentru consolidarea creștinismului în Rusia mult au contribuit apostolii creștinismului între Slavi, Metodiu și Ciril, prin traducerea sfintei scripturi în limba

slavonă. Acești misionari au fost școlarii patriarhului Fotie din Constantinopole, care s'a interesat de creștinarea Rușilor; de aceea acest patriarh se află în mare onoare la poporul rusesc.

Biserica din Rusia a ajuns în curând la o dezvoltare însemnată, căci s'au înființat mai multe episcopii cu mitropolie în Kiev, apoi în Moscva, iară creștinii în Rusia s'au distins prin tăria credinții lor, ținând legătură cu biserica orientală. Extinzându-se puterea Rușilor în Europa și Asia, a fost trebuință a se înființa în decursul timpului mai multe episcopii cu mitropoliile lor.

Locul celei dintâi mitropolii rusești a fost Kievul, care datează dela a. 988, când principele Vladimir primî botezul și aduse în Constantinopole pe Mihail de mitropolit. Scaunul mitropoliei rusești se mută la a. 1325 din Kiev la Moscva, fiind Kievul devastat prin Tătari. Curând însă pe lângă mitropolia din Moscva se restaură și scaunul mitropolitan din Kiev (anul 1354) numindu-se cea dintâi biserică rusească mare, iară cea din urmă biserică rusească mică (ruteană). La a. 1332 se mai înființă încă și mitropolia din Haliz pentru Galiția, însă regele Iagello o desființă la anul 1414 dând averea ei episcopatului latin.

Până în secolul XVI. mitropoliții din Moscva se hirotoniau de patriarhii din Constantinopole. Iară la a. 1589 a mijlocit țarul rusesc, Teodor Ioanovici, dela patriarhul Ioachim al Ierusalimului și dela Ieremia, patriarhul din Constantinopole, cari ambii au călătorit în Rusia după milostenie, ca scaunul mitropoliei din Moscova să se înalțe la rangul de patriarhie, ceace s'a și confirmat printr'o gramată subscrisă de toți patru patriarhii răsăritului în un sinod ținut la Constantinopole, numărându-se patriarhia Rusiei ca a cincia între patriarhiile de răsărit cu rangul după patriarhia

Ierusalimului. Astfel Iov, mitropolitul din Moscova, primind titlul de patriarh, arhiepiscopiile din Novgorod, Rostov și Kazan au primit titulele de mitropolii. După aproape una sută de ani însă dela ridicarea bisericii rusești la rangul unei patriarhii, ajungând la tronul împărăției rusești țarul Petru cel mare, acesta a introdus mari reforme nu numai în administrațiunea civilă a statului, dară și în biserică, reducând jurisdicțiunea bisericii numai asupra obiectelor, ce după canoane se țin strict de biserică, iar în locul patriarhului instituind printr'un regulament organic aprobat și de patriarhul din Constantinopole (1723) așa numitul sinod permanent ca autoritatea cea mai înaltă în biserică rusească. După acest regulament sinodul permanent dirige afacerile administrative și judecătorești ale bisericii rusești până în ziua de astăzi.

§. 74. Tipărirea cărților bisericești în limba slavonă.
— Secta Râscolnicilor.

Ca o lucrare de mare însemnătate nu numai pentru biserică rusească, dară și pentru toate bisericile ortodoxe la popoarele slavice, ce se țin de biserică orientală (Sârbi, Bulgari, Bosniaci, Muntenegrini, Dalmatini, ba chiar și Români, încât și la Români limba slavonă eră într'un timp întrebuințată în biserică), a fost revisiunea manuscriselor cărților bisericești în limba slavonă după cărțile originale grecești și edarea lor în tipar pentru întâiaoară spre folosire în numitele biserici. Aceasta s'a întâmplat în anul 1655 în sinodul ținut la Moscva sub prezidiul lui Macarie, patriarhul Antiohiei, la care au luat parte mitropolitul sârbesc din Ipek și Gedeon mitropolitul din Iași. Cărțile acestea, îndreptate cu toată îngrijirea și cu formele și precauțiunile necesare, s'au introdus spre folosire în bisericile ortodoxe, în cari eră în us limba slavonă.

În contra introducerii acestor cărți revăzute, îndreptate și tipărite s'au împotrivit unii preoți ignoranți din Rusia, cari îndemneau poporul a nu primi acele cărți, ci a rămâne pe lângă vechile manuscrise, în cari prin dese decopieri se strecuraseră o mulțime de erori. Acești preoți cu protopopul Avacum, preotul Nichita, diaconul Teteca în frunte, au format o sectă, care susține unele obiceiuri rele în viața bisericească. Și fiindcă această sectă află mulți aderenți în poporul de rând nepriceput, de aceea pentru curmarea răului s'a ținut la anul 1666 un alt sinod în Moscva, la care au luat parte patriarhul Rusiei și alți arhieri din Rusia, Grecia, Sârbia, Bulgaria etc. Acest sinod declarând de nou de bune lucrările sinodului dela 1655, a condamnat pe desbinații, cari s'au numit răscolnici, provocându-i prin o scriere pastorală a se conforma decisiunilor sinodale. Mai mulți dintre ei s'au întors dela rătăcire, iară alții mai cerbicoși au cercat a-și aduce la valoare învățăturile lor; partizanii acestei secte persecutați în Rusia se refugiază în Turcia, România, Bucovina etc. În Bucovina se așezară la a. 1783 prin satele Fântâna albă, Lipoveni ș. a. unde se află și astăzi sub numirea de Lipoveni sub episcop din secta lor. La început sub persecuțiunile îndreptate în contra lor se foloseau de preoți ortodoxi fugiți, iară în lipsa acestora de «bătrâni» dintre ei, cari îndeplineau serviciile bisericești. La stăruințele guvernului rusec o parte însemnată a Lipovenilor s'a unit cu biserica ortodoxă rusească pe lângă anumite concesiuni. Numărul lor totuș e destul de mare.

§. 75. Biserica ortodoxă la poporul rutean.

Poporul rutean, care se numără între popoarele slavice și locuiește în Galiția, a îmbrățișat religiunea creștină deodată cu Rușii. Până când Rutenii au avut independența lor politică și au stat sub principii lor

proprii, biserica lor, care aparține la biserica greco-orientală, a prosperat, având mitropolia sa cu mai multe episcopii și un număr însemnat de mănăstiri. Ajungând însă Galiția sub domnirea Polonilor, cari se țineau de biserica apuseană, biserica ortodoxă a fost persecutată aproape până la stângerea ei din partea regimului polon. Regele Casimir cel mare (1350) scotea pe Rutenii ortodoxi din bisericile lor și pe acestea le prefăcea în biserici latine, pe aristocrația ruteană o lipsia de bunurile ei, ce le donă la nobilii poloni, și înaintă la diregătorii numai pe acei ruteni, cari lăsând religiunea lor treceau la biserica apuseană. Biserica din Haliț o au luat dela Ruteni și o au făcut biserica catedrală pentru arhiepiscopul latin.

Aceeaș a făcut regele Iagelo (1412) cu biserica Rutenilor ortodoxi din Przemysl prefăcându-o de catedrală a episcopului latin. La anul 1414 s'a stins mitropolia ortodoxă a Rutenilor din Haliț rămânând fără mitropolit până la anul 1539 și bisericile ortodoxe au fost puse la discrețiunea clerului latin. Persecuțiunea Rutenilor ortodoxi se extindea și pe terenul politic; rutenii erau opriți a-și face case în orașe, a purta vre-o negoțătorie sau măiestrie și a-și vinde produsele lor.

Aceste asuprairi s'au întâmplat în o perioadă de timp, când Polonia catolică desvoltă o putere mare de stat, iară Rusia ortodoxă încă nu eră consolidată ca stat, pentru a luă pozițiune față de persecuțiunile îndreptate contra bisericii ortodoxe la poporul rutean.

Sub astfel de împrejurări grele s'a produs desbinarea religioasă la Ruteni, din cari o parte s'au unit cu scaunul Romei.

La anul 1595 s'a declarat în adunarea dela Brest o parte a Rutenilor a face unirea cu Roma, pentru a scăpa de persecuțiunile cele multe. Rutenii însă

nici după unire cu biserica latină nu au fost scutiți de persecuțiuni, pentru că Polonii, cari urau pe Ruteni persecutau pe cei trecuți la unire ca și mai înainte.

§. 76. Creștinismul la poporul grecesc (elin).

Biserica la poporul grecesc și-a luat începutul de pe timpul apostolilor. Apostolul Pavel a întemeiat cele dintâi comunități creștine la poporul grecesc, — propovăduind cu cuvântul și în scris învățăturile evangelice. Religiunea creștină s'a consolidat la poporul grecesc încă din secolii dintâi ai erei creștine, ajungând biserica la strălucire. Din sânul poporului elin au eșit cei mai însemnați sfinți părinți ai bisericei, cari au apărat și susținut în curățenie învățăturile adevărate contra ereticilor, satorind în sinoade pentru toate timpurile dogmele credinții creștine. Sinoadele ecumenice și locale s'au ținut mai ales pe pământul clasic al Greciei sub ocrotirea împăraților bizantini. Pentru desvoltarea și consolidarea dogmelor și instituțiunilor creștine, mult au contribuit școalele creștine din Antiochia, Alexandria ș. a. și limba grecească în care eră tradus încă la anul 270 a. Chr. Testamentul vechiu din limba evreică în limba elină prin 70 (72) învățați din Alexandria sub Ptolomeu Filadelful care traducere după numele traducătorilor s'a numit Septuaginta și a fost normativă și la creștini.

Dela poporul grecesc a emanat creștinarea popoarelor slavice: ruși, sârbi, bulgari chiar și cehi și alte popoare. Patriarhia din Constantinopol a fost în toate timpurile centrul ortodoxismului și bisericile orientale din celelalte țări și state erau grupate mai mult sau mai puțin pe lângă acea patriarhie.

Biserica din Grecia a suferit foarte mult prin căderea sub Turci a împărăției bizantine și ocuparea

capitalei Constantinopol (a. 1453). Turcii ajungând la domnire peste țările grecești au dezvoltat în decursul timpului despotismul cel mai cumplit asiatic față de creștinii acelor țări; averile bisericilor și ale mănăstirilor s'au confiscat, bisericile cele mai frumoase s'au prefăcut în geami turcești; dignitățile cele mai înalte bisericesti se vindeau pe bani, cu un cuvânt toată viața bisericească a stagnat, rămânând numai simțul cel bun al creștinilor pentru instituțiunile lor bisericești. Deoarece însă asupririle barbare nu se terminară nici în secolul XIX., prevedința dumnezeiască voi, ca tocmai poporul cel mai asuprit de jugul tiran din țările grecești Atica, Pelopones, Epir ș. a. să se îmbărbăteze și avânte la o nouă viață mai liberă, făcându-se cunoscut Europei prin eroismul său, sub nume de popor nou grecesc. Acest popor în urma unor lupte eroice și cumplite vărsări de sânge, însoțit și sprijinit de simpatiile puterilor europene, cari voiau să pună capăt tiranisărilor turcești, și-a proclamat la anul 1821 independența sa și poarta otomană a fost silită a recunoaște (1827) regatul nou grecesc cu capitala în Atena.

Deodată cu independența politică de stat a regatului celui nou al Greciei s'a proclamat și independența bisericească de patriarhia din Constantinopole în adunarea de arhieriei și alți dignitari bisericești din Nauplia (23 Iulie 1833) constituindu-se astfel biserica grecească din regatul cel nou sub un sinod permanent constător din 5 membri din cler și 2 amployați regești. Împărțirea bisericească a țării s'a făcut la început în 10 eparhii, precum eră și împărțirea politică în 10 prefecturi, cu 10 episcopi și 12 arhierie titulari. Mănăstirile încă s'au regulat, reducându-se numărul lor la 82, iară venitul de prisos dela mănăstiri s'a folosit spre scopuri culturale, înființarea de

școale, de seminar și mai târziu (a. 1837) a facultății de teologie. La a. 1840 însuș patriarhul din Constantinopole a recunoscut neatârnnarea bisericii din regatul nou grecesc.

Adăogându-se în a. 1863 la regatul grecesc insulele Ionice, iară în anul 1881 Tesalia și o parte din Albania, numărul episcopioilor s'a sporit cu mitropolia din Atena în frunte.

§. 77. Introducerea creștinismului la națiunea maghiară.

Poporul maghiar a venit în Europa pe la finea secolului al 9-lea d. Chr. Cu poporul maghiar se încheie procesul imigrațiunii popoarelor în Europa. Maghiarii, cari la venirea lor erau nomazi, conduși de căpeteniile lor, cutreerară mai multe zeci de ani Germania în toate direcțiunile, străbătând până la Italia, și prin provinciile imperiului bizantin, răpind și pustiind totul în calea lor, încât deveniră groaza locuitorilor acelor țări. O stavilă puternică la pustiirile lor a pus împăratul german, Otto I., în lupta de pe câmpul Lech la a. 955, unde a învins total pe Maghiari.

În urma acestei bătăi Maghiarii neputând să continue modul lor de vieță ca până acum, s'au așezat în Panonia (Ungaria) și Transilvania, întemeindu-și locuințe statornice și formând cu timpul statul Ungariei. Aici venind în contact cu locuitorii de mai nainte ai țării, cari erau Români, coloniști romani, cunoscură dela aceștia religiunea creștină și prin conlucrarea misionărilor din Constantinopole, sub a cărei patriarhie stau pe atunci creștinii din Transilvania și Ungaria, în scurt timp Maghiarii se arătară accesibili pentru legea evangelică. Doi principii maghiari din Ardeal, Giula și Bolosudes, petrecând în Constantinopole s'au făcut cunoscuți cu moravurile fine dela

curtea împărătească din Constantinopole și au primit botezul la patriarhia din Constantinopole. De Bolosudes se zice, că după întoarcere în patrie iară a căzut la păgânism, iară Giula a rămas credincios și după întoarcere, aducând cu sine pe ieromonahul Ieroteiu, care din partea patriarhului din Constantinopole a fost designat de episcop al Ardealului. După exemplul principelui Giula mulți Maghiari au îmbrățișat creștinismul. La început s'au susținut referințe de amicitie între domnitorii maghiari și împărații bizantini, precum și legătura ierarhică cu patriarhia din Constantinopole.

Semânța creștinătății la națiunea maghiară era pusă de misionarii greci; cu toate acestea mai cu succes au lucrat la consolidarea bisericii la Maghiari misionarii apuseni, cari, după cearta cu patriarhii din Constantinopole pentru jurisdicțiunea bisericească asupra Bulgarilor, deveniră mai jaluși pe progresele, ce se făceau dela Constantinopole cu propagarea evangheliei. Misionarii dela apus au lucrat cu mult succes în Ungaria convertind pe principele Geiza și pe Maghiarii din Ungaria.

Din căsătoria lui Geiza cu Sarolta, fiica lui Giula, principelui Ardealului, s'a născut Stefan; acesta, urmând tatălui său în domnirea peste Ungaria, a împreunat Ardealul cu Ungaria, delăturând pe Giula cel tinăr, fratele mamei sa'e (pe unchiul său) din domnirea peste Ardeal (a. 997—1038). Stefan protejând pe misionarii germani și italieni la consolidarea bisericii catolice în Ungaria și stând în referințe bune cu papa, a primit dela papa Silvestru II. titlul de rege și o coroană. El sub protecțiunea papei, care i-a dat titlul de onoare «rege apostolic», un titlu, ce-l au regii Ungariei până în ziua de astăzi, a pus baza statului ungar, împărțind țara în 72 comitate, o îm-

părțire, care cu mici modificări s'a ținut până în timpul prezent; iară în biserica din Ungaria a înființat 10 episcopii de rital apusean. Stefan I. regele Ungariei, pentru meritele sale, ce și le-a câștigat pentru biserică, s'a canonizat de sfânt din partea bisericii apusene.

Pe lângă tot zelul regelui Stefan I. pentru consolidarea creștinismului între maghiari, totuși păgânismul își mai ridică cu tărie capul în repețite rânduri, precum sub regii Petru (1038—1046) și sub Andreiu I. (1046—1067). Abia sub Ladislau cel sfânt (1077—1095) dispărură urmele păgânismului.

Incât pentru rital oriental întrodus dela început în biserica maghiară începù încetul cu încetul a fi înlocuit cu cel latin, rămânând despre el până în ziua de astăzi anumite urme în unele obiceiuri, conservarea numelui unor sfinți ai bisericii orientale și numirea lunilor după acești sfinți, precum luna sfântului George, luna sfântului Mihail, luna sfântului Andreiu ș. a.

CAP IV.

§. 78. Istoria bisericii ortodoxe române din Ardeal și Ungaria.

Istoria bisericii ortodoxe române din Ardeal se grupează pe lângă istoria vechei metropolii române din Alba-Iulia. Istoria bisericii ortodoxe române din părțile Ungariei și în special a bisericii din Ardeal dela anul 1000 după Christos până astăzi se poate împărți în următoarele 4 perioade:

a) Dela Stefan, primul rege al Ungariei, până la bătaia dela Mohacs, adecă dela anul 1000—1526. Acesta e periodul regilor Ungariei, sub care Ardealul a fost împreunat cu Ungaria;

b) dela anul 1526—1700 adecă pe timpul, cât s'a aflat Ardealul sub principii maghiari calvini;

c) dela 1700—1848 adecă dela actul unirii unei părți a Românilor cu biserica romano-catolică, până la alegerea de episcop a lui Andreiu Șaguna pentru biserica ortodoxă română din Ardeal;

d) dela 1848 până astăzi adecă timpul emancipării bisericii ortodoxe române din Ungaria cu părțile ei și al restaurării vechei metropolii române.

Ardealul
Constantin Șaguna
1848

PARTEA II.

Istoria bisericească specială a națiunii române.

CAP. I.

§. I. Țările locuite de Români.

Țările în cari locuiesc astăzi Românii, au format în partea lor mai însemnată Dacia de odinioară, în care locuia poporul Dacilor, ce-și aveã regii sei. Decebal a fost cel din urmă rege dacic, care în urma unor resbele mari cu Romanii a fost supus de Traian, împăratul Romanilor, la anii 101—103 după Christos. După supunerea Daciei prin Romani, țara a fost împopulată prin coloniști romani aduși din toate țările împărăției romane și a păstrat, ca provincie romană, numele de Dacia. Aceasta este Dacia Traiană, spre deosebire de Dacia Aureliană, care ca provincie romană a fost organizată abia pela anul 274 după Christos de împăratul Aurelian, după ce acesta părăsind Dacia Traiană a trecut legiunile romane peste Dunăre în țările din peninsula balcanică, spre a le scuti de popoarele barbare, ce năvăliau în Dacia Traiană.

Poporul român se trage așadară dela coloniile romane așezate de împăratul Traian în Dacia, carea în urma bătăilor multe și înfricoșate se golise de locuitori (105 după Chr.). Coloniștii romani amestecându-se cu autochtonii Daciei, de origine celtică, dădură naștere

poporului român, a cărui limbă, datine și obiceiuri încă documentează originea lui.

Acest popor român rămas în soarta sa se scuti contra multelor invasiuni priu retragere la părțile muntoase, de unde la timpuri mai liniștite se lăși și peste șesuri.

§. 2. Creștinarea Românilor.

Nici un scriitor n'a scris despre timpul, când au primit Românii religiunea creștină. Tocmai această împrejurare este un argument despre vechimea bisericeii la Români. N'a scris nimenea despre timpul, când au primit Românii creștinismul din cauză, că creștinismul el l-au adus cu sine încă dela venirea lor în aceste țări; prin urmare despre creștinarea Românilor, cari dela colonizarea lor aici au fost creștini, nu a putut scrie nimenea, afară doară tot ei Români să fi scris despre creștinarea lor; despre ce însă n'a rămas nici o urmă. Dacă apostolul Pavel la mijlocul secolului I-iu al erei creștine a putut scrie în epistola sa către Romani (cap. I. vers 8): «*că credința Romanilor se vede în toată lumea*», se poate cu siguranță susține, că la începutul secolului al 2-lea, când s'a colonizat Dacia prin Romani, a trebuit să fie numărul creștinilor între Romani, prin urmare și între coloniștii romani aduși în Dacia, destul de mare, ca să fi putut servi de sad pentru lățirea religiunii creștine în Dacia. Pentru acest adevăr sunt și argumente pozitive: În descrierea vieței sfinților și a martirilor, ce se află în cărțile bisericești (Sinacsare), se află mai multe nume de ostași romani, precum Eustatie Placida, care sub împăratul Adrian (117—138) a suferit martiriu pentru religiunea lui Christos împreună cu soția sa Tațiana și cu doi fii ai săi (vezi Mineul pe Septemvrie 20 în Sinacsar ș a.). S'au aflat și monumente din timpul colonisării cu semnul crucii.

§. 3. Biserica Românilor din Dacia.

Sămânța bună a învățăturilor evangelice, adusă prin coloniștii romani în Dacia, a răsărit în pământul cel nou și în curând s'a dezvoltat într'un agru mănos plin de verdeață; căci încă dela începutul secolului al 4-lea s'a păstrat în biserică numele unor episcopi din această țară, de unde se poate deduce, că creștinismul în Dacia într'atâta prosperase între coloniștii romani, încât biserica aveã acum și ierarhia sa canonică. În acel timp Dacia, care se numia și Goția, din cauză că acolo peste coloniștii români se așeză poporul gotic, avuse episcopi, precum pe Teofil, apoi pe Nichita Romanul, care a fost următorul lui Teofil. Teofil a participat la sinodul I. ecumenic dela Nicea, iară Nichita după-ce a «povățuit pe popoarele Goților cu făclia bunei credințe» a suferit martiriu prin ardere sub Atanarich, conducătorul Goților, și biserica ortodoxă română îi serbează amintirea la ziua de 15 Septemvrie.

Din secolul al 4-lea s'a păstrat și numele altor episcopi din Dacia sau Goția, precum al lui Ulfila, care fiind bărbat învățat al timpului său, a tradus sfânta scriptură în limba gotică, apoi al lui Unila, despre care sfântul Ioan Gură de aur încunoștințează în epistola sa pe văduva Olimpiada, că a repausat, și că e învitat să trimeată Goților alt episcop. De însemnat este, că poporul gotic a primit creștinismul dela coloniștii romani, pe cari i-au aflat în Dacia și a format cu ei o biserică sub una ierarhiă, până ce Goții au primit eresul lui Arie și depărtându-se din Dacia, au făcut loc altor popoare cari au năvălit în Dacia, precum Hunii, Gepizii, Avarii ș. a.

§. 4. Legătură ierarhică cu patriarhia din Constantinopole.

Sfântul Ioan Gură de aur, patriarhul Constantinopolei în epistola sa către văduva Olimpiada spune, că după moartea lui Unila, pe care l-a hirotonit de episcop al Goșilor, i-se ceru trimiterea altui episcop. Praxa bisericeii din Dacia de a se ține de patriarhia Constantinopolei a primit întărire prin canonul 28 al sinodului ecumenic din Chalcedon, unde se regulează, că mitropolitul din locurile barbare, sub cari se înțelege Dacia ocupată de popoare barbare, să se țină de patriarhul Constantinopolei.

Această dispozițiune își are baza sa temeinică și în pozițiunea geografică a Daciei, în dezvoltarea sa și corelațiunile politice. După ce Constantin cel mare și-a ales de reședință a sa vechea cetate Bisanz, ce o numi apoi după numele său Constantinopole, după ce împărăția romană s'a împărțit în partea de apus și partea de răsărit și mai ales după căderea împărăției romane de apus (a. 476 d. Chr.) eră lucru prea natural, ca și locuitorii din Dacia să graviteze precum în cele politice, așa și în cele bisericești către marea cetate Constantinopole, de unde în timpul vitreg al emigrării popoarelor barbare putea spera scutul necesar.

§ 5. Legătura ierarhică cu Iustiniana prima (Ochrida).

Impăratul Iustinian, ca să dea o însemnătate cetății, unde se născuse, numite după numele lui Iustiniana, a ridicat scaunul episcopesc de acolo la arhiepiscopie cu rangul unei patriarhii și a supus în a. 535 prin novela XI biserica din ambele Dacii acelei arhiepiscopii. Această dispozițiune a fost însă transitorică, pentru că în secolii următori biserica din ambele Dacii veni iar sub patriarhia din Constantinopole. Din împrejurarea că în secolul al 10-lea principele maghiar

din Ardeal, Giula, primind botezul în Constantinopole dela patriarhul Teofilact, a adus cu sine pe un ieromonah cu numele Ieroteiu, sfințit de episcop pentru Ardeal, se poate deduce, că legătura ierarhică a bisericii din țările Daciei de odinioară cu patriarhia din Constantinopole a existat în continuu.

§. 6. Legătura ierarhică cu biserica bulgară.

Numai pe timpul existenței regatului româno-bulgar începând cu anul 1186 s'a întrerupt de nou legătura cu patriarhia Constantinopolei până în secolul al 14-lea.

Întreruperea legăturii ierarhice a bisericii române de patriarhia Constantinopolei a fost provocată de relațiunile noue politice, în cari au ajuns Români. În timpul inundării popoarelor barbare în țările de partea stângă a Dunării, Români își aflau scutul lor politic și bisericesc în legătura, ce o întrețineau cu Români de dincolo de Dunăre, cari dezvoltau o viață mai intensivă și țineau la independență. Români din munții balcanici aliându-se cu Bulgarii se resculară la finea secolului al XII sub conducerea fraților Petru și Asan în contra împărăției bizantine și învingând pe bizantini au ridicat un regat independent, numit regatul Româno-Bulgar la anul 1186. Următorul rege după frații Petru și Asan, un alt frate mai tânăr, numit Ionișiu (Ioniță), ca să i-se recunoască titlul de împărat Româno Bulgar și biserica Românilor și Bulgarilor să se declare de independentă de Constantinopole, s'a adresat la papa Inocențiu III, ca să-l recunoască de împărat și biserica din regat să o ridice la rangul unei patriarhii; papa ridică episcopia din Târnova la rangul de patriarhiă, pe lângă condiția, ca Români și Bulgarii să-i recunoască jurisdicțiunea mai înaltă bisericească asupra lor. Invoiala aceasta făcută la a. 1204

n'a stat mult timp, din cauză că Latinii ocupând Constantinopolea și întemeind un regat latin cu delăturarea dinastiei grecești, se purtară cu aroganță și față de regele Ioanițiu. Acesta bată pe regele latin Balduin, îl luă prins și-l ținu închis un an de zile, până ce muri. Afară de aceea următorul lui Ioanițiu, Ioan II, prin căsătorie intră în legătură de rudenie cu împăratul bizantin Ioan Batazes. Astfel de o parte se domoliră încordările între regatul Româno-Bulgar și între imperiul bizantin, iară de altă parte amicitia papilor se răci tot mai mult și urmarea a fost, că Bizantinii au recunoscut independența regatului Româno-Bulgar și autocefalia bisericii din acest regat, care a existat până la a. 1393. De aci încolo s'a restabilit din nou legătura bisericii române cu patriarhia Constantinopolei; această legătură spirituală a existat până în ziua de astăzi, și există încă, deși împrejurările politice nu permit o corelațiune mai intimă între bisericile particulare și patriarhie.

§. 7. Istoria bisericii române peste tot nu se poate scrie în mod unitar, pentru că țările în cari locuiesc românii nu formează un singur stat și ele au fost sub stăpânirea a deosebite state. De aici a urmat că soarta bisericii române, în deosebitele țări și state a fost deosebită, după cum a fost starea politică a Românilor, mai bună sau mai rea.

Astfel, una a fost soarta bisericii române în statul român independent și alta în țările române de sub stăpâniri străine. În statul român independent și biserica a avut independența și libertățile sale; în Ardeal și Ungaria biserica română-ortodoxă a fost apăsată și asuprită din partea altor confesiuni și naționalități, având timp îndelungat numai o pozițiune tolerată; biserica din Bucovina ruptă înainte cu un secol și jumătate dela mitropolia Moldovei, a fost

influențată în timpul din urmă în mod nefavorabil din punct de vedere național românesc; tot așa biserica română din Basarabia în timpul din urmă, după ruperea ei dela biserica mamă din România independentă și alipirea ei la Rusia înainte cu un secol, a fost amenințată de rusificare.

Astăzi, în urma războiului mondial dela 1916—1918 toate aceste țări spre fericirea lor, alături de aliații lor, eluptându-și independența națională s'au unit politicește și bisericește în marele stat român, liber și independent numit România Mare. Biserica ortodoxă-română va avea astfel în viitor o soartă mai bună, cu ierarhie unitară ce își va păstra caracterul său național pentru toate timpurile și istoria ei va fi una și nedivizată.

CAP. II.

§. 8. Biserica ortodoxă în vechiul regat al României.

Biserica ortodoxă în regatul României își derivă originea sa întocmai ca biserica Românilor din alte părți, din timpurile cele mai vechi, adecă din timpul colonizării Românilor în aceste părți. Urme istorice sigure despre o ierarhie regulată bisericească în regatul român datează numai din timpul, când în principatele Muntenia și Moldavia, din cari s'a format regatul român de astăzi, se consolidează populațiunea la o viață politică de stat.

Principatul Munteniei sau Valahiei ca stat independent s'a întemeiat în a. 1290 de Radu Negru, care părăsind castelul său din Făgăraș a mers și s'a așezat mai întâi la Câmpulung, apoi la Argeș, și domnind până la a. 1314 a fundat cetățile Târgoviștea și București, unde următorii săi în domnire mai târziu și-au strămutat reședința.

Țara, care mai târziu s'a numit Moldova, ocupată fiind succesive în secolii 11—14 de Pecenegi, Cumani, cari au și dat țării pe un timp numele Cumania, apoi de Mongoli, Tătari, cari au dispărut, în urma luptelor crâncene, a rămas cu puțină populațiune.

O parte însemnată a poporului român din comitatul Maramurășului cu capii familiilor mai alese în frunte, nemulțămii cu stările din Ungaria și mai ales cu sistemul de convertire la biserica apuseană a Românilor ortodoxi, susținut mai tare ca ori când pe timpul regelui Ludovic cel Mare, părăsiră țara și emigrară sub conducerea lui Dragoș, fiul lui Bogdan, în Moldova, unde întemeiară principatul Moldovei ca stat independent sub domnirea lui Dragoș și a fiilor lui, cari îi urmară.

Astfel consolidându-se Muntenia și Moldova ca state de sine sub domnitori și principii proprii naționali, și vieța bisericească a ajuns la o consistență — înființându-se în decursul timpului mitropolii cu mai multe episcopii.

Înainte de aceasta se pare, că biserica ortodoxă română din Muntenia s'a ținut de mitropolia Târnovei, iară Românii din Moldova de mitropolia ruteană din Haliz. După fundarea principatelor s'a înființat și ierarhia indigenă cu rangul de mitropoliă în Argeș sub principele Alexandru I. Basarab (1359). Curând după aceea sub Vlad I. (1370) s'a înființat în Severin a doua mitropolie pentru România mică, care eră însă subordonată celei din Argeș. Mitropolitul din Argeș se numiă Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Exarh al plaiurilor (Transilvania, Bănat și Ungaria). Titlul de exarh l'a primit mitropolitul Ungro-Vlahiei din partea patriarhiei din Constantinopole în calitate de locțiitorul

al primei mitropolii din Cesarea Capadociei. Mitropolitul din România mică se numiă «Mitropolitul laturii de cătră Severin». In urma răsbelelor cu Turcii a apus mitropolia Severinului și în locul ei s'a creat pe la a. 1500 două episcopii noue, una în Râmnicul-Vâlcei, numită și episcopia Noului Severin și alta în Buzău.

Sub domnia lui Neagoe Vodă la a. 1517 mitropolia Ungro-Vlahiei și-a mutat scaunul din Argeș la Târgoviște, iară la a. 1665 s'a mutat din Târgoviște la București.

La mitropolia Ungro-Vlahiei aparțin patru eparhii, a Bucureștilor, a Râmnicului, a Buzăului și a Argeșului, care s'a înființat la a. 1793.

§. 9. Precum principatului Munteniei i s'a dat dela patriarhia din Constantinopole mitropolia sa proprie, tot asemenea a primit pe la a. 1390 și principatul Moldovei mitropolia sa. Dupăce pe mitropolitul grec cu numele Ieremia, trimis de patriarhul din Constantinopole n'au voit să-l primească, au adus Românii sub principele Alexandru cel Bun (a. 1401) de mitropolit pe Iosif, episcopul din Cetatea-Albă (Akerman), unde existase de mai nainte episcopie românească. Pe lângă mitropolia nou înființată cu reședința în Suceava se mai înființase tot prin Alexandru cel Bun episcopiile din Rădăuț și Roman.

De însemnat este, că pe Românii ortodoxi din Moldova de timpuriu au căutat misionarii papali a-i trage în legătură cu biserica apuseană. Incă de pe timpul, când Moldova se numiă Cumania, s'a înființat la Milcov o episcopie catolică, care apunând pe un timp din cauza lipsei de credincioși ai bisericii apusene, sub influința regilor Ungariei de nou s'au restaurat sub Lațcu domnul Moldovei (1365—1373) strămutându-i-se reședința în Siret. Inșă biserica apuseană

pe lângă scutul dat ei de numitul domnitor n'a putut prospera, dispărând episcopia din Siret, ca și cea din Milcov și alta mai târziu înființată în Băcău. Românii Moldovei ca și cei din Muntenia au rămas constanți în legătură cu biserica ortodoxă a răsăritului.

La a. 1565 sub Alexandru Lăpușneanul cu strămutarea reședinței domnești s'a strămutat și scaunul mitropoliei din Suceava la Iași. La anul 1592 s'a înființat o episcopie nouă în Huși.

Pela mijlocul secolului al XV. s'a înființat și mitropolia Proilaviei (Brailei) probabil în locul episcopiei vechi din Cetatea-Albă. Această mitropolie, care s'a mutat pe un timp la Galați și la Reni și se extindea peste ținuturile dela Dunăre și Marea neagră, supuse Turcilor, a stat deadreptul sub patriarhia din Constantinopole. Ea a avut sub sine și episcopia din Hotin înființată la a. 1713 și a existat până la a. 1820, când și ținutul ei s'a eliberat de sub Turci. Episcopia din Hotin deodată cu anexarea Basarabiei la Rusia (1812) s'a contopit în arhiepiscopia nou înființată în Chișineu.

La a. 1856 în urma păcii din Paris întorcându-se la România o parte a Basarabiei s'a înființat pentru această parte o episcopie nouă a «Dunărei de jos» cu reședința în Ismail. Dupăce însă în urma tractatului din Berlin (1878) România de nou a trebuit se cedeze Rusiei partea din Basarabia, în locul episcopiei din Ismail s'a înființat episcopia din Galați tot cu numirea a «Dunării de jos» pentru Dobrogea, primită de statul român în locul Basarabiei.

Prin încorporarea Bucovinei la Austria a eșit și episcopia Rădăuților din legătura cea veche istorică cu mitropolia Moldovei (a. 1777) și astfel la mitropolia din Iași a mai rămas pe lângă arhiepiscopia Iașilor, episcopiile din Roman, Huși și Galați.

ș. 10. Insemnătatea istorică a bisericii din România.

Biserica ortodoxă română atât din Muntenia cât și din Moldova s'a ținut din vechime cu puține întreruperi de patriarhia din Constantinopole. Legătura dintre mitropoliile române și patriarhiă sta în aceea, că la liturgiă se pomeneă patriarhul și dela el primiau sfințitul mir. În celelalte mitropoliile române cu deosebire a Moldovei și-au păstrat din vechime independența lor; mitropoliții erau aleși de adunarea obstească și se confirmau de domnitori, iară patriarhului se prezentă actul pentru susținerea legăturii canonice.

Ambe mitropoliile române s'au bucurat totdeauna de vază mare în biserica de orient, ele a contribuit în rândul patriarhiilor din orient la deslegarea celor mai importante chestiuni, ce în decursul timpului s'au ivit în sînul bisericii orientale. Mitropolitul Ungro-Vlahiei a fost onorat de patriarhia din Constantinopole cu titlul de *ecsarh* al plaiurilor, adecă locțiitor al patriarhului în țările învecinate (Transilvania, Banatul, Ungaria). În puterea acestei pozițiuni mitropoliții români din Alba-Iulia primeau hirotonirea lor dela mitropoliții Ungro-Vlahiei.

La mitropolia din Iași s'a ținut la a. 1642 sinod pentru apărarea dreptei credințe în biserica orientală. Ambe mitropoliile României au apărât ortodoxia amenințată din partea reformațiunii la Românii din Transilvania. Varlaam mitropolitul Moldovei a pășit cu energie contra propagandei calvine în Transilvania. Într'un sinod ținut în Iași pe lângă aderința la deciziunile sinodului de acolo din a. 1642, a condamnat *Catehismul* calvinesc impus Românilor din Transilvania și a publicat în a. 1645 o combatere a catehismului calvinesc. Mitropolitul din București a stăruit să împedecă în Transilvania unirea Românilor înscenată sub Atanasie mitropolitul din Alba-Iulia.

Biserica din România și-a susținut autonomia sa și aproape independența sa de patriarhiă prin aceea, că mai mulți patriarhi ai răsăritului călătorind în România după milă și ajutor, au fost primiți cu căltură și grămădiți cu daruri din partea mitropoliților și a domnitorilor români; în schimb pentru aceasta patriarhii au recunoscut bisericii române drepturile și prerogativele ei.

Biserica din România a dat scut și apărare și arhierilor greci în timpul persecuțiilor turcești. Arhierii și călugării greci fugiți în România la început erau primiți de clerul român cu multă ospitalitate, fiind admiși la funcțiuni bisericesti alături cu clerul român. Această ospitalitate o au resplătit-o clerul grecesc cu ingratitude.

Introducerea în țară a domnitorilor fanarioți cu început dela a. 1711 a adus cu sine nefericirea țării în privințe bisericesti, politice și sociale. Domnii din Fanar (suburbiiu în Constantinopole) de nație grecească au introdus în țară cu puterea clerul grec, care nu căută a susține religiozitatea și moralitatea în biserică, ci căută numai foloasele sale materiale. Acest cler grecesc, care a dominat cu deosebire în Muntenia ridicându-se la valoare sub ocrotirea domnilor fanarioți, a suprimat școalele și tipogratiile românești și a introdus limba grecească în biserică și în afacerile de stat. Dintre 13 mitropoliți, cari au urmat în București dela a. 1716—1840, numai 5 au fost de naționalitate români, iară ceialalți au fost greci. Călugării greci, cari au inundat țara s'au făcut stăpâni peste bogatele mănăstiri române, iară românul ajunsese ca străin în țara sa.

§. 11. Mănăstiri.

Ca un semn invederat despre desvoltagea de timpuriu a spiritului și simțului religios între Români servește numărul însemnat de mănăstiri bine dotate, ce

s'au înființat succesive atât în părțile Munteniei, cât și ale Moldoviei. Bărbați și femei din clasa poporului, a boierilor și chiar din familiile princiare au căutat liniștea lor religioasă în mănăstiri așezate de regulă la poalele munților în locurile cele mai frumoase. Numărul mănăstirilor s'a sporit în mod însemnat și mulți boeri și domnitori le-au dotat cu moșii și venituri însemnate. Cele mai multe mănăstiri erau esimate de sub legătura jurisdicțională canonică a ierarhiei indigene și puse sub jurisdicții din afară, precum sub patriarhiile din Constantinopole, din Ierusalim, din Antiohia și din Alexandria, apoi sub alte deosebite mănăstiri din afară, cari se bucurau de un nume bun, precum la mănăstirile din muntele Atonului, Sinai ș. a. Aceste mănăstiri se numiau mănăstiri închinete sau stauropegii. Numai în capitala Iași se aflau, afară de catedrala mitropoliei și afară de 26 biserici, 16 mănăstiri, dintre cari numai două pământene, iară 14 închinete. Cele două mănăstiri pământene din Iași serviau esegințelor culturale și humanitare, căci în una numită Socola s'a adăpostit seminarul teologic, iară în cealaltă, a sfântului Spiridon, s'a întocmit spitalul central pentru 300 bolnavi săraci; dintre cele închinete din Iași mai însemnată a fost a Sfinților trei Ierarhi, în care se ținū sinodul din Iași în a. 1642 pentru apărarea dreptei credințe, contra învățăturilor reformate; aici se află moaștele sfintei Paraschiva, răscumpărate și aduse din Constantinopole de însuși fundatorul acestei mănăstiri, voevodul Vasilie Lupu; aici acest domnitor a înființat o școală și tipografie pentru cărți românești. Mănăstiri neînchinete însemnate în Moldova afară de Iași au fost mănăstirea Neamțu și Sec cu spital pentru bolnavi, Slatina, Varatic pentru «maice». Mănăstiri neînchinete în Moldova se aflau de tot 15, iară închinete 30.

În Muntenia numărul mănăstirilor se ridică peste 100, dintre cari mai mult de jumătate erau închinate. Mănăstiri pământene în București sunt Colța și Pantelimon, ale căror venituri însemnate se întrebuințează spre scopuri umanitare, precum spitale; tot așa și mănăstirile brancovenești dotate cu sute de moșii. În Muntenia cele mai însemnate mănăstiri au fost: Tismana, fondată de Radu Negru, Cozia fondată de Mircea, Argeșul fondată de Neagoe Basarab, Hurez fondată de Constantin Basarab. Mănăstiri mai însemnate de călugărițe sunt: Țigăneștii, Paserea, Viforita ș. a.

Venitul mănăstirilor închinat numai din Muntenia se ridică la 12 milioane de lei pe an, din care partea cea mai mare se administrează de egumenii greci și se trimite la locurile sfinte, unde eră închinată mănăstirea.

Toate mănăstirile pământene și închinat au fost fondate de domni și boeri români evlavioși. Referința anormală a mănăstirilor închinat s'a dezvoltat din spiritul de adâncă pietate a fundatorilor către locurile sfinte, dară mai ales prin influința clerului grecesc ajuns la preponderanță în țerile române pe timpul domnitorilor fanarioți. Această referință a fost mult păgubitoare pentru clerul român și pentru biserică, dară chiar și pentru stat. Tocmai pentru aceea a fost de lipsă a se pune capăt acestei stări umilitoare pentru țară și păgubitoare pentru bunul ei. Sub Alexandru Cuza în a. 1864 reguându-se starea mănăstirilor în România, mănăstirile închinat s'au secularizat trăgându-se averea lor în visteria statului, și remânând a se trimite din venitele moșiilor mănăstirești la locurile, unde au fost închinat, anumite sume de bani. Tot atunci s'a secularizat și averea mănăstirilor pământene, reducându-se numărul mănăstirilor și al călugărilor și călugărițelor. Deci pentru regatul român

incumbe și pentru acest motiv datorința a dotă clerul seu din visteria statului, ceea ce până în prezent numai în parte s'a făcut.

§. 12. Mitropoliții mai însemnați din Muntenia și Moldova.

În seria mitropoliților Ungro-Vlahiei sau Munteniei sunt mai însemnați următorii:

1. Antim, cu care se începe seria mitropoliților la a. 1362;

2. Nifon, care a păstorit în Ungro-Vlahia pe la a. 1487 după ce în două rânduri fusese scos din scaunul de patriarh în Constantinopole. El pentru meritele câștigate ca organizator al clerului și pentru viața sa corectă se numără între sfinți și o parte din moaștele lui se păstrează la biserica dela Argeș;

3. Stefan, care s'a binemeritat pentru literatura română bisericească, tipărindu-se sub îngrijirea lui Pravila cea mare în limba română la Târgoviște la a. 1652;

4. Teodosie pe la a. 1668, sub care s'au tipărit mai multe cărți bisericești în limba română, precum Evangelia și Apostolul;

5. Dionisie Lupu, care pe timpul revoluțiunii din 1821 a fugit la Brașov. El a conlucrat a se edă mai multe cărți bisericești în limba română și a dat impuls pentru cualificarea mai înaltă a multor tineri din țară;

6. Grigorie, între anii 1823—1834 a dat în tipar un număr însemnat de cărți bisericești mai cu seamă traduse în limba română.

Între mitropoliții Moldovei mai însemnați au fost:

1. Ieremia, care a fost cel dintâiu mitropolit în Moldova, dară fiind grec n'a fost primit de țară, și din această cauză s'au născut diferențe cu patriarhul din Constantinopole, cari în curând s'a complanat;

2. Iosif la anul 1402, care fusese episcop în Acherman și sub care s'au adus în Suceava moaștele sfântului Ioan cel Nou. Sub el s'au înființat episcopii dela Roman și Rădăuți;

3. Damian, care a participat la conciliul din Florența;

4. Teofan, sub care se strămută scaunul mitropoliei dela Suceava la Iași a. 1565. El a călugărit pe domnul țării Alexandru Lăpușeanul;

5. Varlaam, sub care la a. 1642 s'a ținut sinodul din Iași sub domnia lui Vasile Lupu. La acest sinod, la care a participat Partenie patriarhul Constantinopolului și 38 alți arhieri ai bisericii ortodoxe din deosebite țări, s'a aprobat cartea: *Mărturisirea ortodoxă* compusă de renumitul mitropolit al Chievului, Petru Movilă. Acesta, român de naștere, fiul lui Simeon Movilă, domn al Moldovei, fiind cel mai învățat ierarh în biserica ortodoxă pe timpul acela, văzând, că calvinismul amenință biserica răsăritului în temeliiile ei prin clătinarea în credință a patriarhului Ciril Lucaris, cu scop a preciza pentru toți creștinii ortodoxi dogmele bisericii Răsăritului, a compus cartea mai sus numită, pe care o-a supus aprobării sinodului, la care însuși a luat parte. Cartea aceasta s'a recunoscut de unica carte simbolică normativă în biserica ortodoxă și astfel mitropolitul Petru Movilă și-a câștigat merite neperitoare pentru întreaga biserică a răsăritului, fiind cartea lui tradusă în multe limbi. Petru Movilă păstrând iubirea cătră patria sa, a dat impuls a se înființa în Iași o tipografie pentru tipărirea de cărți românești.

Sub mitropolitul Varlaam, sprijinit de domnul țării Vasile Lupu, s'a tipărit Cazania, apoi Răspuns la Catehismul calvinesc ș. a.

6. Dositeiu a păstorit dela a. 1673—1683. El a fost unul dintre cei mai erudiți ierarhi ai timpului

seu, distingându-se prin scrierile sale bisericesti numeroase și prin o limbă aleasă. El a tipărit Psaltirea în versuri românești și a edat în tipar și alte cărți.

7. Mitropolitul Iacob, care a păstorit dela 1750—1760. El s'a distins întru apărarea bisericei române, el a făcut propunerea în sinodul din Iași (a. 1753), ca în țară să nu se mai pună episcopi streini. Pentru pășirea sa rezolută întru apărarea drepturilor țării și ale poporului a fost persecutat de domnitorul Ioan Calimach, din care cauză s'a retras în mănăstirea Putna, unde a murit la a. 1778. Posteritatea i-a dat numele *Putneanul*.

8. *Iacob Stamati*, născut în Transilvania la anul 1748 din părinți săraci, s'a calificat în mănăstirea Neamțul în limba greacă și slavă; acolo distingându-se prin viață morală a primit călugăria la etatea de 17 ani; fu dus de mitropolitul Gavriil Calimac la Iași ca protosincol; la anul 1784 fu ales episcop la Huși, apoi la 1792 de mitropolit la Iași. El apărea interesele bisericii și ale poporului față de nedreptățile domnilor fanarioți. El zidi de nou reședința mitropolitană, care arsesese, zidi mai multe biserici și școale și înființă o tipografie și tipări mai multe cărți.

9. Veniamin Costachi, născut la a. 1766 din familie boerească. El studiază mai întâiu în școalele dela mănăstirile Secul și Putna, trecu apoi la academia grecească din Iași. Călugărindu-se ajunsese în vârstă de 24 ani episcop la Huși, apoi la Roman și la a. 1803 următor lui Iacob Stamati în scaunul mitropoliei din Iași păstorind până la a. 1842, când din cauza bătrânețelor s'a retras în mănăstirea Slatina, unde a murit în a. 1846. Mitropolitul Veniamin Costachi și-a câștigat mari merite pentru biserică și literatura bisericească. El a scris mai multe cărți teologice, a înființat în Iași primul seminar teologic regulat și alte

școale, din cari au eșit mai mulți bărbați învățați în Moldova.

§. 13. Organizația de astăzi a bisericii din Regatul României.

După vechia ordine bisericească în ambele principate române mitropoliții se alegeau de adunarea obștească numită și «divan», care sta din clerul înalt și din dignitarii țării, și alesul se confirmă de principele domnitor.

După unirea principatelor (1859) sub nume de «România» principele domnitor Alexandru Ioan Cuza (1859—1866) a delăturat ordinea veche a bisericii și a revindecat sieși dreptul a denumi pe mitropoliții țării; iară la a. 1865 corpurile legiuitoare ale României a declarat biserica României de autocefală, adecă independentă. Sub următorul principe domnitor Carol I s'a restabilit vechea ordine canonică în privința alegerii mitropoliților țării, constituindu-se totodată sfântul sinod al bisericii ortodoxe a României, prin o nouă lege organică sancționată în a. 1872. După această lege ambe mitropoliile formează o biserică română autocefală în frunte cu sfântul sinod care stă din ambii mitropoliți, episcopii eparhiali și tot atâți arhieriei titulari, cu drept de votare. Președintele sinodului, care se întrunește de două ori în fiecare an, primăvara și toamna, este mitropolitul Ungro-Vlahiei ca Primat al României, iară vice-președinte este mitropolitul Moldovei. Mitropoliții și episcopii se aleg de un colegiu electoral compus din mitropoliții și episcopii și din toți membrii ortodocși ai camerei și ai senatului. Cel ales se întărește de domnitor și se instalează conform datinelor țării.

La fiecare eparhie este și câte un episcop titular (arhieru), care se alege de sfântul sinod și se

întărește și investește de domnitor, purtând numele unei cetăți sau eparhii istorice din țară.

Constituțiunea bisericii române și autoritatea ei a fost recunoscută și de patriarhia din Constantinople pe lângă susținerea legăturii spirituale cu aceasta. O diferență între biserica României și între patriarhie se născu în a. 1882 când episcopatul român numai ceru S. Mir dela patriarhul, ci însuș i-l sfinți pentru trebuințele țării; aceste diferențe își aflară complanarea în a. 1885, după mai multe corespondințe între sfântul sinod al României și între patriarhul din Constantinople.

CAP. III.

§. 14. Biserica în Bucovina.

Incorporarea Bucovinei la Austria, făcută pe baza convențiunii din 5 Maiu 1775 și a tractatului din 25 Februarie 1777 a avut de urmare schimbarea relațiilor bisericești. Până când această țară s'a ținut de Moldova a avut episcopia sa la Rădăuți și s'a ținut de mitropolia Sucevei, mutată mai târziu la Iași. Pe timpul, când Bucovina a trecut la Austria eră episcop în Rădăuți Dositeiu Herescu, sub care s'au făcut schimbări și reforme în cele bisericești conform pozițiunei celei noue politice a țării. Eparhia s'a arondat conform teritorului anexat la Austria. La a. 1781 reședința episcopescă s'a mutat din Rădăuți la Cernăuți, care eră capitala țării. Episcopia fu supusă la a. 1783 în cele dogmatice și spirituale mitropoliei sârbești din Carloviț, iară în cele administrative s'a pus sub guvernul țării. Sub împăratul Iosif II. se regulară în a. 1786 prin o comisiune împărătească trebile bisericești ale Bucovinei, și biserica se puse în cele dogmatice sub mitropolia sârbească, mănăstirile din țară se des-

îiînțară, afară de trei mănăstiri pentru monahi; anu-
mit Putna, unde se află înmormântat domnul Mol-
dovei Stefan cel Mare, Sucevița și Dragomirna. Averea
însemnată a mănăstirilor desființate s'a luat în admi-
nistrația statului, formându-se din venitul moșiilor ace-
lor mănăstiri un fond religios al bisericei greco-
orientale din Bucovina. Statul luă asupra sa dotarea
fiecărui paroh cu 300 fl. anual în pământ sau în
bani din fondul religios. Pentru creșterea clerului
s'a înființat în Cernăuți din venitele fondului religios
un seminar bine organizat cu curs de patru ani și cu
convinct. Episcopul primiă salar 9000 fl. pe an, dară
pentru aceea a trebuit să cedeze la fondul religios
domeniile episcopoești Choțman și Rădăuți. Fondului
religios al episcopiei din Bucovina, a cărui admi-
nistrațiune s'a reclamat în timpul din urmă de repe-
țite-ori de biserică a se da în administrația canonică
a organelor bisericesti, i-s'a dat în timpul de față o
menițiune, care trece peste scopurile bisericesti. Din
el se susține parte mare universitatea nou înființată
în Cernăuți.

De însemnat este în Bucovina mănăstirea mi-
tropolitană din orașul Suceava și biserica cea măreață
de acolo cu moaștele sfântului Ioan cel Nou. Mănăs-
tirea aceasta s'a rezervat mitropoliei din Iași care are
dreptul a denumi pe arhimandritul mănăstirei.

Episcopia din Cernăuți a fost în asemănare cu
alte episcopii greco-orientale române din monarhia
Austro-Ungaria una dintre cele mai bine dotate. Bi-
serica catedrală și reședința episcopoească a costat sume
enorme de bani.

Episcopul a avut după «planul de organizare bi-
sericească» din anul 1786 lângă sine consistorul epar-
hial ca organ administrativ și juridical în lucrurile
bisericești. Eparhia nu are drept a-și alege pe ca-

pul său bisericesc, ci acesta se denumește în cale administrativă. Cel dintâiu episcop denumit după Dositeiu Herescu, mort la a. 1789, a fost Daniil Vlahovici, care ca sârb de origine fusese arhimandrit al mănăstirii Bezdinului în Bănat. El, care venise în Bucovina pentru a organiza și conduce școala clericală, fiind denumit episcop a păstorit eparhia Bucovinei dela anul 1789—1822. Despre acest episcop baronul Nicolau Petrino spune, că la auzul său a fost înfruntat de tatăl său în casa lor, căci a scris instrumentul de predare a averii bisericești din Bucovina în mâna guvernului.*)

După Daniil Vlahovici care repausă la a. 1822 a urmat ca episcop arhimandritul Isaia Bălășescul. Sub acest episcop s'a organizat seminarul clerical. După moartea episcopului Isaia a urmat în scaun Eugeniu Hacman, care ca episcop a păstorit biserica Bucovinei din anul 1835—1873.

§. 15. Mitropolia Bucovinei.

La despărțirea ierarhică a Românilor din Austro-Ungaria de către sârbi a fost și eparhia Bucovinei luată în planul formării unei mitropolii a tuturor Românilor greco-orientali. Aceasta eră un postulat al sfințelor canoane, cari pretind, ca o națiune să aibă mitropolitul său; aceasta eră în interesul eparhiei din Bucovina. Pentru realizarea acestei idei s'a luptat mitropolitul Andreiu baron de Șaguna în conșelegere cu bărbații de frunte români din Bucovina. Episcopul Eugeniu Hacman nici într'un chip nu s'a învoit, ca eparhia Bucovinei să se anexeze la mitropolia Românilor din Ungaria; pentru că nămitul episcop voia

*) Vezi «Documente pentru limbă și istorie» de Dr. Ilarion Pușcariu. Tom I. pag. 332.

ca eparhia Bucovinei însași să se ridice la rangul unei mitropolii. Fiindcă boerii și fruntașii mireni ai Bucovinei aveau la programul episcopului din Transilvania, Andrei baron de Șaguna, pentru înființarea numai a unei mitropolii pentru toți Românii din Austria (acum Austro-Ungaria) și în această direcțiune au sprijinit pe Șaguna în anii 1849—1850, apoi la 1860—1864, episcopul Hacman au ajuns în diferențe cu eparhioșii săi. După multe încordări de o parte și alta, la mandatul împărătesc s'a rezolvit în a. 1864 mitropolia Românilor din Ungaria și Transilvania fără eparhia Bucovinei; eră în a. 1873 cu datul 23 Ianuarie, adecă după 8 ani dela înființarea mitropoliei Românilor din Ungaria și Transilvania desfăcându-se de mitropolia din Carloviț, s'a ridicat prin rezoluțiune împărătească și eparhia Bucovinei la rang de mitropolie, încorporându-i-se două episcopii slavice din Dalmația, adecă cea din Cattaro și cea din Zara, care nici după naționalitate, nici după pozițiunea geografică, nici după trecutul istoric n'au avut nici odată a face cu eparhia Bucovinei.

Cel dintâi mitropolit al Bucovinei n'a fost episcopul Eugenie Hacman, care repausă în 31 Martie 1873, ci Teofil Bendella. După hirotonirea sa de arhiepiscop la mitropolia ortodoxă română din Sibiu în a. 1874 fu Teofil Bendella în luna lui Maiu din acelaș an introdus ca primul arhiepiscop și mitropolit în scaunul eparhial al Bucovinei. După mitropolitul Teofil Bendella, care a repausat după un an, a urmat în scaunul mitropoliei din Bucovina Teoctist Blasieviți, care a păstorit dela a. 1877—1879. Mitropolitul Teoctist a urmat mitropolit Silvestru Andrievici Morariu, care fusese arhimandrit și vicarul arhiepiscopiei din Bucovina. Acest bărbat înzestrat cu multe calități alese și de o erudițiune eminentă s'a distins

În timpul păstoririi sale prin lupta, ce a purtat-o pentru a revindecă eparhiei sale drepturile constituționale canonice. După moartea mitropolitului Silvestru întâmplată în a. 1895 fu denumit arhiepiscop și mitropolit arhimandritul și vicarul arhiepiscopesc Arcadie Ciupercovici (la 10 Febr. 1896). După acesta a urmat în scaun actualul mitropolit Vladimir de Repta un bărbat bun și popular.

CAP IV.

§. 16. Biserica la Românii din Basarabia.

Sub numele Basarabia se înțelege teritorul între riurile Prut și Nistru până în Marea neagră. Basarabia s'a ținut din vechime de Moldova; ajungând apoi o parte însemnată a ei sub stăpânirea otomană, Rusia purtă pe la finea secolului al XVIII, și începutul secolului XIX. războiul cu Turcia pentru anexarea acelei țări, până ce la a. 1812 Turcia a fost silită în calea păcii dela București să cedeze Basarabia la Rusia; astfel Prutul a ajuns hotar între Moldova și Rusia până la a. 1856, când Rusia a fost învinsă la Sevastopole din partea puterilor mari europene în rebelul din Crimeea și în urma tractatului din Paris a cedat Moldovei îndărăt o parte de sud din Basarabia cu o populațiune de circa 128,000 suflete. Însă la anul 1878 în urma războiului între Rusia și Turcia, la care România a cooperat ca aliat al Rusiei, congresul din Berlin a dat Rusiei de nou și aceea parte a Basarabiei, iară României ca despăgubire Dobrogea, care sub Mircea cel mare se mai ținuse odată de România.

Biserica din Basarabia s'a ținut până la a. 1812 de mitropolia Moldovei. Pe la acest an se află ca

mitropolit al Moldovei Gavriil, care avea jurisdicțiune bisericească și peste Basarabia. După anexarea Basarabiei la Rusia mitropolitul Gavriil s'a mutat din Iași la Chișineu. Eparhia cea nouă a Chișineului după ținuturi eră împărțită în protopopiate și adecă *Orhei, Lotrica, Hotarnic, Codru, Greceni, Hotin, Fălești și Basabia*. Arondarea aceasta a suferit în curând schimbări, mai ales și din cauză, că la eparhia Chișineului din considerațiuni politice s'au mai anexat până la a. 1837 și alte ținuturi rusești de dincolo de Nistru. Biserici erau 712, apoi după mărirea eparhiei prin novele ținuturi, 826. Sub mitropolitul Gavriil s'a înființat în a. 1813 seminarul din Chișineu.

La a. 1856 după tratatul din Paris fiind dată îndărăt Moldovei o parte de sud a Basarabiei și bisericeste a venit de nou această parte la mitropolia Moldovei cu 94 biserici. Din acest ținut restituit s'a format la a. 1864 eparhia nouă a «Dunării de jos» cu reședința în orașul Ismail. În timpul până la a. 1878, când s'a cedat de nou Basarabia întreagă la Rusia s'a înființat mai multe școale române, astfel s'a ridicat un liceu în Bolgrad, un gimnaziu în Ismail, 4 școale urbane și un însemnat număr de școale rurale. Peste tot în acest spațiu de timp prin biserică și școală s'a lucrat mult pentru susținerea limbei române la poporul din Basarabia. Astăzi se află în eparhia Chișineului cu rangul de arhiepiscopie ca la 850 biserici, dintre care peste jumătate sunt de lemn și în stare sărăcăcioasă. Sunt biserici cu 1, cu 2 și mai mulți preoți, după numărul familiilor.

Mănăstiri au fost în Basarabia înainte de a. 1812 40; astăzi mai sunt numai 18 și acestea rusificate. Limba românească se mai folosește în ele numai la ocaziuni mai rari, precum la chramuri. Cele mai vechi sunt *Schitul Vărzărești* fundat la a. 1420. Mănăstirile

Chipriani și Hincul. Chipriani este cea mai bogată având 15 sate cu proprietăți mari de pământ. Bine-înzestrate și conservate mai sunt mănăstirile *Harjanca*, *Carcova* și *Dobrușa* cu edificii în stare bună.

Clerul mirean cu familiile lor, apoi călugări și călugărițe în Basarabia, care după legile rusești formează *clasa duhovnicească* cu anumite drepturi și scutiri ale sale, în ce privește impozitele și serviciul militar, se urcă la numărul de 8112.

Preoții în Basarabia nu sânt plătiți dela stat, ci trăesc din darurile creștinilor, cu excepțiunea a 18 biserici, cari primesc niște modeste ajutoare din «fondul pentru ajutoare»; fiecare biserică are 33 fălci de pământ, ce se lucră în clacă de țărani. Preotul se deosebește în port prea puțin de țăran și e silit să se susțină cu munca câmpului.

Instituțiunile de cultură făcute de guvernul rusesc în Basarabia sunt menite a desbrăcă pe Români de caracterul lor național și a-i rusifică în limbă și datini. În scopul rusificării guvernul a supus instrucțiunea în Basarabia ministrului și totodată sfântului sinod al Rusiei. La 200 școale în Basarabia înființate pe lângă mănăstiri și biserici, au menirea cu deosebire a rusifică pe copiii români. Din bibliotecile bisericesti și școlare se scoaseră cărțile românești; limba română fu delăturată din școală și chiar călugări bătrâni din mănăstiri fură siliți se învețe rusește. Afară de școalele cu caracter public mai sunt în Basarabia câteva școale particulare, precum *școala de orfanî* din Chișineu înființată la a. 1858 din contribuiri particulare, și *asilul de copii George Balș* înființat la Chișineu în a. 1845. Afară de acestea mai există alte 23 școale particulare în deosebite orașe ale Basarabiei. În Chișineu există o bibliotecă publică însemnată, cu menișune culturală rusească. Dela a. 1812 până

astăzi tipărirea de cărți românești este oprită; tot așa procurarea de cărți românești din afară este îngreunată peste măsură prin censura statului. Cărți românești se pot ceti numai de seminaristi în biblioteca seminarului, unde se află și cărți teologice românești.

Locuitorii din Basarabia la număr aproape trei milioane, sunt ortodoxi cu excepțiunea a vr'o 140,000, cari sunt evrei, protestanți, răscolnici, catolici ș. a.

CAP. V.

Istoria bisericii ortodoxe române din Ardeal și Ungaria.

§. 17. Împărțirea.

Istoria bisericii ortodoxe române din Ardeal se grupează pe lângă istoria vechei mitropolii române din Alba-Iulia. Istoria bisericii ortodoxe române din părțile Ungariei și în special a bisericii din Ardeal dela anul 1000 după Christos până astăzi se poate împărți în următoarele 4 perioade:

a) dela Stefan, primul rege al Ungariei, până la bătaia dela Mohács, adecă dela anul 1000—1526. Acesta e periodul regilor Ungariei, sub care Ardealul a fost împreunat cu Ungaria;

b) dela anul 1526—1700 adecă pe timpul, cât s'a aflat Ardealul sub principii maghiari calvini;

c) dela 1700—1848 adecă dela actul unirii unei părți a Românilor cu biserica romano-catolică, până la alegerea de episcop a lui Andreiu Șaguna pentru biserica ortodoxă română din Ardeal;

d) dela 1848 până astăzi adecă timpul emancipării bisericii ortodoxe române din Ungaria cu părțile ei și al restaurării vechei mitropolii române.

PERIODUL I.

Sub regii Ungariei.

(Anii 1000-1526 după Christos).

§. 18. Biserica ortodoxă română asuprită din partea papilor.

Pornirea dușmănoasă a bisericii latine față de cea orientală eră în acest period de timp generală. Românii ortodoxi din Transilvania, Ungaria, Moldova, Muntenia, erau prigonii până la stărpire, de regii Ungariei la mandatul papilor, fiind stigmatizați Românii ortodoxi că sunt eretici și șismatici. Cauza cea adevărată la persecuțiuni eră, că Românii nu voiau a se supune ierarhiei bisericii de apus.

Peste locuitorii români din Moldova, Transilvania și alte țări învecinate, a năvălit după Pecenegi în secolul al XI, din ținutul râului Volga un nou popor barbar și păgân, de origine finică-ugrică, numii Cumanii, și se așezară mai ales în Moldova, care din această cauză s'a și numit *Cumania* până în secolul al XIV, când s'a consolidat principatul Moldovei sub domni români. Poporul cumanic fiind la începutul secolului XIII. bătut până la nimicire prin Mongolii, ce năvăliseră peste numitele țări, niște rămășițe scăpate de ei aflară refugiu în Ungaria ca colonii nouă și convertii la creștinism intrară în legătură ierarhică cu biserica apuseană. Pentru Cumania înființă papa Gregoriu al IX. încă la a. 1229 o episcopie latină (Milcovia), sub care voiă să aducă și pe Românii greco-orientali. Deoarece însă aceștia nu voiră să recunoască pe episcopul latin, papa provocă pe regele Ungariei Bela IV. (1234) cu toată serioșitatea, sub amenințarea legării păcatelor, să-și aducă aminte de jurământul, ce atât cu gura, cât și în scris l-a

făcut înaintea legatului papal, după care e dator a aduce la ascultare și supunere față de biserica apuseană pe supușii din toate țările, ce le stăpânește, anumit pe Români, cari nu recunosc pe episcopul latin; să-i siliască la aceasta cu atât mai tare, cu cât ei sub nume de creștini comit fapte contrare creștinismului. Ii zice, că nu se cuvine lui ca rege catolic să sufere *șismatici* în țara sa, fiind pericolul pentru biserica latină cu atât mai mare, cu cât Maghiari și Germani din Ungaria merg în Cumania, unde se amestecă într'un popor cu Români și spre scandalizarea și descreditarea adevăraților creștini se încorporează la biserica grecească.

§. 19. Biserica ortodoxă română în contact cu poporul maghiar.

Poporul maghiar, după așezarea sa în țară, se făcù mai întâi cunoscut cu religiunea creștină dela poporul român, care se ținea de ritul oriental. Prințul maghiar regent peste Ardeal, Gyula cel bătrân, a mers pe la anul 948 la Constantinopole și a primit botezul dela patriarhul Teofilact: apoi la întoarcerea sa acasă a adus cu sine de acolo pe ieromonahul Ieroteiu de episcop al Ardealului; de unde lămurit se vede că dinastia sa, fiica sa Șarolta, mama Sfântului Stefan, primul rege al Ungariei, ca și locuitorii țării se țineau de biserica orientală.

Ducele Ungariei Voicu, fiul Șaroltei și a lui Geiza care domniă peste Ungaria (972—996) căsătorindu-se cu Gizela, principesa de Bavaria și sora împăratului german Henrich, care ca catolică aduse cu sine și episcopi catolici la curtea Ungariei, prin influința acestora, trecù la biserica latină sub numele de Stefan, primì dela papa Silvestru II. coroana regală și titlul de rege apostolic cu îndatorirea: a converti

pe toți supușii săi la catolicism. Stefan primind deobligământul: a aduce la ascultare de papa pe unchiul său Gyula cel tânăr, fratele mamei sale Șarolta, porni rebel în contra acestuia răpindu-i domnia peste Ardeal și ducându-l prizoner în Ungaria dimpreună cu doi fii ai lui (anul 1003); de aci încolo Ardealul se administă ca provincie ungară.

Geiza I, regele Ungariei (1074—1077) primi dela împăratul bizantin Mihail Ducas coroana de rege. Coroana latină dela papa Silvestru II. dată regelui Stefan, fu mai târziu combinată într'una cu coroana primită dela Mihail Ducas, pe care sunt ilustrați sfinți de ai bisericii orientale cu inscripțiuni grecești și potretele lui Ducas și a lui Geiza. Cu această coroană se încoronează astăzi regii Ungariei.

Raportul intim, între Ungaria și statele ortodoxe susținut prin dese căsătorii între dinastia ungară și dinastiile domnitoare ortodoxe aduse cu sine, că sub dinastia Arpadiană biserica apuseană nu se putu consolidă în Transilvania. Un avânt mai mare se dădu însă ei prin colonizarea Sașilor în Ardeal, și alte părți din Ungaria, ceea ce stă în legătură cu expedițiunile cruciate. Aceste expedițiuni cruciate trăgând cu sine o mulțime nenumărată de oameni lipsiți de pământuri mai cu seamă din șesurile renane prea des împopulate, au lăsat în călătoria lor spre orient un șir de coloniști nemți prin Scepușul și Sătmarul Ungariei superioare, precum și mai departe prin Sălagiu, Dej, Bistrița, Rodna, Reghin, Târgu-Murășului, Cluj, Turda, Aiud, Alba-Iulia, apoi prin părțile meridionale ale Ardealului, pe Murăș, Târnave, Olt, începând dela Orăștie până la Baraoltul săcuiesc. Papii încurajați de aceste succese trimiseră apoi cavaleri teutoni, să ocupe țara Bârsei, pe care Andrei II. li-o conferi cu privilegiile dela anul 1211.

și anul 1222 și fondară mănăstirile dela Kerts în țara Blahilor de Făgăraș ș. a.

Între astfel de împrejurări Radu Negru Vodă, ducele Făgărașului și al Amlășului ridicându-se dela Făgăraș a trecut peste Carpați la Câmpulung și Argeș, a fondat principatul Vlahia, rezervându-și totodată și titlul de duce al Făgărașului și Amlășului, ce l-au purtat și succesorii săi până în secolul XVI. (1512) cu dreptul a conferi și moșiile boerinale.

Tot asemenea împrejurări și anumit persecuțiunile proselitistice sub Ludovic I. au contribuit la emigrarea Maramurășenilor, sub Dragoș peste Carpați fondând acolo principatul Moldovei, (1350).

§. 20. Regii Ungariei în serviciul bisericii apusene.

Regii Ungariei, din casa Arpadiană, stînsă în ramul masculin cu Andrei III. la anul 1301, s'a mărginit a-și împlini misiunea lor apostolică mai cu seamă între marginile regatului său; dară regii, cari au urmat pe linia feminină mai întîi din casa catolică Anjou din Sicilia, Carol I. (1307—1342) și Ludovic I. numit cel Mare (1342—1382), au fost mai puțin dedați cu «populațiunea șismatică»; de aceea în zelul lor de mari catolici aduși din Italia, nu s'au mulțumit cu convertirile de acasă, ci s'au văzut îndemnați de a atăca și pe locuitorii din principatele române, bulgare și sârbe, ce se aflau în prima creare a independenței lor.

Dupăce Mihaiu Basarabă refuză provocarea papei Ioan XXII. din 1327 de a primi pe călugării Dominicani pentru propagarea catolicismului și extirparea șismaticilor, Carol Robert, regele Ungariei la instigarea papei întră pe neașteptate în Valahia cu putere armată (1330), care însă strămtorată între munți fu nimicită de Români, încât regele Carol de abia

scăpă cu fuga în haine schimbate. Papa revoltat de acest dezastru, provocă (1334) pe credincioșii săi din Ungaria, de a se scula cu toții asupra șismaticilor, promițându-le iertare de păcate tuturor celor ce ar cădea morți sau vulnerați în bătaie, și puse la dispozițiunea regelui o terțialitate din dișmele preoțești spre scopul acela.

Tot în sensul acesta urmă și papa Clemente VI. (1351) cu următorul lui Carol Robert, regele Ludovic I, trimițându-i pe călugării minoriți, ca să-i introducă cu puterea în țările române, spre a-i converti (pe Olahii-români), restaurând și episcopia Milcovului, iar la anul 1370 Urban V. provocă pe Vlad al Valahiei și pe Latzeu al Moldovei la unire cu Roma, însă fără succes, pentru că apropiindu-se tot mai tare învaziunea turcească, acum și regii Ungariei aveau mai mult lipsă de alianța cu princii români, decât de propagarea unirei cu Roma.

După căderea alianței creștine față de Turci la Nicopole (1306) princii români din Valahia și Moldavia preferau de a intra în legătură cu Turcii, decât a cădea sub hegemonia periculoasă a regilor apostolici.

§. 21. Impozite și taxe (dare).

Între mijloacele apăsătoare aplicate din partea legislațiunii țării contra locuitorilor, cari se țineau de biserica greco-orientală, se numără îngreunarea credincioșilor greco-orientali cu multe feluri de impozite, decime și dări, ce trebuiau să le solvească nu numai regilor, ci și episcopilor latini. Apăsările Românilor din Ardeal cu dări și cu jobăgia erau atât de nesuferite, încât în periodul regilor Ungariei se nasc mai multe revolte între țărani români pentru scuturarea jugului nesuportabil. Multe și dese reclame se făceau la domnitorii țării pentru scutirea bisericii de apăsă-

rile cele grele. La aceste plângeri au urmat unele decrete regești pentru scutire de impozitele cele mari. Episcopul latin din Ardeal, Georgiu Lepes, pe la anul 1437 a pus sub blăstem pe Românii ortodoxi, că nu-i plătesc decima.

Pe la anul 1515 episcopul latin, Francisc de Barda, pârște pe Românii din Jibot (lângă Orăștie) la magistratul Sibiiului, că nu plătesc taxa la preotul latin.

Impozitele, ce trebuiau să le solvească Românii ortodoxi la preoții latini, erau cu atât mai insuportabile, cu cât pentru preoții de ritul grecesc nu se luă nici un fel de dare. Unica urmă despre o taxă pentru episcopul ortodox se află din anul 1469, când episcopul Macarie al Galațului de lângă Făgăraș a exoperat dela principele țării un mandat către magistratul Sibiiului, ca să-și poată primi taxa sa episcopească (cathedralicum) dela preoții români.

Regele Matia Corvinul la rugarea mitropolitului ortodox din Ardeal, Ioanichiu, scutește pe preoții români ortodoxi din Maramurăș de taxe și decime (a. 1479).

Din fragmentele istorice despre biserica greco-orientală română din Ardeal ce s'au păstrat în diplomele regilor Matia și Vladislau, se vede afară de scutirea clerului și a credincioșilor greco-orientali de taxe și orice dare, încă și acel adevăr istoric, că în comitatul Maramurăș, anume în Munăciu, prin secolul al XV. există episcopie pentru românii greco-orientali care se ținea de mitropolia Românilor din Alba-Iulia, în Ardeal; se mai vede, că scaunul mitropoliei din Alba-Iulia (Belgrad) era ocupat pe la anul 1479 de mitropolitul Ioanichiu, care a intervenit la regele Matia pentru scutirea bisericilor și a preoțimei greco-orientale de taxe și impozite. Se vede mai departe, că regele

Matia și următorul seu Vladislau, au luat în scutul lor biserica greco-orientală a Românilor. Scutirea bisericii ortodoxe române din Ardeal și Ungaria, asigurată prin diplomele numiților regi însă n'a durat mult, căci curând au urmat anii fatali 1514—1539, cari au adus nenorociri mari peste Ungaria și Ardeal. Anarhia, ce a domnit în acest timp, netoleranța bisericii apusene față de celelalte biserici din patrie, răscoala țărănilor apăsați, sub conducerea lui Dozsa, în urma căreia aceștia ajunseră în mai mare sclăvie, bătaia nenorocoasă dela Mohaci (1526) cu Turcii, în care se periclită ultimul rege al Ungariei, Ludovic II, resbelul între Ferdinand împăratul Germaniei și între Zapolya și răsboaiele cu Turcii, provocate prin certele interne, au atins în mod însemnat pe Români și biserica lor greco-orientală, a cărei soarte de aici înainte merge tot spre mai rău.

§. 22. Date despre vechimea bisericii ortodoxe române în Ardeal și Ungaria.

Deși după episcopul ortodox al Ardealului Iero-teiu, adus din Constantinopole de principele Gyula cel bătrân, din cauza întunecimei evului mediu, nu se poate arăta un conspect neîntrerupt al arhieriei din timpurile mai vechi, cari i-a avut biserica română ortodoxă din Ardeal și Ungaria, totuș din alte împrejurări rezultă cu deplină siguranță, că aceea biserică a avut ierarhia sa organizată. În diptiche s'a păstrat numele următorilor mitropoliți ai Albei-Iulie:

Ioan I. anul 1348, Nicefor 1366, Teofan 1376, Nicefor II. 1402, Dionisiu 1404, Nicolau I. 1426, Arsenie 1428, Eutimiu 1436, Basiliu 1458, Nicolau II. 1459, Teodosiu 1470, Ioan II. 1506, Teoctist 1519, Gerasim 1521.

Iară numele episcopilor, ce s'au ținut cândva de mitropolia de Alba-Iulia după urmele istorice sunt următoarele:

a) Beiușiu în Ungaria; *b)* Bistra în Ardeal; *c)* Făgărașiu; *d)* Feleac lângă Cluș; *e)* Galați lângă Olt; *f)* Geoagiu-de-sus; *g)* Maramurășiu; *h)* Murășiana la Cinade, unde S. Stefan bătând pe Aptum botezat la Vidin, pune în mănăstirea grecească de episcop pe S. Gerard pe la anul 1035; *i)* Oradea-mare; *k)* Sătmar; *l)* Silvaș; *m)* Vadu; *n)* Episcopia Timișoarei și Lipovei; *o)* Episcopia Caransebeșului și Vârșețului; *p)* Jenopolea, ce se numia și mitropolie; *q)* Cumania.

Monumente vechi despre existența bisericii ortodoxe române în Transilvania și Ungaria mai sunt mănăstirile.

Afară de mănăstirile de pe la susnumitele episcopii, se mai amintesc, în istoria bisericească a lui Șaguna, mănăstirea Deda lângă Sasreghin, Prislopul lângă Hațeg, Plosca lângă Hunedoara, Samoșfalău lângă Cluș, mănăstirile din țara Oltului: la Berivoii-mari, Sebeș, Șercăița, Șinca, Perșani, Veneția, Comana; mai departe pe Olt în jos: mănăstirea Sâmbetei, Porumbac, Scorei și alte multe asemenea, pe sub poalele Carpaților dela Târnul-roșu până la Vulcan și prin Banat până la Orșova; următoarele mănăstiri de prin Banat: Grediște, Varadia, Morava; Partoșiu, Ciclova, Remetea, Lipova, Hodoș, Clitura, Carașiu, Plavicevița, Monostor, Mesici, S. Georgiu etc.

Între urmele vechi istorice de o valoare neasămănat de mare despre existența bisericii ortodoxe române în părțile Ungariei în secolul al XIV. și XV. se numără mănăstirea închinată sfântului Mihail, fondată la anul 1391 în ținutul Maramurășului de doi boeri români evlavioși, cu numele Baliță Vodă și Dragu Meșter, carea eră pusă sub protecțiunea pa-

triarhului din Constantinopole. Documentul patriarhului Antonie II. din Constantinopole, prin care primește sub scutul său această mănăstire, a fost întărit după o sută de ani, adică la a. 1494, prin diploma lui Vladislau II. la rugarea egumenului acelei mănăstiri cu numele Ilariu.

«Întărim» se zice în această diplomă, «aceea carte patriarhală cu putere pentru totdeauna în favoarea acelei mănăstiri dedicate sfântului arhanghel Mihail și prin urmare în favoarea fratelui Ilariu și a tuturor următorilor lui, *însă așa, ca acel frate Ilariu și următorii săi să dea episcopului din Muncaciu cuvenita cinstire și arhiepiscopului din Transilvania celui de acum și celor viitori, ca mai marilor săi, să le arete cuvenită supunere și ascultare ș. c. l.*»

Fiindcă episcopul din Muncaciu n'a observat privilegiile și scutițele asigurate mănăstirii sfântului arhanghel Mihail, același rege Vladislau prin o altă diplomă datată din anul 1498, la rugarea egumenului Ilariu, scutește de nou această mănăstire, oprind episcopului greco-oriental din Muncaciu, cu numele Ioan, a trage oare cari taxe din venitele mănăstirii.

Urme despre un număr însemnat de mănăstiri în Ardeal pentru credincioșii români greco-orientali se află nu numai în ruinele acelor mănăstiri și în tradițiunea poporului, dară și în diplomele principilor domnitori din această țară, precum este diploma dela regina Isabela din a. 1557, prin care întărește pe Christofor de episcop în mănăstirea Feldioș (Geoagiu de sus) ș. a.

Mănăstirile cele mai vechi din Ardeal și Ungaria pentru credincioșii greco-orientali erau dotate cu averi și pământuri, cu venite însemnate și serviau în timpul lor ca loc, unde clerul greco-oriental își câștigă cunoștințele teologice neapărate de lipsă. În

timpul persecuțiunilor religioase mai întâi sub regii Ungariei, apoi sub regimul principilor ardelenesti calvini și în fine prin unire, toate acele mănăstiri s'au desființat, iară bunurile mănăstirilor s'au confiscat.

PERIODUL II.

Sub principii calvini.

(Anii 1526—1700 după Christos).

§. 23. Starea politică și religioasă în Ardeal și Ungaria.

Ca momente însemnate în istoria patriei sunt a se socoti urmările luptei nenorocoase dela Mohacs din anul 1526 contra Turcilor, care a avut înriurire mare nu numai asupra sorții politice a țării, dară și asupra dezvoltării stărilor religioase. Turcii învingători se făcură stăpâni peste partea cea mai însemnată a țării, pe care o ținură ca provincie turcească 160 ani. Asupra părții celeilalte a Ungariei s'a purtat rebel între regele Ferdinand și între usurpătorul Ioan Zapolya, care în urmă trebui să se îndestuliască cu Ardealul ca principat de sine stătător. Ardealul a rămas și după Zapolya sub principii săi de religiunea calvină, până a ajuns sub casa domitoare habsburgică la finea secolului al XVII.

În periodul acesta de timp cade introducerea reformațiunii în Ungaria și Transilvania. Motivele principale ale acestei reformațiuni au fost, ca prin mijlocul ei să se înstrăineze populațiunea de casa habsburgică, carea eră catolică, — apoi tendența preoțimei de a scăpa de impozitele nesuportabile ale episcopilor, precum de dijma etc.

Mișcările reformatorice se lătiră iute peste Ungaria și Transilvania. Neguțătorii Sași din Scepus și

din Ardeal, cari cercetau târgurile din Lipsca și studenții lor de pe la universitățile germane, curând au adus cu sine acasă nu numai ideile, ci și scriptele lui Luther. Sașii ardeleni în lupta seculară cu episcopatul catolic pentru decime și alte impozite necruțătoare, și adăpați în progresul civilizațiunii, produs mai cu seamă în urma invențiunii tipografiei, adoptară cu toții ideile reformatrice, goniră pe călugării și pe preoții catolici, reținură pe ceice se alăturară nouălor reforme, secularizară decimele și averile călugărești, dotară pre păstorii bisericești, acum căsătorii, amăsurat trebuințelor și după multe lupte cu persecuțiunile venite mai cu seamă din partea primatului din Strigon, în fine la an. 1545 adunându-se în sinodul din Mediaș, aci se constituiră în biserică autonomă și se organizară amăsurat învățăturilor luterane. Ei aduseră cu sine din Germania recuisite tipografice, mai întâiu Honterus (1533) la Brașov, apoi Pempflinger la Sibiu, la Orăștie etc. unde pentru propagarea doctrinei lor se tipăriră mai întâiu cărțile testamentului nou și vechiu, atât în limba germână cât și în cea română ceea ce a și dat primul impuls pentru dezvoltarea bisericilor naționale.

Sub tinerul rege Sigismund a primit o parte din maghiari *calvinismul*, alții *unitarismul*, iară Sașii din Transilvania *lutheranismul*. Partea cea mai însemnată a poporului maghiar din Ungaria a rămas catolică. Aristocrația românească din Transilvania, din care și până atunci trecuseră unii la biserică apuseană, a primit învățăturile reformaților calvini și părăsi pe lângă biserică și naționalitatea sa; poporul român însă a rămas credincios religiunii greco-ortodoxe.

§. 24. Apăsările religioase.

Biserica greco-orientală perzând sprijinul puternic al aristocrației sale, atât de necesar după con-

stituțiunea țării, decăzû din ce în ce la o stare tot mai umilită.

În anul 1557 s'a acceptat în dieta Transilvaniei religiunea evanghelică-luterană, în anul 1564 cea calvină și în anul 1571 cea unitară. Aceste religiuni câștigând în Transilvania preponderanță peste catolicism, începură a apăsa în modul cel mai simțit biserica greco-orientală silindu-se pe calea legislațiunei a o stârpî cu totul din patrie. Încă sub Ștefan Bathori, care a urmat în domnie peste Ardeal după Ioan Zapolya (1571), s'a adus lege ca «*cei de secta Românilor sau Grecilor numai pe vreme să se sufere în patrie până la bunăvoința principilor și regnicolarilor*». În art. I. titlul VIII. al legilor țării numite: *Constituțiuni aprobate* se zice: *Deși națiunea română în patrie nu s'a numărat nici între staturî, nici religiunea lor între religiunile recepte, totuși pentru folosul țării, până se vor suferî, să se țină oficiile bisericesti de acestea: 1. Să ceară dela principele astfel de episcop, pe care-l vor afla preoții români de apt după placul lor, și pe acela, pe care principele îl va afla bun, să-l întărească sub condiția a fi credincios domnitorului ș. a.*

Sub regina Isabella episcopul romano-catolic Pavel Bornemissa fu gonit din Ardeal (1557), episcopatul romano-catolic din Ardeal se desființă și averea episcopiei se confiscă, din cauză că numitul episcop stătû pe partea regelui Ferdinand în resbelul de succesiune pentru Ungaria.

De însemnat este, că regina Isabella în acelaș an a dat diploma de denumire a episcopului ortodox Christofor peste Mănăstrea română a Geoagiului (Feldiod).

Pe timpul acela se află în scaunul de mitropolit pentru Români ortodoxi în Alba-Iulia Ștefan I. Sub

acest mitropolit principele Ioan Sigismund, următorul Isabellei, la îndemnul calvinilor din țară a luat dela mitropolia română ortodoxă din Alba-Iulia moșia dela Lancrăm și-o a donat superintendentului calvin, fiindcă acel mitropolit nu a voit să treacă la calvinism. Mitropolitul, adânc mâhnit și persecutat în tot chipul, și-a lăsat scaunul și s'a refugiat în Muntenia.

Pentru a scăpa de persecuțiuni și de confiscarea averilor mulți dintre Români trecură la calvinism. Superintendentul calvin începù a se numi episcopul Maghiarilor și Românilor. Sub principele Christofor Bathori (1597) dieta țării a decis a se da românilor dreptul să-și aleagă pe episcopul lor, dacă vor lăsa religiunea grecească și vor primi dogmele calvinești în limba românească, cu aceea însă, ca episcopul Român să fie subordonat superintendentului calvin. De aici se poate deduce la ce stare umilită ajunsese încă de atunci biserica gr-or. din Transilvania. Țăranului îi eră interzis a și trimite copiii la școală, preoțimea română eră constrânsă a solvi dări, decime și alte taxe și poveri nu numai principilor, dară și domnilor feudali.

Mitropoliții ortodoxi din Alba-Iulia s'au adus sub tutoratul superintendentului calvin, iară sinoade puteau țineă Românii greco-orientali numai sub controla aceluiași superintendent, pe care preoții greco orientali trebuiau să-l poarte în lectică (scaun).

§. 25. Unele privilegii pentru preoțimea ortodoxă.

În periodul acesta de timp se aduc «*legile aprobate*», prin cari se declară de națiuni recepte în patrie numai Maghiarii, Săcuii și Sașii, iară Românii se eschid dela toate drepturile politice; de asemenea se declară ca religiuni recepte cea romano-catolică, calvină, lutherană și unitară, iară biserica greco-orientală a Ro-

mânilor din Transilvania s'a lipsit de toate drepturile; după acele legi Români erau servii și iobagii domnilor și preoțimea română eră socotită în rândul iobagilor. Români strâmtoriți, umiliți și în cele bisericesti până la extrem pe calea legislațiunei, se adresau la principii domnitori ai țării pentru scutire; și în faptă le-a și succes a exoperà dela ei unele privilegii.

La rugarea mitropolitului Ioan de Prislop a scutit principele Sigismund Bathori în 1595 preoțimea română de unele sarcini grele. Următorul principe Gabriel Bathori se arătã mai milos cătrã poporul român, și cu mai multã considerațiune cătrã clerul român, căci prin ordinațiunea din 1609 a dat preoților români dreptul, cu știrea episcopului lor, chiar și în contra voinței domnului, pe al cărui pãmânt se aflau, să se poată mutã cu familiile dimpreună și cu averile lor dela un loc într'altul, ceea ce mai înainte întocmai ca celorlalți iobagi de rând le erã interzis; totodată i-a scutit pe preoți de serviciile ordinare iobăgești față de domni privilegiați ai țarei, mărginindu-se prestațiunile lor la unele daruri, ce trebuiau să le mai dea domnilor proprietari ai pãmântului. La rugarea preoțimii din districtul Făgărașului a dat principele țării Gabriel Bethlen acelei preoțimi în a. 1624 scutință de decimã din vite și produse agricole, ce trebuiau mai înainte să le dea principelui domnitor și domnilor proprietari. Decretul de inmunitate al preoțimei din țara Oltului, la rugarea mitropolitului Genadie II. s'a întãrit și de principele George Rákotzy I. și de dieta din 1633 cu aceea condițiune însă, că mitropolitul român va da ascultare superintendentului calvin.

Scutirea clerului român de decimã în întreagã Transilvania o a exoperat mitropolitul Sava Brancovici în anul 1659 dela principele Achațiu Barcsai, căruia numitul mitropolit îi făcuse unele servicii

diplomatice. Tot așa știu marele mitropolit Sava prin serviciile sale diplomatice să câștige pentru poporul român favorul următorului principe al Transilvaniei, Mihail Apafi, care prin decretele sale din anii 1663, 1673 nu numai a susținut înmunițiile clerului câștigate mai înainte, dară le-a mai lărgit, scutind nu numai persoanele bisericești, dară și pământurile celelalte bisericești de darea decimei de orice fel. Bunele intențiuni ale lui Mihail Apafi, exprimate în diploma sa din a. 1673 de a îmbunătăți soarta clerului român, ca acesta cu atât mai mult și neîmpedecat de grijile vieții să poată lucra la scoaterea din întunec a poporului român, nu s'au putut realiza din cauză, că celelalte națiuni și confesiuni recepte cu atât mai tare se împotriveau, cu cât biserica ortodoxă română încă de mai înainte eră pusă sub tutoratul superintendentului calvin și se făcea în multe chipuri silă Românilor, ca să treacă la calvinism. În deosebi în partea Ardealului, numit fundul regiu, poporul săsesc nu observă diplomele de înmunitate pentru Români, căci «pastorii» săsești cari erau plătiți din decimele trase dela Români, s'ar fi văzut scurtați în dotațiunea lor.

§. 26. Mitropolitul Ilie Ioreste.

Încă sub mitropolitul Dositeiu (a. 1627) și sub următorul lui în scaun, Genadie II. (a. 1628) s'au dat pe față tendințele proselitistice ale Calvinilor din Transilvania sprijinite de principii domnitori, cari încă erau calvini, ca prin catehisme calvinești, impuse preoțimei române, să învețe pe tinerimea din ele, să falsifice învățăturile bisericei greco-orientale și astfel penesimțite să tragă pe Români la religiunea calvină. Aceste tendințe sub mitropolitul Stefan Simonovici (a. 1643) au luat un caracter de tot ofensiv pentru biserica ortodoxă română pe timpul domniei lui George Rákotzy I. Biserica ortodoxă română în Transilvania:

ar fi putut cădea jertfa silniciilor, și presiunilor, ce se făceau din partea superintendentului calvin și a principilor domnitori, dacă nu s'ar fi aflat între mitropoliți cei mai mulți cu tăria sufletească, cu credință firmă în religiunea părinților, precum au fost Ilie Iorește și Sava Brancovici. Față de acești doi mitropoliți s'a descărcat mânia și răsbunarea principilor, provocată prin statornică opunere la toate tentațiunile, și teoris-mul aplicat pentru a-i constringe să primească învăță-turile calvinești. Mai întâiu mitropolitul Ilie Iorește a trebuit să golească păharul amărăciunei pentru bi-serica sa. El veni în a. 1638 ca preot monah din țerile române cu o recomandațiune dela Mateiu, prin-cipele Munteniei, către principele Ardealului George Rákotzy I. și din considerațiuni amicabile, în cari se aflau amândoi principii între sine, Rákotzy l-a ridi-cat pe Iorește pe scaunul mitropoliei române din Alba-Iulia, ales fiind de sinodul preoților. Acest mi-tropolit în curând și-a tras mânia asupra sa pentru virtutea statorniciei sale în credință, pentru combaterea propagandei calvinești, pentru că n'a voit să introducă în biserica sa cărțile de religiune tipărite în limba română, dară cu învățături străine de biserica orto-doxă. Văzând principele, că toate amenințările nu fo-losesc pentru a abate pe mitropolitul Iorește din calea sa dreaptă, a decis să-l delătore din scaunul mitropolitan și încă într'o formă la aparință legală. Mitropolitul Iorește fu acuzat, că în vizitațiunile ca-nonice ar fi abuzat prin vieață necorectă pozițiunei sale arhieresti, și sinodul preoțimei, conchiemat în a. 1643, fără a cercetă mai deaproape invinuirile ridicate în contra mitropolitului, ca să facă pe placul princi-pelui, — luându-le toate de adevărate — a enunțat de-punerea lui Iorește din scaunul metropolitan și degra-darea lui din statul preoțesc și l-a predat dregătoriiilor statului pentru urmărire mai departe.

§. 27. Mitropolitul Simeon Stefan II. (Stefan Simonovici).

Tot sinodul preoțimei din a. 1643, după ce a delăturat pe Iorestie din scaunul mitropoliei, a ales alt mitropolit în persoana lui Stefan Simonovici, care era aplicat voinței principelui și era plăcut superintendentului calvinesc Stefan Gelei, sub a cărui priveghere era pusă biserica română. Nou alesului mitropolit Stefan II. încă prin actul denumirii de mitropolit i-a mărginit sfera jurisdicțiunei sale numai peste o parte a credincioșilor, și i-a dat principele Rákotzy o instrucțiune din 15 puncte, cari fiind îndreptate contra bisericii ortodoxe române, nu erau compatibile cu pozițiunea unui mitropolit român.

Prin unul din punctele instrucțiunei se impunea mitropolitului să primească catehismul calvinesc și să poarte grije, ca să se lățească la preoțimea diecezană și după el să învețe pe credincioșii români, și să nu împedec pe preoți sau mireni a primi religiunea calvină; alt punct era, că dacă s'ar arăta vre-o diferență dogmatică în sinodul preoțimei, ce are să se țină în tot anul, să recurgă pentru decideră finală la superintendentul calvin. Tot așa s'a impus prin această instrucțiune, ca cauzele disciplinare ale preoțimei să se supună reviziunii și aprobării superintendentului calvin ca ultimă instanță.

Pe lângă primirea astorfel de condițiuni umilitoare a dat principele Rákotzy mitropolitului Stefan II. bunul din Lancrăm, ce fusese și mai nainte al mitropoliei din Alba-Iulia, dar acum îl ocupase superintendentele reformat.

Sub mitropolitul Stefan s'a tipărit testamentul nou în limba română în tipografia mitropoliei din Alba-Iulia (1648). Mitropolitul Simeon Stefan, păstoriint biserica mitropolitană a Românilor din Transil-

vania în timp de 8 ani sub cele mai grele împrejurări, a murit în anul 1651, urmându-i în scaunul de mitropolit Daniil, care la anul 1656 din motive necunoscute, probabil pentru persecuțiunile Calvinilor părăsindu-și scaunul mitropolitan a mers în România.

Daniil, după o diplomă a principelui Mihail Apafi din a. 1622,^{*)} întorcându-se iară în Transilvania a fost pus de episcop peste țara Oltului, ca episcop esemt de mitropolia de Alba-Iulia; însă nici aici se vede că n'a avut odihnă, căci de nou s'a refugiat în România, unde la stînjirea de mitropolit a lui Varlaam în București la a. 1687 îl aflăm figurând ca episcop emeritat în sinodul arhieresc.

§. 28. Mitropolitul Sava Brancovici.

După depărtarea lui Daniil din scaunul mitropoliei Alba-Iulia, fu ales de mitropolit la a. 1656 Sava Brancovici, care sub cele mai grele împrejurări a păstorit pe Românii ortodoxi din Ardeal în timp de 24 ani, fiind unul din cei mai însemnați mitropoliți. El na cruțat nici ó osteneală sau sacrificiu pentru a ridică biserica sa și mitropolia Românilor la o stare mai bună, și a îmbunătăți starea preoțimei. Când Rákotzy II. încurcă țara în războiul cu Turcii și Tătarii, cari la a. 1658 pustiiră țara cu foc și sabie și Alba-Iulia o aprinseră, fură prefăcute în cenușe și reședința mitropolitană și biserica. Mitropolitul Sava mângăia pe poporul credincios și pe preoțimea sa cu cuvântul și cu fapta. El și fratele său George a îndeplinit cu cel mai bun succes mai multe misiuni diplomatice ale principelui Apafi la principii Munteniei și Moldovei; prin meritele sale făcute pe această cale

^{*)} Vezi «*Documente pentru limbă și istorie*» de Dr. Ilarion Pușcariu, pag. 199—216.

câștigând bunăvoința lui Apafi a exoperat mai multe inmunități pentru biserică.

Pentru adunarea mijloacelor de lipsă la restaurarea reședinței mitropolitane arse, călători în Rusia dimpreună cu fratele seu George. Prin zelul seu cel mare însă pentru binele bisericii sale și-a atras ura calvinilor și în deosebi a superintendentului reformat Mihail Tofeu, care a știut prin intrigi se aducă lucrul acolo, ca Sava să fie depus din scaunul de mitropolit și maltratată în deosebite chipuri.

Acest arhieru nevinovat, fu ca și mitropolitul Ioreste, acuzat de doi nobili Szekely și Nalacy, cari erau setoși a pune mâna pe averea mitropolitului, că ar duce o vieță necorectă. Intr'un sinod ținut la 2 Iuliu 1680 din preoți și mireni în număr de 98 sub prezidiul lui Petru Alvinczi, superintendentul calvinesc Tofeu a susținut acuza contra mitropolitului Sava, pe baza căreia sinodul, în care ducea mare rolă protopopul Ioan Zoba, l-a declarat vinovat; i s'a luat apoi averea și s'a condamnat la închisoare. Bolnav, cum se află fu dus mitropolitul Sava la Ernut, unde se află Apafi, și aici sigur ar fi murit în temniță, dacă nu ar fi întervenit pentru eliberarea lui principele Munteniei Șerban Cantacuzino. George, fratele mitropolitului, scăpând din temniță, în care ajunsese deodată cu fratele seu, s'a refugiat în țara românească, unde aflând primire bună a înduplecat pe principele Șerban să întrevină pentru eliberarea mitropolitului Sava. Pe atunci Apafi simțindu-se nesigur în domnire din cauza inamicilor săi, ca să nu-și înstrăineze și pe principele Șerban, care avea influință la poarta otomană și ar fi putut mult să-i strice, a dat ascultare lui Șerban, eliberând din închisoare pe Sava, care însă slăbit de suferințe muri încă în același an.

§. 29. Mitropoliții următori până la încetarea mitropoliei române din Alba-Iulia.

Următorul mitropolit după Sava a fost Iosif (Budai) hirotonit de Teodosiu, mitropolitul Ungro-Vlahiei. El a păstorit dela 1680—1682; după moartea acestuia urmă Ioasaf, căruia curând îi urmă Sava II. (Vestemeanul), iară lui Sava, Varlaam 1687—1690, sub care s'a tipărit Molitvelnicul din an. 1689 în limba română. În acest Molitvelnic se cuprinde titlul mitropolitului astfel: *Varlaam arhiepiscop și mitropolit a sfintei mitropolii al Belgradului, al Vadului, al Silvașului și al episcopiiilor din țara ungurească.*

După Varlaam urmă Teofil (Toma Seremi din Teiuș) dela anul 1692—1697, sub care s'a inițiat unirea, apoi Atanasie, sub care s'a îndeplinit actul unirei unei părți a Românilor cu biserica apuseană.

Cu Atanasie încetă a mai ezistă mitropolia Românilor, căci acest mitropolit, unindu-se cu biserica apusului, s'a socotit ca un simplu episcop, iară Românilor, cari nu au primit unirea, nu li s'a mai conces a aveă mitropolit, ba în timp de 83 ani nici episcop.

§ 30. Hirotonirea mitropoliților din Alba-Iulia.

Hirotonirea mitropoliților din Alba-Iulia se făcea din vechime prin mitropoliții din Ungro-Vlahia, adecă din țara românească. Mitropoliții Ungro-Vlahiei exerciau acest drept de a hirotoni pe mitropoliții din Ardeal în puterea pozițiunei lor de exarhi ai Plaiurilor, adecă locțiitori ai patriarhului din Constantinopole. Acest drept n'a fost numai fictiv ci faptic, căci în cronica mitropoliei din București se cuprinde seria de mitropoliți din Alba-Iulia, cari până la Atanasie (1698) au primit hirotonirea lor la mitropolia Ungro-Vlahiei.

Mitropoliții din Alba-Iulia în periodul II. au fost:

1. Varlaam I. a. 1537.
2. Pavel Tordași a. 1569.
3. Genadie I. a. 1586.
4. Ioan de Prislop a. 1595—1599.
5. Teoctist a. 1605—1609.
6. Dositeiu a. 1627.
7. Genadie II. a. 1628—1640.
8. Ilie Ioreste a. 1641—1643.
9. Simeon Stefan a. 1643—1651.
10. Daniil a. 1651—1656.
11. Sava I. Brancovici a. 1656—1680.
12. Iosif a. 1680—1682.
13. Ioasaf a. 1682.
14. Sava II. a. 1686.
15. Varlaam II. a. 1687—1690.
16. Teofil a. 1692—1697.
17. Atanasie a. 1698.

§. 31. Reprivire.

Reformațiunea calvină a smuls din sinul poporului român o parte însemnată a nobilimei române, care numai prin adoptarea unei religii recepte și prin trecere la altă naționalitate putea ajunge la onoruri și diregătorii de stat. Asupra masei de rând a poporului au cercat apostolii proselitismului calvin să influențeze prin mijloace silnice, impunându-se în vățăturile calvine în biserica românească.

Mirare cuprinde pe om, cum au putut Românii din Ardeal să reziste la grelele cercări, ce s'au făcut din partea puterii de stat, care mergea mână în mână cu propaganda bisericii calvine. Sila, ce s'a făcut asupra convingerilor religioase în timp de peste o sută de ani, a avut rezultat numai la aparența din

afară; poporul român însă în inima sa nici când n'a slăbit în credința religioasă a părinților săi, nici a abandonat aceea credință. Insuși mitropolitul Simeon Stefan, care supunându-se sorții sale a primit instrucțiunea umilitoare din 15 puncte, — a arătat numai o conformare din afară la condițiunile puse cu ocaziunea întăririi sale de mitropolit, fără ca să-și fi renegat credința sa, sau să și fi părăsit în toată forma biserica sa. În contra întroducerii catehismului calvinesc în biserica română s'a născut o reacțiune mare nu numai la Românii din Ardeal, dară și în țările române Moldova și Muntenia, unde propaganda calvină, care străbătuse acolo prin scrierile simbolice atribuite patriarhului Ciril Lucaris, amenință ortodoxia. Mitropolitul Simeon Stefan, temându-se a nu-l ajunge soarta mitropolitului antecesor, nu cuteză a împedea lățirea catehismului calvinesc. Cu atât mai energic a pășit însă Varlaam mitropolitul Moldovei contra propagandei calvine în țările române. El la îndemnul marelui boer Udriște Năsturel a convocat un sinod la Iași din episcopii ambelor țări române, care aderând la concluzele sinodului dela Iași din anul 1642 a declarat de eretic catehismul calvin tipărit în Ardeal sub Rákotzy I. și prin o pastorală a oprit folosirea lui, publicând totdeodată în anul 1645 un *Anticatehism*, prin care combate învățăturile calvinești.

În timpul pertractărilor pentru venirea Ardealului sub casa domnitoare Habsburgică, fiind căpeteniile țării preocupate de noiele formațiuni politice în țară, au încetat violențele propagandei calvine asupra bisericii ortodoxe române. Abia începuseră însă a licuri o rază de speranță pentru o soartă mai bună a bisericii ortodoxe române prin venirea țării sub dinastia habsburgică, și de nou începură în altă formă

suferințele Românilor pe terenul bisericesc. În locul propagandei calvine își ridică capul propaganda romano-catolică; calvinii au încercat a trage pe Români la reformațiune prin lățirea învățăturilor și dogmelor calvinești; spre acest scop au tipărit cărți bisericești și catehisme în limba română, contribuind în mod indirect la ridicarea instrucțiunii și culturii între Români; propaganda bisericeii apusene, inaugurându-se în locul celei calvine față de Români, neconsiderând că se face atentat în convingerile religioase ale poporului, s'a adresat deadreptul la preoțime și la mitropolitul, știind, precum se exprimă fericitul Eudoxiu Hurmuzachi, că o armată este bătută, dacă generalii și ofițerii ei se predau. Astfel ceea ce n'a succes reformațiilor a ajunge față de Români în urma unei lucrări sistematice de aproape o sută de ani, a succes în parte misionarilor jezuiți într'un deceniu; mitropolitul Teofil și Atanasie și o parte însemnată a clerului român ademeniți prin promisiuni a li se amelioră soarta prin mijloace materiale, au declarat că primesc unirea cu biserica romano-catolică, iară în poporul român s'a produs prin aceasta nemulțămire și turburare, căci de nou se cerea dela el a lăsa, ce aveă mai scump și mai sfânt, adecă religiunea erezită dela părinți. Biserica unită nou formată în mod prea nimerit o asemeneaază nemuritorul Eudoxiu Hurmuzachi cu o fiică a două mame, cari se ceartă între sine, — o fiică, care în doi amici ce-i are — Constantinopole și Roma — are totodată și doi inimi.

§. 32. Cărțile bisericești în biserica română.

Pe lângă toată lipsa de date istorice pozitive, aceea se poate luă ca adevărat și bazat pe natura lucrului, că adecă poporul român, ca toate popoarele

creștine, cari s'au ținut de biserica răsăriteană, încă a avut în biserică dela început limba sa și o a conservat cu puține întreruperi până în ziua de astăzi. Nu se poate nega, că biserica română a stat în timpul odioaselor certe de întâetate între patriarhii din Roma și cei de răsărit — totdeauna pe partea acestora, la ceeace și pozițiunea geografică și politică i-au atras. Urmarea firească a fost, că Româniii atât cei de dincolo, cât și cei de dincoace de Dunăre, nu numai s'au identificat cu ritul grecesc, dară în lipsă de școli proprii românești a acceptat în parte ca limbă rituală mai întâi limba grecească, care se cultivă mai ales în mănăstiri, unde și clerul român își căută cualificațiunea sa. In timpul de ceartă între papii din Roma și patriarhii din Constantinopole — Româniii au ținut mai mult la ritul grecesc, decât la limba proprie românească și la scrierea cu litere străbune în cele bisericești. Dupăce Bulgarii, așezați pe partea dreaptă a Dunării de jos, au primit pe la 865 creștinismul, Româniii; cu cari locuiau împreună, au împrumutat dela Bulgari limba și cărțile slavone în biserică, scrise cu alfabetul cirilian, care se potrivea pentru scrierea limbei române mai bine ca alfabetul elin. Contactul poporului român și bulgar, legăturile politice, în cari au stat aceste două popoare mai multe secole, au fost de o înriurare hotărîtoare pentru primirea limbei slavice, ca limbă de stat, și în biserică. Influița slavismului în biserica românească nu s'a mărginit numai la Româniii de dincolo de Dunăre, dară s'a extins tot în acel grad și asupra Românilor de dincoace de Dunăre, cu cari au stat în comerț politic bisericesc și social. Numai așa se poate explica, că toate bisericile române din țările de dincoace de Dunăre au fost inundate până în secolul al 16-lea de cărți rituale în limba slovenă. Vor fi existat fără

îndoială manuscripte și românești pentru cărți rituale și de rugăciune, cari s'au folosit în bisericile românești ceea ce apriat se vede de acolo, că atari cărți românești, curând după aflarea artei tipografice au început a se da în tipar și în limba românească.

§. 33. Cele dintâi cărți bisericești tipărite în limba română au fost:

I. In Transilvania: 1. De diaconul Coreși, în Brașov 1525—1600: *a)* Tetraevangeliul; *b)* Praxiul, sau faptele apostolilor; *c)* Psaltirea; *d)* Cazania de sub mitropolitul Genadie, lucrată de preoții Iene și Mihaiu dela biserica din Scheiu și tipărite la Brașov în a. 1580.

2. Testamentul vechiu (cartea I. și II. alui Moise) de Mihaiu Tordași cu conlucrarea preotului Stefan Herce din Caransebeș, Efrem Zacan dascăl în Sebeș. ș. a. edată în tipar la Orăștie în a. 1583.

3. Testamentul nou întreg, tradus de ieromonahul Silvestru și tipărit după moartea acestuia la a. 1648 în Alba-Iulia sub mitropolitul Simeon Stefan.

II. In România: 1. Pravila cea mică dela Góvora tipărită la a. 1640.

2. Pravila cea mare, numită și «îndreptarea legii», tradusă de Daniil Panonianul și tipărită la Târgoviște în a. 1652.

3. Cazania, tipărită la Iași în a. 1643 sub domnul țării Vasilie Lupul, care înființase tipografia în Iași la a. 1640.

4. Biblia întreagă tradusă de frații Radu și Șerban Grecean în conlucrare cu alții s'a tipărit la București la a. 1688.

5. Psaltirea în versuri și alte mai multe scrieri bisericești, traduse în românește și edate în tipar de mitropolitul Moldovei Dositeiu (1630—1711).

6. Afară de aceste cărți s'a tipărit în deceniul din urmă al secolului al 17-lea: Triodul în Buzău, evangelia în Sneagov, Liturgia la Târgoviște și la Rimnic, Minei la Buzău, Molitvelnic la Buzău, Cătăvasieriu în București ș. a.

PERIODUL III.

(Anii 1700—1848 după Christos).

§. 34. Caracterul timpului.

Evenimente însemnate politice și bisericești în patria noastră, la finea secolului XVII., dau caracterul timpului urmat după anul 1700. Împăratul Leopold I. scoase cu puterea armelor pe Turci din Ungaria, și ocupă Transilvania prin delăturarea principilor, cari usurpau sub protectoratul turcesc domnirea peste această țară. Principele Apafi II. abdice în anul 1690 asupra Transilvaniei în favoarea lui Leopold I., care în anul 1691 a și dat diploma sa ca lege fundamentală pentru regularea pozițiunii acestei țări în rândul celorlalte țări ale monarhiei. În Ungaria însă s'a susținut încă multă vreme o partidă politică contra dinastiei habsburgice; acea partidă eră identică cu partida reformaților în Ungaria, care la deosebite ocaziuni ridicându-și capul a dat ansă la îndelungate răsbele civile în timpurile următoare. În împrejurările acestea grele, când împăratul Leopold I. pentru asigurarea domniei sale peste Ungaria și Transilvania aveă să se lupte cu inimicii săi dinafară și dinlăuntru, — a fost un lucru al înțelepciunii de stat, ca el să sprijinească și să ridice partida catolică în Ungaria și Transilvania, care eră partida dinastică și credincioasă împăratului. Biserica catolică de altă parte în Ungaria fiind amenințată de reformați, iară

în Transilvania strâmtorită până la stârpire prin calvinism, a întâmpinat cu mare bucurie, că peste numitele țări s'a ridicat domnia unei dinastii catolice.

Abia începù biserica romano-catolică, sub noul regim austriac, a se reculege de lovitură, ce i-o dăduse reformațiunea în Transilvania, și lezuiții încercară a trage pe Români la unire cu scaunul papal. Dorința spre aceasta Români n'au simțit, căci ei dela începutul bisericii lor se ținuseră totdeauna de patriarhia Constantinopolei și de mitropoliile lor din Alba-Iulia: a avut însă trebuință biserica romano-catolicilor de unirea Românilor cu Roma, pentruca să se întărească în Transilvania, scăpătată fiind până aproape de stingere prin reformațiune; a avut lipsă de unirea Românilor și regimul cel nou cu caracter religionar romano-catolic, pentruca prin sporirea și întărirea bisericii romano-catolice să se întărească totodată în Transilvania partida dinastiei nouă, care eră cea catolică.

§. 35. Biserica ortodoxă română în Transilvania sub noua constelațiune politică a țării.

Pe lângă toate asupririle și dezastrele, ce a suferit biserica ortodoxă română din Transilvania în decurs de 150 ani din partea principilor domnitori calvini, ea totuși nici când nu și-a pierdut individualitatea sa ca biserică ortodoxă română cu mitropoliții săi în frunte. Ea a fost umilită prin punerea sub tutoratul superintendentului calvin, ea a fost silită să învețe după cărți calvinești, mitropoliții ei au suferit ca martiri pentru ea, dară nici când n'a rupt legăturile cu biserica ortodoxă a răsăritului; mitropoliții ei se hirotoniau de exarhul țării românești, dogmele credinței s'au păstrat în curățenia lor și pentru ele au suferit martiriu mai mulți dintre mitro-

poliți; iară dacă vre-un mitropolit, precum a fost Stefan Simeon, a și cedat în formă presiunilor calvinești, învățăturile calvine au rămas departe de inima poporului românesc, și nici odată nu au fost primite de biserica românească.

Delăturându-se din domnire peste Transilvania regimul netolerant al principilor calvini și ajungând la domnirea țării dinastia habsburgică, erau în drept și Românii a spera o îmbunătățire a sorții lor, iară biserica lor așteptă eliberarea de sub apăsarea seculară și punerea ei în drepturi egale cu celelalte confesiuni recepte, prin legile patriei. În loc de această mângâiere pe biserica ortodoxă orientală din Transilvania o așteptau nouă lovituri de soarte.

Fiind convertirea Românilor la unire un lucru greu, din cauză că aceștia au avut totdeauna o aver-siune cătră instituțiunile bisericii apusene, ambii factori, regimul și lezuiții, porniră acțiunea unirii între Români. Știind acești factori, că punctul cel mai simțitor pentru Români, eră starea asuprită a bisericii și mai ales pozițiunea umilită și scăpătată a preoțimii lor, promiseră în schimb Românilor, dacă se vor uni, drepturi bisericești egale cu biserica apuseană, și în deosebire preoțimii îmbunătățirea stării ei materiale. Fiind-că interesul cel mai mare dela unire îl aveà clerul, așa fu cu puțință a câștiga mai întâi pentru unire pe mitropolitul Teofil și apoi pe Atanasie.

La actul unirii se împotrivià nobilimea țării, care prin scutirea de dare a clerului român se vedeà scurtată și păgubită în privilegiile și venitele sale, iară de altă parte nu vedeà cu ochi buni, că religiunea romano-catolică se întărește în Transilvania prin tragerea Românilor pe partea ei. Afară de aceea devenind problematică domnirea asupra Transilvaniei

prin învingerea lui Tököly în bătaia dela Zărnești în 1690 asupra armatei împărătești, cauza unirii trebuia tractată cu multă grijă și precauțiune, ca să nu se producă și mai mari nemulțămiri și turburări în țară.

În fața greutăților acestora a știut ideea unirii să o conducă primatele Ungariei, arhiepiscopul Strigoniului, cardinalul Leopold de Kolonicz, un bărbat cu mare vază și influință pe acel timp, care în anul 1692 introdusese unirea în dieceza Muncaciului. Pentru prepararea terenului și realizarea unirii la Români din Transilvania a trimis numitul primate mai mulți iezuiți, dintre cari pentru lucrul acesta s'a distins cu deosebire pater Hevenesi și pater Baranyi, care ajunsese paroh romano-catolic în Alba-Iulia; meritul cel mai mare al acestor iezuiți pentru unire a fost, că ei știură să câștige o parte a preoțimei române prin promisiuni de îmbunătățirea sortii ei, iară sus la curtea împărătească știură să prezinte toate lucrurile netede și ușoare în favorul unirii.

Pentru realizarea acestei idei a lucrat mână în mână puterea statului cu clerul romano-catolic din Ungaria și Transilvania. În chipul acesta s'a înscenat opera cunoscută sub numele de unire, sub care se înțelege după rezultate: unirea unei părți a Românilor din Transilvania și Ungaria cu biserica apuseană. Evenimentul acesta al unirii unei părți a Românilor cu biserica apuseană a avut mari urmări pentru dezvoltarea culturală, politică și socială a Românilor peste tot.

§. 36. Primele încercări de unire sub mitropolitul Teofil.

După moartea mitropolitului Varlaam, urmată la a. 1690, rămase scaunul mitropolitan în vacanță doi ani, adecă până în anul 1692, când se institui

de mitropolit monahul Teofil (Toma Seremi din Teiuș), care ca și antecesorii săi primî hirotonirea sa de mitropolit în București din partea mitropolitului Ungro-Vlahiei ca exarh patriarhal. Înainte de a se fi făcut din partea acestui mitropolit și a bisericii, în fruntea căreia sta, vre-un pas la împăratul pentru o îmbunătățire a stării politice și bisericești a Românilor, noul mitropolit la îndemnările și întervenirea iezuitului Paul Stefan Baranyi a intrat în pertractări de unire. Acest pas l-a făcut el strimtorit de anumite împrejurări. Se zice, că Teofil prin purtarea și veața sa necorectă căzuse în așa mare disgrăție la principele țării românești Ioan Constantin Brâncoveanu, încât acesta îl amenință a întreprinde pentru depunerea lui în caz că nu s'ar îndreptă; de altă parte unii aristocrați din țară, cunoscând scaderile mitropolitului Teofil, îl amenințară a-le da pe față, dacă nu va voi să le dea anumite sume de bani. Iezuitul Baranyi cunoscând, că Teofil este strimtorit de două focuri, i-a deschis poarta de scăpare prin primirea unirii cu biserica romano-catolică, prin ce i-s'a promis și grația împăratului și îmbunătățirea stării sale.

După pertractări mai îndelungate mai mult în secret pentru punerea la cale a unirii bisericii ortodoxe române cu biserica latină, mitropolitul Teofil cu o parte din cler, care fusese asuprit și apăsător timp îndelungat din partea calvinilor, în urma promisiunilor iezuiților a scăpa de acele împilări, s'au arătat aplicați a primî unirea cu biserica romano-catolică, declarându-se gata a recunoaște pe papa de cap văzut al bisericii întregi și au și făcut rugare la împăratul pentru asigurarea drepturilor puse în vedere pentru Români, cari se vor uni. Se susține din partea multor scriitori, că Teofil ar fi ținut în Februarie

1697 și un sinod în cauza unirii, la care să fi luat parte 12 protopopi; după ce mitropolitul să fi expus în sinod starea nesuportabilă a bisericii sale, sinodul să se fi declarat pentru unire cu biserica latină în patru puncte și adevă: 1. a recunoaște pe papa de cap al întregii biserici creștine; 2. a se putea folosi la cuminecătură pâinea nedopsită (azimă); 3. a crede în purgator (focul curățitor), care, afară de raiu și iad, există ca un loc de mijloc pentru expierea păcatelor; 4. a mărturisî în simbolul credinței, că Spiritul Sfânt purcede dela Tatăl și dela Fiul. De altă parte în schimb să fi cerut ca preoții uniți să fie părtași la aceleași drepturi și privilegii, de cari se bucură romano-catolicii; în fiecare parohie să se facă casă parohială și episcopul să aibă singur dreptul a așeza pe parohi. Aceste condițiuni de unire, subscrise de mitropolitul Teofil, de protopopi și de iezuitul Baranyi, care încă să fi fost de față în sinod, s'ar fi așternut la împăratul prin mijlocirea primatului Ungariei.

Ținerea acestui sinod însă s'a combătut în timpul din urmă cu multă agerime din partea mai multor scriitori români, cari au documentat până la evidență, că actele acelui sinod sunt falsificate, ca și alte asemenea acte de mai târziu în desvoltarea unirii. Adevăr este însă, că străbătând la cler și mai ales la poporul român știrea despre inclinațiunea lui Teofil spre unire s'au produs mari nemulțămiri și turburare în poporul român, căci eră împins a-și părăsi religiunea strămoșească; această neliniște eră sprijinită și de reformați cari nu bucurosi vedeau întărirea catolicismului în Transilvania prin unirea Românilor cu scaunul Romei.

Pe când se aflau Români în astfel de stare nesigură și neliniștită, muri mitropolitul Teofil. În urma lui a rămas biserica și poporul român desbinat în

lăuntru și compromis în afară. Lucrul început sub Teofil s'a continuat sub Atanasie, care s'a dat de instrument în cauza unirii.

§. 37. Mitropolitul Atanasie (Angel).

Pentruca actul *unirii* început sub mitropolitul Teofil să nu se zădărnicească, eră de lipsă ca pe scaunul mitropoliei Românilor ortodoxi din Alba-Iulia să se institue o persoană, care din capul locului nu-și făcea muștrări de conștiință pentru părăsirea religiei sale strămoșești. O atare persoană aflară factorii interesați în persoana lui Atanasie Angel, fiu de preot din Ciugud lângă Alba-Iulia, care tinăr fiind, studiă încă în Alba-Iulia. El, fiind ales mitropolit cu sprijinul calvinilor, ca și antecesorii săi, pe lângă anumite greutăți însă, primî hirotonirea sa de episcop în București la 22 Ianuarie 1698 prin mitropolitul exarh al țării românești; și fiindcă și acolo se simțise, că Atanasie este aplicat unirei cu biserica latină, Atanasie pelângă depunerea jurământului obicinuit, mai primî și o instrucțiune de 22 puncte dela Dositeiu, patriarhul Ierusalimului, care pe atunci se află la mitropolia din București; prin această instrucțiune se intenționează abaterea lui Atanasie dela aplicările sale pentru unire.

La plecarea sa din București primî Atanasie dela principele Costantin Brancoveanu mai multe daruri, precum haine, odoare bisericesti ș. a. Pelângă aceea prin act din a. 1698 a promis numitul principe a da în tot anul mitropoliei din Alba-Iulia o subvențiune în bani.

§. 38. După întoarcerea în patrie și ocuparea scaunului mitropolitan din Alba-Iulia, Atanasie fu încunjurat, influențat și condus de iezuitul Paul Baranyi, care inițiasă unirea sub antecesorul mitropolit Teofil.

Atanasie fu întâmpinat cu multă neîncredere din partea clerului și poporului său mai ales, că neîncrederea aceasta eră sprijinită și din partea calvinilor. O bază de operațiune în interesul unirei primii Atanasie în re-peșitele diplome ale împăratului Leopold I. (din 14 Aprilie 1698, din 16 Februarie 1699, din 12 Decembrie 1699) și în enciclica primatului din Strigoniu (din 2 Iunie 1698), prin cari în mod repeșit se asigurau Românii de toate drepturile și privilegiile bisericii romano-cato-lice, dacă se vor uni cu ea. El să fi conchemat mai multe sinoade la locul reședinței sale. Cel dintâi sinod l-a ținut Atanasie în 7 Iunie 1698, unde s'au pregătit lu-crările pentru unire; apoi a ținut în 7 Octombrie acelaș an în locul reședinței mitropolitane un sinod numit general, unde prin aclamațiune s'au declarat cei de față pentru primirea unirei. La acest sinod să fi participat un număr însemnat din protopopi, preoți și laici, câte trei din fiecare comună, pentrucă eră pusă pedeapsă de 60 fl. asupra acelora, cari nu s'ar prezentă. Mare a fost presiunea morală și chiar și fizică asupra celor de față; pentrucă în fața puterii armate sub generalul Rabutin nu puteă nimenea să aleagă alta, decât sau a se supune orbește și a-și călcă pe conștiință, sau a se supune martirului. Mai mulți dintre preoții nemulțamiți în conștiința lor în mijlocul procesiunii sinodale se plâneau la mulțimea ce priveă la ei, zicând: «Acum taie secerea orzul, după orz va tăia grâul». Toate s'au făcut forșat, fără învoirea poporului, care nu eră conștiu de cele ce se petreceau, dar chiar nici celor ce au participat la sinod nu li s'a dat ocaziune a se pronunță asupra actului de unire, ci s'a primit prin aclamare.

Actul de unire original subscris de Atanasie și mai mulți protopopi din sinodul acesta, conține declarațiunea în termeni generali a primii unirea cu bise-

rica apuseană în înțelesul rescriptului împărătesc din 14 Aprilie 1698 — recunoscând pe papa de cap văzut al bisericii întregi; de celelalte puncte (purgatoriu, azima în cuminecătură și purcederea Duhului Sfânt dela Tatăl și Fiul) nu se află pomenire în acel act; prin urmare traducerea latină a actului de unire, care conține toate patru punctele s'a adevărit de falsă și tendențioasă.

O valoare mai mare pentru unire se dă unui sinod din 4 și 5 Septembrie 1700, conchiemat de mitropolitul Atanasie în Alba-Iulia, la care să fi luat parte un număr mai însemnat de protopopi, preoți și chiar și reprezentanți din popor. Aici sub protestele unei părți însemnate a clerului și poporului (din comitatul Hunedoara și din toată laturea munților dela meazăzi până la Brașov) să se fi decretat din nou pîntr'un act formal unirea religioasă cu biserica romano-catolică precum se făcuse în 7 Oct. 1698.

§. 39. Episcopul unit Atanasie nu se simțea sigur în pozițiunea sa cea nouă, căci el mitropolit al Românilor ortodoxi nu mai eră; de aceea stăruia cu toate mijloacele, ca prin decret împărătesc să i se determine pozițiunea sa în situațiunea cea nouă, creată prin actul unirei. Pregătindu-i-se calea la împăratul, la începutul anului 1701, Atanasie călători la Viena, unde fu denumit ca primul episcop unit, ba la această ocaziune fu și hirotonit de nou ca episcop după ritul latin în biserica Sf. Ana, punându-se astfel bază ierarhiei în biserica unită. De aici se întoarse Atanasie acasă decorat de împăratul cu o cruce de aur și un lanț frumos cu chipul împăratului în medalion; afară de aceea împăratul a distins pe Atanasie cu titlul de consilier împărătesc. Atanasie din mitropolit ce fusese al Românilor de religiunea greco-orientală, travestit în episcop al biserici unite,

sosind acasă investit de împăratul cu multe onoruri fu primit cu multă pompă de diregătorii și aderenții unirei și introdus în scaunul episcopesc la 25 Iunie 1701. Toate onorurile arătate lui Atanasiu însă nu-l mântuiră de umilirea, ce o suferi el prin subordinaarea lui la iezuitul Szunyog, care îi fu dat lui ca mentor și censor în pozițiunea cea nouă a lui.

§. 40. Reacțiunea contra unirii.

Fiindcă unirea a aflat aderenți și sprijinire mai mult în cler, care-și făcea speranțe mari de îmbunătățirea dotațiunei sale, luată între condițiunile de unire, iară poporul eră foarte nemulțămît și turbat de cele ce se petreceau și nu consimțea, ca cu prețul unui «blid de linte» să se lapede de religiunea strămoșilor săi, nu e mirare dacă poporul român, care ținea mult la religiunea ortodoxă, în mai multe locuri pe preoții sei, cari primiră unirea, i-a alungat din comună, i-a bătut făcându-le și alte rele, iară bisericile, cari acum ca uniți le ocupară cu forța, au fost dărimate de poporul infuriat. Pentru toate acestea episcopul Atanasie căută scutire la puterea statului și la primatele Ungariei; el însuși, se vede, fiind nesigur cu vieața, la întoarcerea sa dela Viena primi dela împăratul un decret de scutire a persoanei sale și a oamenilor sei în călătoriile, ce aveă să le facă și în vizitațiunile canonice. Chiar la actul întroducerii lui Atanasie în scaunul arhieresc, care după întoarcerea sa dela Viena s'a făcut cu mult sgomot, s'au ridicat proteste. Patriarhul Ierusalimului Dositeiu și mitropolitul din București Teodosie au pus pe Atanasie sub afurisenie pentru călcarea jurământului și apostasiă, luând cel din urmă însuși titlul de arhiepiscop al Transilvaniei. Din acestea rezultă, că actul unirei n'a emanat din voința liberă a poporului român, ci

a fost un act forțat și măestrit, în care Români și mai ales clerul român a jucat trista rolă de instrument spre scopuri, cari cădeau afară de sfera bisericeii române.

§. 41. Donația moșiei Mărișeni în districtul Argeșului.

Legătura ierarhică, ce a existat între mitropolia ortodoxă din Transilvania și între exarhul mitropolit din țara românească și tradițiunile religioase au adus cu sine, ca Români din principatele române să privească cu durere de inimă la cele ce se petreceau cu Români din Transilvania în privința religioasă. Încă sub persecuțiunile calvinești au întreprins domnitorii principatelor române pentru ușurarea sorții Românilor persecutați. Principele Brancoveanu a întreprins pe cale diplomatică pentru eliberarea de închisoare a mitropolitului Sava.

Principele țării românești Ioan Constantin Basaraba, care în toate privințele a fost un caracter ferm religios, știind prea bine, că mitropolitul Atanasie și antecesorul său au fost aplicați a primi unirea cu biserica romano-catolică cu scop a îmbunătăți pozițiunea materială a mitropolitului și a clerului român, iară nu din convingere, a crezut că va împiedeca pe mitropolit dela acel pas, dacă în oare-care mod va contribui la dotațiunea mitropoliei din Alba-Iulia. Deci în timpul, când actul unirii era în curgere cu datul 15 Iunie 1700 a donat mitropoliei noastre din Transilvania o moșie din ținutul Argeș numită Mărișeni. Însă aceasta donație nu și-a atins scopul din cauză, că Atanasie intrase prea adânc în mreșile paterilor iezuiți, decât ca să mai poată face vre-un pas îndărăt, și de aceea nici moșia donată n'a rămas în folosința mitropoliei din Transilvania.

§. 42. Pozițiunea episcopilor uniți.

Indată după-ce Atanasie cu o parte a clerului și prea puțini din poporul român din Transilvania a primit unirea, s'a ivit chestiunea despre pozițiunea sa canonică. Titlul seu de arhiepiscop și mitropolit de mult încetase, și acum ca episcop sta sub arhiepiscopul primat din Strigoniu; ba după suprimarea mitropoliei ortodoxe în Transilvania episcopul romano-catolic din Transilvania dispută lui Atanasie chiar și numirea de episcop și lucră într'acolo, ca episcopul Românilor uniți să fie numai un fel de vicar al episcopului romano-catolic, căci n'ar avea loc, nici înțeles, două episcopii într'un teritor pentru una și aceeași religione, privind pe uniții tot într'o categorie cu romano-catolicii, cu cari erau uniți. Ceeace a fost mai umilitor pentru Atanasie și episcopii următori este teologul iezuit, sub al cărui tutorat și controlă s'au pus episcopii uniți, întocmai cum se aflau mai înainte mitropoliți ortodoxi puși sub controla superintendentului reformat. Episcopii uniți începând dela Atanasie până la cassarea ordului lezuiților în decurs așa dară de aproape 80 ani au fost în continue conflicte cu teologul iezuit, care-și arogă drepturi față de episcop, ce nici decum nu erau compatibile cu demnitatea episcopescă. Unul dintre cei mai harnici episcopi uniți, Ioan Inocențiu Clain (Micu), a căzut jertfa intrigilor teologului iezuit. Cât de mult crescuse influința teologului iezuit, care altcum eră de regulă bărbat învățat și cunoscător al instituțiilor canonice, se vede și de acolo, căci la vacanțele prime la scaunul episcopesc clerul român unit alege de repețite ori de episcop pe teologul iezuit de lângă episcopul fără privire la aceea împrejurare, că este romano-catolic-iezuit și lângă toate de alt neam, precum neamț, maghiar. Aci se oglindează mai tare decadința clerului unit și pozițiunea

nesigură a episcopului lor. Curtea împărătească avea mai bună tactică în interesul unirei, căci nu a întărit nici într'un caz de episcop pe teologul ales, știind, că prin aceea mai tare ar înstrăina pe Românii dela unire.

§. 43. Poporul român dela început s'a arătat prea puțin aplicat la unire și eră cu multă neîncredere față de episcopul unit Atanasie. Românii din ținutul Brașovului, Făgărașului și Alba-Iuliei protestând energic contra actului forțat al unirei, nu lipsiă mult ca succesele de până atunci ale unirei să se nimicească. Aceasta ar fi și urmat, dacă organele statului nu ar fi pășit în favorul unirei pedepsind cu închisoare pe cei ce se împotriveau unirei și alungându-i din țară afară. Cumcă unirea sta ca frunza pe apă se vede de acolo, că în anul 1711 un număr însemnat de preoți și protopopi, cari primiseră unirea, se lăpădară de unire și înduplecară și pe Atanasie a face asemenea pîntr'un act formal. Aceasta s'a întîmplat într'un timp, când puterea împărătească fiind încurcată în revoluțiunea lui Rákotzy și în rebelul Curușilor și Lobonșilor, nu putea să dea lui Atanasie scutul trebuincios și astfel presiunile religioase asupra Românilor ortodoxi se mai liniștiră. Trecând însă patria peste pericolele, de care eră amenințată, opera unirei sprijinită de sus se puse iară în curgere și Atanasie revocă actul de abdicere dela unire.

Episcopul unit Atanasie după o viață agitată repausă în anul 1713; după moartea lui Atanasie sinodul întrunit în Septemvrie acelaș an alege de episcop pe teologul, (Szunyog), care funcționase lângă Atanasie și eră magiar de naționalitate, romano-catholic și iezuit; nefiind acesta întărit, sinodul de nou întrunit a ales pe alt iezuit (Venceslau Franz), care

eră de naționalitate Celi și funcționase și el ca teolog lângă Atanasie; pentru întărirea acestuia a intervenit sinodul cu toată serioșitatea la primatele Ungariei; cu toate acestea împăratul nu a aflat cu cale a întări nici pe acesta de episcop al Românilor uniți; de aici e învederată deoparte influența cea mare a teologului iezuit pus în coastele episcopului unit, iară pe de altă parte lipsa cea mare de bărbați în clerul unit, care ar fi putut cu demnitate ocupa scaunul episcopesc; în fine împăratul întări de episcop pe Ioan Patachi (în a. 1716), care deși român de naștere, însă crescut în școalele iezuiților și însuși fiind intrat în ordul iezuiților, n'a fost în stare în timpul păstoriei sale până la 1727 să se apropie de inima poporului, ci prin apucăturile stângace, prin forța și volniciile aplicate cu ajutorul puterii statului la propagarea unirei, mai mult a stricat unirei decât o-a înaintat. El ne mai fiind suferit cu reședința episcopescă în Alba-Iulia, unde episcopul romano-catolic îi dispută îndreptățirea, se mută la Făgăraș, unde se înființă episcopia unită. Sub el a câștigat clerul unit domeniile fiscale din Gherla și Sâmbăta, cari mai târziu sub următorul său în scaunul episcopesc (Ioan Clain) s'a schimbat cu domeniul Blajului, unde s'a mutat și reședința episcopescă.

După moartea misterioasă a episcopului Ioan Patachi, verosimil prin venin, ce i s'a dat în bucate, episcopia unită în timpul vacanței ei de doi ani fu administrată de teologul iezuit, iară în anul 1729 se alege de episcop Ioan Inocențiu Clain alias Micu, născut în Sadu lângă Sibiu, un bărbat erudit și cu mult zel pentru binele națiunii sale. Însă în urma intrigelor purtate de teologul iezuit, cu care nu se putea înțelege, trebui să-și părăsiască scaunul episcopesc (1744) și se duse la Roma unde a petrecut

până la moartea sa, urmată în a. 1768. După Ioan Inocențiu Clain a urmat de episcop Petru Aron, care fusese vicar al episcopului Clain, dară fu pus de Clain sub anatemă, căci eră bănuir de conivență cu teologul iezuit contra lui. Episcopul Petru Aron, în zelul seu de a propaga unirea a folosit cele mai violente mijloace față de poporul român; prin ajutorul puterii politice și chiar al armatei i-a fost posibil se ocupe o mulțime de biserici și mănăstiri din mânăile Românilor greco-orientali, sau să le dărîme și nimicească, iară pre călugării greco-orientali să-i alunge din țară. Din partea acestui episcop unit au suferit peste măsură mult Români greco-orientali. După Aron a urmat episcop Atanasie Rednic, care n'a fost popular la credincioșii sei; iară după acesta urmă de episcop Grigorie Maior dela 1772—1782, care iubit de ai săi în urma unor întrigi trebuî să abzică dela episcopie. Lui îi urmă Ioan Bob, iară lui Bob urmă ca episcop Ioan Lemenyi în anul 1832; după Ioan Lemenyi, care din motive politice a fost silit se abzică, după anul 1848 fu ales de episcop Alexandru Sterca Șuluț, sub care episcopia fu ridicată la rangul de mitropolie în anul 1855. După moartea mitropolitului Șuluț a urmat în anul 1868 arhiepiscop și mitropolit Ioan Vancea de Buteasa, care mai înainte fusese episcop în Gherla. După moartea mitropolitului I. Vancea (1892) a urmat mitropolitul Dr. Victor Mihalyi de Apșa, fost mai înainte episcop gr.-cat. la Lugoj. După moartea mitropolitului Mihalyi (1918) a urmat prepositul Dr. Vasilie Suci, care de prezent conduce destinele bisericii unite ca arhiepiscop și mitropolit gr.-cat. de Alba-lulia cu reședința în Blaj.

§. 44 Urmările unirei.

Deși prin mai multe diplome împărătești s'a promis a se da clerului unit toate scutițele, eliberarea dela sarcinile publice și toate drepturile, de cari se bucură clerul romano-catolic, cu toate aceste împotrivindu-se la realizarea acelor credincioșii celorlalte religii recepte din patrie și staturile țarei, cari insistau pe lângă conservarea vechei constituțiuni a țarei, prea puține din acele promisiuni se împliniră și cele puține se împliniră numai pe lângă nespuse lupte și greutăți.

Clerul unit căpătă un episcop atârănător de biserica romano-catolică, anume de arhiepiscopul din Strigoniu, sub controla episcopului romano-catolic din Transilvania și a teologului iezuit, care dirigea toate lucrurile episcopiei unite; nici în respect politic n'au câștigat Românii uniți nimic, căci ei după unire se priviau ca un apendice al bisericii romano-catolice. Din contră, trecerea la unire a unei părți a Românilor a dat ansă la mai mari persecuțiuni contra celeilalte părți a Românilor rămasă credincioasă bisericii greco-orientale; de aici înainte s'a început cu mai mare violență terorismul și amenințările de tot felul față cu partea Românilor greco-orientali, cărora nici episcop a mai avea nu li se concesse, cu scop a-i sili pre toți să treacă la unire. Intre urmările unirei se numeră și încetarea vechei mitropolii române din Alba-Iulia. După ce o parte neînsemnată a Românilor a primit unirea, scaunul mitropoliei greco-orientale din Alba-Iulia nu s'a mai ocupat și astfel Românii greco-orientali au rămas ca o turmă fără păstor. Ba chiar și biserica catedrală, reședința mitropolitană cu tipografia veche a mitropoliei din Alba-Iulia, s'a demolat cu ocaziunea fortificării cetății sub împăratul

Carol VI. la a. 1715, pe când biserica cu reședința episcopiei romano-catolice, care tot acolo eră așezată a rămas intactă. Ca despăgubire pentru biserica mitropoliei și toate celelalte edificii monumentale de o vechime clasică a primit clerul unit o despăgubire în bani, din cari, după cum se exprimă eruditul Cipariu, s'a ales «mere, pere», adecă nimic. Mitropolia ortodoxă română a apus factice, nu însă după drept și după canoane. Ea după multe suferințe ale Românilor greco-orientali și după multe lupte a reînviat în mai mare strălucire după 160 ani.

Poporul român, care în partea sa preponderantă a arătat o statornicie clasică în religiunea strămoșească în timpul, când cu tot felul de presiuni eră împins a trece la unire, în starea sa amară și mahnită, remas fără arhieru, își căută și află mângăierea sa la episcopiile ortodoxe învecinate, precum la mitropolia din București, la episcopia Râmnicului în Țara românească, la Suceava în Moldova și la Carloviț, unde cam deodată cu înscenarea unirei între Români din Ardeal se înființă mitropolia sârbească cu multe privilegii și drepturi bisericești și naționale. La aceste episcopii se hirotoneau preoți ortodoksi, cari deși expuși la multe persecuțiuni, totuș mângăiau poporul întărindu-l în religiunea ortodoxă. De pozițiunea aceasta tristă a bisericei ortodoxe române, care-și perduse mitropolia sa veche în Transilvania, se folosiră Sârbii privilegiați din Ungaria a luă sub jurisdicțiunea mitropoliei lor din Carloviți și episcopiile române ortodoxe din Ungaria și Bănat, cari se ținură mai înainte de mitropolia Transilvaniei. Jurisdicțiunea bisericească a mitropoliei sârbești peste Români, care a durat până la restaurarea vechei mitropolii române în Transilvania, a avut și rele urmări pentru Români din punct de vedere național.

§. 45. Ioan Circa, Ioan Mailat, Visarion, Ioan Molnar, Sofronie, Nicolae Balomiri.

În timpul, când Românii ortodoxi din Transilvania fiind lipsiți de arhiereul lor au rămas ca o turmă fără păstor, gata a fi împrăștiată și nimicită, s'au aflat bărbați din cler cari îi îmbărbătau a rezistă tentațiilor și a suportă multele asupriri, ce erau pornite asupra bisericii ortodoxe. Astfel afară de unii preoți din Brașov și întreagă țara Bârsei, din Făgăraș și alte părți, cari dela începutul încercărilor de unire, au protestat în mod energic contra unirei, au mai lucrat pe față în contra lățirii unirei următorii:

1. Ioan Circa născut în comuna Gambuțiu din comitatul Albei-inferioare, care ieromonah fiind și om învățat a fost concurent lui Atanasie la scaunul mitropoliei din Alba-Iulia. După alegerea lui Atanasie și trecerea lui la unire, Ioan Circa ales și el de mitropolit de mai multe protopopiate, a mers cu recomandațiuni în țara românească, de unde întorcându-se iară în Transilvania ca episcop sfințit, a început a hirotoni preoți pentru Românii ortodoxi, până când amicii unirei văzând, că face multă stricăciune unirei, încă pe timpul lui Atanasie l-au citat în sinod la Alba-Iulia, el însă știind ce-l așteaptă nu s'a dus. Fiind prins, pus în feară și închis într'o mănăstire de partizanii lui Atanasie a scăpat și de aici și ca să scape de persecuțiuni mai departe, s'a pus sub scutul calvinilor și împreunându-se cu Curuții a trecut în Ungaria superioară, unde-l aflăm ca episcop al Maramurășului sub numele de Dositeiu Circa. De aici îndemnă el pe clerul din Ardeal a persevera în ortodoxiă și la anul 1707 și 1711 fu în două rânduri introdus de mitropolit în Alba-Iulia în locul lui Atanasie, care fu silit de sinodul ținut în a. 1711 a abdice de unire. Curând însă se întoarse norocul

pe partea armelor împărătești, curuții lui Rakoczy II, învinși și Atanasie putu reocupă scaunul seu episcopesc.

2. Popa Mailat din Șona lângă Făgăraș pe timpul episcopului Ioan Patachi a lucrat în contra unirei îndemnând pe Români din scaunul Cohalmului a rămâne statornici în religiunea ortodoxă; de aceea sinodul clerului unit din a. 1728, condus mai ales de iezuiți neromâni, a decis între altele a pârî ca turburător pe popa Mailat la directorul Iezuiților în Cluj, pentru a mijloci pedepsirea lui prin autoritățile civile.

3. Visarion, un pustnic din Bosnia, care se socotia ca sfânt, provăzut cu cărți recomandatoare dela mitropolitul sârbesc din Carlovitz, Ioanovics Șacabent, venind pe la a. 1744 a cercetă mănăstirile din Bănat, Transilvania, Țara Românească, în trecere pe la Dobra, Deva și mai departe a fost întimpinat de creștinii greco-orientali cu multă onoare; iară el văzând încrederea cea mare a poporului a desmântat cu mult succes pe Români dela unire. El a fost pentru aceasta declarat de turburător și scos afară din țară.

4. Sofronie, un alt ieromonah din Țara românească, născut în Transilvania în comuna Cioara, îmbărbătat de bravul mitropolit sârbesc, Pavel Nenadovici, a călătorit pe la a. 1759 în Transilvania și a început aici cu mult succes a predică în contra unirii, până-ce fu prins la Sibiu prin potestatea civilă și închis în temniță ca un turburător de pace, de unde scăpând s'a refugiat în Țara românească.

5. Ioan Molnar din Sadu, preot sfințit în Țara românească, s'a distins prin zelul său ca preot ortodox, cu predicele sale, ce le ținea la Români greco-orientali în părțile Murășului pentru a-și păstră

religiunea moștenită dela părinții lor, până-ce în comuna Pogăcea și San-Petru lângă Turda, cu ocaziunea unui târg de țară, la intrevenirea clerului a fost prins de organele civile și adus la Blaj; aici episcopul Aron fără a avea vre-un drept jurisdicțional asupra lui l-a degradat și l-a tuns, bajocorindu-l cu numele popa Ioan Tunsu. Din Blaj a fost transportat în închisoare la M.-Oșorheiu, de aici la Viena, de unde afindu-se nevinovat s'a dimis oprindu-se de a mai ieși din Bănat și a mai merge între Românii din Transilvania.

6. Nicolae Balomiri, protopop și vicar episcopesc, întorcându-se dela unire a pășit pe față pentru apărarea Românilor greco-orientali. Pentru protestele contra unirei compuse în numele său și al partidei sale fu chemat la Viena spre justificare. Știind el, ce-l poate aștepta în Viena, s'a refugiat în București, de aci a mers la Petersburg descriind în tot locul cu colori vii suferințele și persecuțiunile Românilor din cauza religiunii lor. Lui Nicolae Balomiri i-a succes prin o rugare în scris a înduplecă pe împărăteasa Elisabeta a intreveni la împărăteasa Maria Terezia pentru a nu constrânge pe Români la părăsirea religiunii greco-orientale. Această intrevenire a produs în oamenii unirii mare turburare, din care cauză Nicolae Balomiri n'a mai cutezat a se întoarce în patrie, ci s'a așezat în mănăstirea Argeșului, de unde n'a încetat a îmbărbăta pe Românii transilvăneni la statornicia în credința strămoșască.

§. 46. Unirea puțin progres ar fi făcut, dacă nu s'ar fi întrebuițat în favorul ei tot felul de presiuni. Așa s'a introdus examenul de șase săptămâni pentru Românii, cari voiau a se întoarce dela biserica unită la cea greco-orientală. Acest examen îl ținea un preot unit cu diurn de 2 fl., ce se solvea unul dela partea

ținută sub examen, iară alt floren dela preotul unit, care n'a știut țineă la unire pe poporeanul, ce vrea să se întoarcă în sinul bisericei ortodoxe. Preoții greco-orientali, cari fie din eroare, neștiință sau orice alt motiv ar fi slujit la vre-un creștin unit, se pedepseau aspru cu depunere din preoție și închisoare, precum s'a întâmplat cu popa Mateiu din Malaesd în ținutul Hațegului.

În acele comune, unde numai a patra parte a creștinilor ar fi trecut la unire, biserica greco-orientală trecea în posesiunea părții unite.

Călugării ortodoxi dela mănăstirile din țară, cari se socotiau de împedecătorii unirii, s'au alungat peste graniță, iară mănăstirile și schiturile lor s'au dărâmat. Sub împărăteasa Maria Terezia generalul Bucov sta la dispozițiunea episcopului unit Petru Aron din Blaj cu putere armată, când interesul unirii aduceă cu sine să se ia vre-o biserică dela greco-orientali și să o dea uniților, sau să se dărime vre-o mănăstire și să se împrăstie călugării.

Mai elocent vorbește în această direcțiune re-scriptul împărătesc din 14 Octomvrie 1746, prin care lățirea unirii se impune de datorință organelor publice punându-se ca protectori ai ei anumite persoane din aristocrația romano-catolică a țării. Acestora s'a dat putere a urmări și pedepsi cu închisoare pe cei ce lucră pentru zădărnicierea unirei, fie preoți sau laici; pentru ori-ce împotrivire s'a pus la dispozițiune brachiul militar. Preoții gr.-or. sfințiți în țările vecine se puneau în temniță; pentru a împedecă venirea astorfel de preoți se puneă pază la graniță; comunele cari ar fi primit preoți veniți din afară, se pedepseau cu amendă de 40 fl.

Pe lângă toate măsurile asupraitoare față de Românii rămași în credința strămoșască însă unirea nu

a făcut progrese însemnate. Acest adevăr se poate proba cu date din a. 1762 despre numărul familiilor, preoților și bisericilor greco-orientale și unite.*)

După statistica din anul 1762, aflătoare la numărul aulic 485, la numărarea oficioasă din partea organelor statului, cari părtiniau unirea, numărul familiilor greco-orientale în toată Transilvania era 128,653 cu 1365 preoți, iară al uniților numărul familiilor era 25,223 cu 2250 preoți, deci greco-orientali erau de 5 ori mai mulți ca uniți, pe când numărul preoților uniți era aproape de două ori mai mare ca al greco-orientalilor. Din aceeaș statistică se vede, că erau mulți preoți uniți fără parohii. În comitatul Turdei pentru 864 credincioși uniți sunt 216 preoți venind astfel pe un preot abia 4 familii.

§. 47. Scutul mitropoliei sârbești.

Este lucru vrednic de însemnat, că în același timp, când Românii greco-orientali din părțile Transilvaniei erau siliți a-și părăsi religiunea lor și a se uni cu biserica romano-catolică, tot atunci Sârbilor greco-orientali din Ungaria li s'a asigurat prin diplome împărătești religiunea lor și cele mai frumoase drepturi bisericești și naționale. Tot așa din considerațiune la promovarea comerciului levatin s'a dat neguțătorilor de religiunea greco-orientală, de naționalitate greci, români, sârbi, bulgari, prin un rescript împărătesc din a. 1701 dreptul de a forma companii de negoț și comunități bisericești separate, pe lângă asigurarea unor scutinte și privilegii. Atari companii înființate în mai multe orașe și în părțile Transilvaniei, precum la Brașov, Sibiu ș. a. formară o mică repu-

*) Vezi «Documente pentru limbă și istorie» de Dr. Ilarion Pușcariu. Tom. I. pag. 244—245.

Slică în mijlocul altor naționalități, și confesiuni, aveau dreptul de jurisdicțiune proprie în lucrurile lor interne de comerț și religioase cu un birău sau jude al lor în frunte, dela care apelația putea merge numai la tesaurariatul țării.

Lucru natural, că nici Sârbii din Ungaria, nici așa numiții «greci» din companiile de negoț nu vedeau cu inimă bună sila, ce se face asupra conștiinței religioase a Românilor prin actul unirei. Ei vedeau în unirea Românilor un atentat, ce se face contra întregii biserici ortodoxe; în multe cazuri pășiră membrii companiilor grecești contra unirei; de multe-ori fură aspru pedepșiți acei membri, când ei în râvna lor pentru ortodoxie au încercat să împedece în vre-un chip propagarea unirii la Români. Iară mitropoliții sârbești din Carlovitz se interesau cu atât mai mult de soarta Românilor, cu cât propaganda catolică și puterea statului nizuiă a izola pe români de coreligionarii lor din țările vecine. Mitropolitul sârbesc Nenadovici neputând reuși prin intervenirea sa la împăratul, ca Românilor ortodoxi să li-se dea episcop, a trimis anumiți soli între Români din Transilvania, precum pe Visarion, Sofroniu și alții, cari se îmbărbăteze pe Români la rezistență față de unire și la statornicie în religiunea strămoșească; apoi în cointelegere și în numele episcopatului sârbesc a dat el în a. 1751 o epistolă circulară, în care întărește pe Români în credință și-i povățuește, cum se procedă, pentru-ca să li-se dea episcop. Români însuflețiți prin episcopatul sârbesc au trimis mai multe deputațiuni la împărăteasa Maria Terezia cu rugarea a le da episcop. Aceste rugări sprijinite de mitropolitul sârbesc n'au rămas fără succes, pentrucă împărăteasa la propunerea cancelarului său Kaunitz a decretat în anul 1759 a se da Românilor episcop, însă atunci, când se va

arăta oportun după starea împrejurărilor din Transilvania. Iată un pasaj din raportul cancelarului Kaunitz către împărăteasa :

«Numărul greco-neuniților aflători sub prea înalta stăpânire a Majestății Voastre, care se urcă la câteva milioane suflete, sunt după socotința mea nepreocupătoare a se privi ca un tezaur și odor al preastrălucitei casei domnitoare, dela care se poate pe viitor trage și mai mari foloase pentru stat, decât până acum ; numai dacă pe terenul bisericesc și civil se vor scuti cu tot dinadinsul contra ori-cărei apăsări, neîndreptățiri și plângeri temeinice, și astfel vor fi povățuiți, precum se cade după toate regulile precauțiunei a fi condusă o națiune incultă și răsboinică. *)

§. 48. Eparhia ortodoxă română a Ardealului sub administrația lui Dionisiu Novacovici episcopul sârbesc din Buda.

În urma multelor rugări și plângeri ale Românilor greco-orientali din Transilvania la sfatul lui Kaunitz s'a hotărît împărăteasa în a. 1759 a da Românilor ortodoxi un episcop esemt, și neatârnat delă mitropolitul sârbesc. Mitropolitul sârbesc Nenadovici a intreprins cu întreg episcopatul sârbesc la împărăteasa cu o rugare a se da Românilor ortodoxi din Transilvania episcopie statornică, care să stea sub mitropolia sârbească ; drept răspuns la această rugare s'a dat mitropolitului sârbesc, că nu-i compete îngerița în lucrurile bisercești ale Românilor, sub amenințare a perde grația împărătesei i-se oprî a mai face vre-un pas în această direcțiune. Înființarea și a unei episcopii esemte încă s'a amânat din motive politice până în a. 1762. Ideea denumirii unui episcop

*) A se vedeà Hurmuzachi: «Fragmente zur Geschichte der Rumänen». Tom. II. p. 161.

pentru românii ortodoxi a fost contrariată din partea acelora, cari în denumirea unui episcop pentru Românii ortodoxi vedeau periclitare toate succesele unirii. Față de această temere s'a făcut dispozițiune, ca pentru postul de episcop ortodox în Ardeal să se aleagă o persoană, care să nu încrucișeze planurile propagandei iezuiților, ci mai vârtos să le sprijinească. Un atare individ aflară în persoana episcopului sârbesc din Buda, Dionisiu Novacovici, care în a. 1759 și fu denumit de administrator peste Românii ortodoxi din Ardeal cu drept a rămâneă totodată episcop în Buda. Introducerea episcopului Dionisiu Novacovici în eparhia Ardealului s'a amânat însă până în a. 1762, când pentru susținerea liniștei în Ardeal împrejurările au iertat, să trimită împărăteasa două regimente nemțești sub comanda generalului Bucov; Episcopul sârbesc din Buda Dionisiu Novacovici primind administrarea eparhiei române a Ardealului încă dela început s'a arătat, că puțin și-a priceput chemarea sa; pentrucă el conform obligămintelor, ce le luase asupra-și deodată cu denumirea sa, căută mai mult a promovă interesele unirei, decât a fi păstorul unei turme risipite. El încă la prima pășire a sa în mijlocul poporului român a demandat pe față cu cuvântul și în scris preoțimei și laicilor sub urmarea de pedepse grele a nu se împotrivi în vre-un chip unirei. Pur-tarea aceasta nefirească a episcopului Novacovici a produs mare desamăgire în poporul român, care altceva așteptase dela un episcop al său. Nemulțămirea și iritațiunea, ce s'a produs în Românii ortodoxi s'a arătat cu deosebire în revolta poporului din districtul Bistriței asuprit și maltratată pentru unire. Când se formară acele două regimente grănițărăști române, unul de dragoni și altul de infanterie — Românii au declarat, că ei primesc armele pe lângă

condiție a nu fi siliți să treacă la unire, să nu li se dea alte haine, ci să li-se lașe hainele românești, să nu fie scoși afară din țară în serviciul militar ș. a. Fiindcă cererile lor nu s'au încuviințat, regimentul de infanterie nu a voit să depună jurământul. Față de oponenți s'au aplicat pedepse aspre; poporul treceă în masse în Moldova; la mai multe ocaziuni s'au omorât și rănit mulți din cei ce voiau să treacă; pentru restaurarea ordinii a mers acolo generalul Bucov cu putere armată și cu el împreună episcopul unit Aron. Românii ortodoxi, cari cu tot prețul voiau să rămână în religiuinea părinților lor în strâmtoarea lor, se adresară la episcopul Novacovici. Deputațiunea de 45 fruntași ai poporului trimisă la el, ca să-l înduplece la vre-un pas în favorul lor, îi descrise toate suferințele lor: «Cum merg preoți uniți însoțiți de soldații catolici prin satele românești și prinzând câte șase bătrâni ai satului îi întreabă: «Voiți să fiți uniți». Cei ce răspund că nu vor, se pun în feară și se închid în temniță; unii dintre ei sunt bătuți cu bețe, iară alții, pe care nu-i pot prinde se pedepsesc în bani cu 20—30 fl.» ș. a.

La plângerile amare ale deputațiunei episcopul a răspuns cu cuvinte paleative îndrumând deputațiunea a se adresă la guvernul țării; în fruntea guvernului ajunsese pe atunci episcopul catolic din Ardeal numit Baitay, un om plin de ură cătră Români, care toate ideile de drept și humanitate le subordină intereselor de propagandă catolică. Deci când deputația celor 45 fruntași bistrițeni insistă la guvern după dreptate, fură puși în închisoare și prin rostul episcopului unit Aron li s'a impus să primească unirea.

Episcopul sârbesc, Dionisiu Novacovici, încă dela prima pășire a sa în eparhia Ardealului a deșteptat prin purtarea sa neîncredere și nemulțămire nu

numai la Români, dară și la mitropolitul sârbesc Nenadovici. De aceea mitropolitul întreprinse la curtea împărătească pentru delăturarea lui din eparhia Ardealului, sub cuvânt că canoanele nu admit, ca un episcop să stea în fruntea a două eparhii, mai ales fiind acestea atât de depărtate una de alta. Episcopul Novacovici ca să-și salveze pozițiunea sa, s'a aruncat în brațele episcopului latin din Ardeal, Baitay, căruia și până acum îi făcuse bune servicii la propagarea catolicismului prin sprijinirea unirei între Români. Curtea nu bucuroasă ar fi voit ca să delătorească pe Novacovici din eparhia Ardealului; de aceea ceru mai întâi părerea episcopului latin Baitay, care fu că Novacovici în interesul unirei să nu se delătorească din eparhia Ardealului, căci mitropolitul sârbesc din dușmănie și pentru interese materiale e contra lui Novacovici.

Cu toate acestea episcopul Novacovici văzând pozițiunea sa nenaturală, în care ajunsese, a abzis de a mai administra eparhia Ardealului și s'a mărșăluit de a fi episcop numai în Buda, unde a murit nu după mult timp.

§. 49. Eparhia Ardealului administrată de Sofronie Chirilovici, episcop sârbesc din Buda.

Precum se vede din decretul aulic din 7 Septembrie a. 1768 Nr. 243 * după Dionisiu Novacovici a fost denumit episcop Ioan Georgevici dela Verșetz; în acest decret se pronunță împărătească astfel: «Din mai multe considerațiuni nu se mai poate amâna prevederea de nou a poporului schismatic din Transilvania cu un arhiepiscop; totuși prosperarea unirii cere a nu așeza acolo și mai departe în mod stabil un

*) «Documente pentru limbă și istorie» de Dr. Ilariu Pușcariu. Tom. I., pag. 235—252.

episcop, ci numai un administrator «ad beneplacitum principis» fără a se spune, pe ce durată de timp, pentru a putea face fără dificultăți schimbări după buna aflare și după împrejurări.

De oarece pe lângă aceasta la alegerea subiectului într'acolo e de lipsă a țintii, ca să fie siguranță de ajuns despre devoțiunea adevărată a acestui an-testătător bisericesc și despre zelul lui a-mi face servicii, că adecă el se va conforma inviațiunilor date lui în toate și că nu va pune piedeci stricăcioase la propagarea unirei. Astfel am aflat de bine a denumi de administrator în mod provizor pe episcopul diecezei Vârșeșului, care mai ales este lăudat pentru aceste însușiri, așa că el pe lângă ținerea eparhiei sale să meargă din timp în timp mai ales în lunile de vară în Transilvania și să îngrijească de administrare ș. c. l.»

Acest administrator se vede, că faptice n'a administrat eparhia Transilvaniei, căci n'a lăsat nici o urmă după el; din contră după moartea episcopului Novacovici din Buda a urmat ca episcop în Buda și totodată administrator al eparhiei Transilvaniei în a. 1770 Sofronie Chirilovici. Acest episcop a dezvoltat în calitate de administrator al eparhiei transilvane o activitate laudabilă vizitând eparhia, provăzând bisericile cu antimise și mângăind pe credincioși în cele spirituale. El sprijinit de ierarhia sârbească a lucrat într'acolo, ca eparhia ortodoxă din Transilvania văduvită de aproape 80 ani să-și capete arhierul seu propriu; ceeace a și urmat la a. 1783 denumindu-se la propunerea mitropolitului din Carlovitz de episcop al Românilor ortodoxi din Transilvania Gedeon Nichitici, arhimandritul manăstirei Șișatovatz. Noul episcop al Ardealului atâră în cele dogmatice și spirituale de mitropolitul din Carlovitz, aveă drept

însă a participa în sinodul mitropolitan sârbesc, ca și ceilalți episcopi sârbești, fără a beneficia însă de privilegiile, de cari se bucură Sârbii din Ungaria. Salarul episcopului era de 4000 fl. care se adună dela creștinii din eparhie câte 2 $\frac{1}{2}$ cruceri de familie pe fiecare an, sub titlul de taxă sidoxială introdusă prin ordinațiune împărătească în a. 1785.

§. 50. Eparhia Ardealului sub episcopi proprii de naționalitate sârbească.

Gedeon Nichitici venind în Transilvania ca episcop a condus biserica sub grele împrejurări dela 1783—1788. El a aflat biserica, preoțimea și poporul ortodox în starea cea mai deplorabilă. Din cauza lipsei de o reședință episcopoească în Sibiiu, trebuî să locuiască în Reșinari. El fiind un păstor bun și zelos dezvoltă o activitate mare pentru mângăerea, luminarea și disciplinarea clerului și a poporului. Sub timpul păstoririi lui s'a întâmplat revoluțiunea lui Horia în Transilvania, care a fost împreunată cu multe dezastre pentru Români. În anul 1787—1788 a întreprins episcopul Nichitici o vizitațiune canonică prin toate comunele din eparhia sa, luând despre cele aflate în parohii și despre cele dispuse act protocolar.*)

După o vieță plină de activitate repausă episcopul Gedeon Nichitici în a. 1788 lăsând eparhiei ardeleni averea sa peste 5000 fl.**)

După moartea lui administră eparhia ca vicar protopopul din Hondol, Ioan Popoviciu, pe timp scurt, până în a. 1789, când la propunerea mitropolitului sârbesc s'a denumit de

*) Vezi acest act în «Documente pentru limbă și istorie» de Dr. Ilarion Pușcariu. Tom. I. pag. 83—154.

**) Din un manuscris contemporan. aflător în biblioteca arhiepiscopoească în Sibiiu.

episcop arhimandritul Bezdinului Gerasim Adamovici, care ca și antecesorul episcop eră de naștere sârb sau poate român sârbisat. Acest episcop în conțelegere cu episcopul unit din Blaj, Ioan Bob, a intrevinit la dieta țării cu o suplică pentru câștigarea drepturilor politice pentru Românii din Transilvania. Cu mai mare succes a lucrat el pentru câștigarea drepturilor bisericeii ortodoxe române din Transilvania. La congresul bisericesc al mitropoliei sârbești, ce s'a ținut în Timișoara la a. 1790 luând și el parte a descris cu colori vii suferințele Românilor ortodoxi din Transilvania și a înduplecat pe congres să intrevină la împăratul pentru eliberarea bisericeii ortodoxe române din Transilvania din pozițiunea ei umilită. Episcopul Gerasim Adamovici a îndreptat la dieta țării din a. 1791 o rugare pentru a se da eparhiei sale drepturile ce-i compet. In urma stăruințelor sale a și urmat articolul dietal 60 din 1791, prin care se dă prin lege religiunii greco-orientale esercițiul liber în țară și biserica ortodoxă se scoate din starea ei tolerată de până acum. După păstorire de 7 ani episcopul Gerasim Adamovici a repausat în anul 1796 și a fost îngropat în biserica veche din Rășinar lângă antecesorul său, episcopul Nichitici.

§. 51. Eparhiei Ardealului se dă dreptul a-și alege episcop.

După moartea episcopului Gerasim Adamovici eparhia văduvită a rămas vacantă 14 ani sub administrarea protopopului Ioan Popoviciu dela Hondol și a protopopului dela Hunedoara Nicolau Huțovici ca vicari. Din timpul acestei îndelungate vacanțe a eparhiei au rămas puține urme de oare-care însemnătate pentru biserică, afară doară aceea, că propagatorii unirei s'au folosit de împrejurările anormale

ale episcopiei ortodoxe din Transilvania pentru scopurile lor. Încă la instalarea de episcop a lui Gerasim Adamovici se manifestase nemulțumire între Românii ortodoxi, că li se dă episcop de nație streină și nu prin alegere liberă conform canoanelor bisericii orientale. Guvernatorul de atunci, contele Georgiu Banfi, a trebuit să împace pe Românii nemulțumiți cu promisiunea, că pe viitor se va respecta dreptul vechiu al eparhiei a-și alege pe episcop. De aceea Românii ortodoxi după moartea episcopului Adamovici în timpul vacanței îndelungate n'au încetat cu rugărilor lor cătră împăratul a le restitui dreptul, să-și aleagă episcop după usul vechiu, la ce erau sprijiniți și de mitropolitul sârbesc.

La 13 August 1810 încunoștințează guvernul, că Majestatea Sa împăratul a încuviințat cererea repetită a clerului pentru întregirea episcopiei vacante și că a conces, ca scaunul episcopesc să se ocupe prin alegere din partea clerului sub prezidiul unui comisar guvernial, prin un bărbat activ și cualificat, care să cunoască limbile patriei și cu deosebire limba românească, precum și legile, constituția și obiceiurile patriei și cătră care poporul român să aibă iubire și încredere; să fie bărbat distins prin învățatură, vieță onestă, cu moravuri bune, drept și cu credință cătră principe și stat. Episcopul ales are o dotație de 4000 fl. din fondul sidoxial, pentru care contribuțiunea de $2\frac{1}{3}$ cr. de familie se ridică acum la 3 cr. respective până la sporirea fondului, la 5 cr.; din acel fond are a se mai susține școala teologică cu profesorii de lipsă și a se ridică mai multe școale normale; de aci încolo s'a dispus a se încassă taxa aceasta dela familiile românești de religiunea greco-orientală nu mai mult prin preoți ca până acum, ci prin perceptoratele regești.

Tot cu această ocaziune a ordinarat împăratul, ca din fondul sidoxial să se susțină câțiva tineri talentați, cu purtări bune și cu pregătirea necesară la universitatea din Viena, pentru a se forma din ei profesori la seminarul diecezan.

Guvernul țării împărțind Consistorului diecezan din Sibiu acest mandat împărătesc a și dispus pentru alegerea de episcop ziua de 19 Septembrie 1810, denumind ca comisar guvernial pe Stefan Costa, consilier guvernial. Drept la alegere aveau toți protopopii din eparhie și vicarul episcopesc, cari erau datori a se prezenta în orașul Turda la ziua arătată pentru săvârșirea alegerii de episcop.

§. 52. Episcopul Vasilie Moga.

Sinodul eparhial electoral întrunit la Turda a îndeplinit în ordine bună actul alegerii pe lângă candidarea a 3 persoane; alesul în locul al doilea parohul din Sas-Sebeș Vasilie Moga necăsătorit, fu întărit și denumit de împăratul Francisc I. de episcop, care spre hirotonire de episcop a mers la Carlovitz; mitropolitul Stefan Stratimirovici l-a ordinarat mai întâi de călugăr în mănăstirea Crucedol, apoi la 21 Aprilie 1811 l-a hirotonit de episcop.

Întorcându-se Vasilie Moga dela Carlovitz, ca cel dintâi episcop român, a păstorit biserica Românilor ortodoxi în timp de 34 ani, adică până la moartea sa urmată în a. 1845.

Episcopul Vasilie Moga pe lângă salariul său modest, a adunat o avere însemnată, care parte în realități, parte în bani le-a lăsat la neamurile sale. Prin testament a lăsat bisericii ca fond spre scopuri școlare o parte a obligațiunilor sale private, cari realizate prin procese îndelungate sub succesorul său

În scaunul episcopesc au format fondul ce poartă numele fundatorului.

Sub episcopul Vasilie Moga anume în a. 1836 prin stăruințele lui Ioan Baiu s'a câștigat dela stat 30,000 fl. drept despăgubire a familiilor din Tohan și Șinca, cari din cauza silei a se face uniți și grănițeri au lăsat ale lor și au întemeiat comunele Tohanul-nou și Șinca-nouă. Din acești bani s'a format fondul de 30,000 al arhidiecezei. Din o colecție de bani făcută în eparhie, s'a cumpărat casa din strada Cispădiei pentru reședința episcopicească.

De însemnat este, că încă la denumirea de episcop i-s'a desemnat episcopului Vasilie Moga orașul Cluj, ca loc pentru reședință episcopicească, și numai la multă stăruință i-s'a permis a rămâne în Sibiiu.

Episcopul Vasilie Moga a fost în viață cu inimă cătră tinerimea școlară, pe care o ajută la studii. Casa și masa lui eră deschisă pentru toți.

Eparhia Transilvaniei condusă de episcopul Vasilie Moga în timpul relativ îndelungat s'a aflat într'o stare foarte umilită și asuprită; ea în acest timp afară de școala clericală cu un curs de 6 luni și afară de înființarea unor școale sătești nu s'a bucurat de îmbunătățiri culturale și materiale. Sub episcopul Vasilie Moga, un bărbat cu puțină pregătire și energie, proselfismul favorizat a ros în inima eparhiei ca un verme la rădăcina unei plante.

După datele statistice despre numărul Românilor greco-orientali și al uniților din Transilvania pe la a. 1762 în Transilvania numărul familiilor române greco-orientale eră de cinci ori mai mare ca numărul familiilor Românilor uniți. Sub episcopii sârbești unirea n'a făcut progres în eparhia greco-orientală a Transilvaniei. Sub episcopul Vasilie Moga numărul uniților crescû așa de tare încât în Transilvania deve-

nise aproape egal cu al Românilor greco-orientali. Cauzele acestei străine aparițiuni nu se pot pune numai în persoana episcopului, care, deși nu posedă cualificațiunea superioară recerută pentru un episcop, cu toate acestea el eră un bărbat religios și evlavios și cu minte sănătoasă. Cauzele trecerilor numeroase ale Românilor la unire sub episcopul Vasilie Moga se află în instrucțiunea împărătească din 19 puncte, dată episcopului Vasilie Moga îndată după întărirea lui de episcop. Instrucțiunea aceasta este icoana cea mai tristă despre starea umilită a bisericei ortodoxe române din Transilvania.

Iată cum sună punctul 7 din aceasta instrucțiune: Să nu uite episcopul, că în Ardeal 4 religii sunt recepte prin legea publică, și că clerul și poporul unit este incorporat prin lege la a. 1744 religiei catolice, și s'au făcut părtași de bună-tățile și privilegiile aceleiași, iar clerul neunit este numai tolerat: pentru aceea să știe, că îi este oprit a se împotrivi creșterii și propagației religiei unite, și să nu cuteze nici el, nici preoții lui subordinați aceea, sau pe ascuns a desmântă pe uniți la cădere dela unire, ba nici pe alții din celelalte religii recepte.

§. 53. Școalele.

Impăratul Iosif II. la stăruința episcopului Nichiți a ordonat, ca școalele vechi ale Românilor greco-orientali să se aducă în o stare mai bună, iară alte nouă școale să se înființeze în toate comunele mai mari, și a dispus sistemisarea a 25 posturi învățătorești cu salar de câte 50 fl. pe an, precum și a unui director general pentru toate școalele românești greco-orientale cu salar de 400 fl., care să se solvească din fondul sidoxial. Directorul cel dintâi de

școale a fost Dimitrie Eustatievici, denumit de episcopul Nichitici și întărit de guvern. Al doilea a fost Radu Tempian, al treilea George Haines și în fine al patrulea sub episcopul Vasilie Moga a fost director al școalelor confesionale din dieceză Moise Fulea, protopop al tractului Sibiiu II. Episcopul eră inspectorul suprem al școalelor confesionale până în a. 1838, când școalele confesionale gr.-or. din Transilvania prin ordinațiune guvernială au fost puse sub inspecțiunea episcopului romano-catolic din Transilvania.

Directorii școalelor mai sus numiți au dezvoltat o activitate laudabilă pentru ridicarea școalelor și pe baza ordinațiunilor guverniale lucrară pe calea oficiilor protopresbiterale și parohiale a se înființă mai multe școale, a se dotă învățătorii, cari erau de regulă cantorii bisericești, și a se face îmbunătățirea învățământului în toate direcțiunile, așa că după mărturisirea contimporanilor, școalele Românilor gr.-orientali întreceau școalele Românilor uniți din Transilvania.*)

Pe lângă toate acestea starea școalelor românești în acest period eră departe de a se putea numi bună. Ridicarea școalelor la un nivel mai înalt a fost rezervată marelui arhiepiscop și mitropolit Andreiu Șaguna în următorul period de timp, în care și împrejurările politice ale Românilor au fost mai favorabile.

*) Vezi Acte și fragmente de T. Cipariu pag. 158.

PERIODUL IV.

(Anii 1848-1920 după Christos).

§. 54. Prospect.

Periodul din urmă de timp se caracterizează prin o mulțime de evenimente istorice, cu cari s'a început și umplut întreg timpul relativ scurt. Resbelul civil din Ungaria din anii 1848 și 1849 a adus cu sine nu numai schimbarea sistemelor politice de guvernare, dară a avut înriurire și asupra bisericilor din patrie. În deosebi pentru biserica ortodoxă română din Transilvania și Ungaria s'a deschis o eră nouă mai favorabilă; îndată după încetarea revoluției din a. 1848-1849, încă în anul 1850 s'a întrunit sinodul diecezan pentru prima oră după 150 ani dela apunerea mitropoliei ortodoxe române, și a făcut cei dintâi pași pentru restaurarea drepturilor bisericești și pentru emanciparea bisericii din starea ei umilită de până atunci. Provedința a trimis în capul diecezei Românilor greco-orientali din Ardeal pe un bărbat în persoana nemuritorului Andreiu Șaguna, care, precum odinioară Moise a scos pe Iudei din robia egipteană, întocmai așa a eliberat biserica Românilor ortodoxi din Ungaria și Transilvania din cătușele ei seculare și o ridică din starea anormală, în care ajunsese. În acest period de timp se înființează pentru Români ortodoxi multe instituțiuni culturale, precum școale, tipografie pentru cărți bisericești și de școală, se restaurează vechea mitropolie a Transilvaniei aducându-se episcopiile ei istorice în legătură organică și canonică cu mitropolia. Cu un cuvânt tot ce au astăzi Români ortodoxi din statul Ungariei mai prețuit, precum: școale populare, școale medii, școale reale, școale comerciale, seminar teologic și pedagogic,

fonduri, organism constituțional cu sinoade în parohie până la mitropolie ș. a. datează din acest period și în partea cea mai mare e a se mulțămii activității neobosite, înțelepciunei bărbătești și inimei nobile a fericitului în Domnul mitropolit Andreiu baron de Șaguna.

§. 55. Alegerea de episcop a lui Andreiu Șaguna.

Devenind în vacanță scaunul episcopesc al eparhiei greco-orientale din Transilvania prin moartea episcopului Vasilie Moga, întâmplată în Octomvrie 1845, consistorul eparhial făcù notificarea de lipsă la guvernul țării și la mitropolitul din Carlovitz, cătră care unii dintre protopopii aspiranți încă s'au adresat pentru a fi denumiți de vicar episcopesc. Mitropolia din Carlovitz cunoscând însă bine starea cea rea a eparhiei, precum și puțina aptitudine a protopopilor eparhiali — a aflat cu cale a propune la împăratul spre denumire de vicar pe Andreiu Șaguna, care pe atunci se află ca arhimandrit în mănăstirea Covil, în eparhia sârbească a Neoplantei, pe care împăratul l-a și denumit la 27 Iunie 1846.

Vicarul Andreiu Șaguna intrând în funcțiune la 21 August 1846 în conțelegere cu consistorul eparhial a cerut dela guvern întregirea scaunului episcopesc prin alegere după modalitatea alegerii din a. 1810 cu lăsarea afară a recerinții, ca în candidație să poată fi puși numai bărbați din clerul eparhial. La propunerea guvernului încuviințând împăratul această cerere, prin ordinațiunea guvernială din 28 Octomvrie 1847 s'a prefipt ziua de alegere pe 1 Decemvrie acelaș an în Turda sub prezidiul comisarului guvernial contelui Ladislau Lazar. La ziua prefiptă pentru alegere întrunindu-se protopopii eparhiali cu vicarul Andreiu Șaguna, cu toții în număr de 42, în orașul

Turda, după împlinirea formalităților s'a făcut alegerea sub conducerea numitului comisar în cea mai bună ordine dând fiecare alegător câte 3 voturi, adică fiecare dintre alegătorii îndreptățiți dând câte un vot pentru trei persoane deosebite. După rezultatul alegerii a înrunit Ioan Moga, protopop și profesor de teologie 33 voturi, Moise Fulea, protopop 31 voturi, Andreiu Șaguna 27 voturi, iară alții mai puține. Dintre acești trei, cari au înrunit cele mai multe voturi, a fost denumit din partea împăratului de episcop diecezan vicarul Andreiu Șaguna la 24 Ianuarie 1848 fără restringerile cuprinse în instrucțiunea dată episcopului Vasilie Moga. Sfințirea nou alesului episcop Andreiu Șaguna s'a făcut la Carlovitz, în acelaș an, la Dumineca Tomii prin mitropolitul Iosif Raiacici cu conlucrarea episcopilor Eugenie Ioanovică din Carlstadt și Stefan Popovici din Vârșeș.

§. 56. Activitatea mitropolitului Andreiu.

Episcopul Andreiu întorcându-se din Carlovitz la eparhia sa — a început activitatea sa sub cele mai grele împrejurări; în a. 1848 s'a început revoluțiunea, care s'a continuat și în anul următor. Cele mai însemnate momente din activitatea episcopului Șaguna în anii revoluțiunei sunt participarea în 3 Maiu 1848 la adunarea Românilor în Blaj, unde el ca președinte al adunării a lucrat cu mult tact și înțelepciune la câștigarea drepturilor politice și bisericești pentru Români. El însoțit de alți bărbați frunțași ai poporului român a întreprins în anii revoluțiunei mai multe călătorii la împăratul la Viena, Innsbruck, Olmütz etc., pentru câștigarea drepturilor naționale și bisericești. Starea, în care a aflat episcopul Șaguna eparhia sa, a fost una dintre cele mai triste; el încă dela venirea sa în Transilvania ca vicar știă, cât de

mult trebuie a lucra și a lupta pentru emanciparea bisericii ortodoxe române din Transilvania și pentru regularea eparhiei sale pe bază canonică și legală. Ca arhiepiscop înzestrat cu cunoștințe canonice, Șaguna a stăruit a câștiga pentru biserica sa dreptul de a ține sineade; prin sineade, în cari eră reprezentată biserica întreagă prin cei mai valoroși bărbați din sinul ei, preoți și mireni, a fost în stare episcopul Șaguna a exoperă cele mai frumoase drepturi pentru biserica sa și a înființa școale, a forma un cler mai luminat și disciplinat, a îmbunătăți și starea culturală și materială a eparhiei sale, a restaura vechea mitropolie românească cu constituțiunea ei liberală cuprinsă în statutul organic ș. a. ș. a.

§. 57. Ridicarea școalelor.

Sineadele eparhiale ținute în anii 1850, 1860 și 1864 până la aducerea statutului organic, pentru întreaga mitropolie, s'au ocupat mai ales cu ameliorarea instrucțiunii. Încă în sinodul din anul 1850 s'au luat măsuri pentru inspecțiunea școalelor populare prin parohi ca directori locali, prin protopresbiteri ca inspectori districtuali și prin episcop și consistor ca supremă inspecțiune școlară, iară școala clericală de până acum de 6 luni s'a ridicat la institutul semimarial teologico-pedagogic pentru pregătirea clericilor și a învățătorilor cu curs de 2 ani pentru clerici și de 1 an pentru pedagogi, sistemizându-se totodată patru posturi profesionale. Tot în anul 1850 și-a luat începutul gimnaziul român din Brașov, punându-se cu deschiderea clasei I. gimnaziale și temelie edificiului frumos pentru gimnaziu, care în anul 1866 s'a completat la 8 clase, lângă care s'au mai adăus mai târziu școalele reale și comerciale.

Prin lucrarea neîncetată din partea autorității bisericești s'a ridicat instrucțiunea atât prin amelior-

rarea internă a ei, cât și prin sporirea numărului școalelor peste 800, între cari mai multe școale sunt cu mai multe clase și mai mulți învățători; apoi și prin regularea salarelor învățătoarești, în care privință în timpul din urmă s'a făcut mare progres.

În anul 1857 despărțământul pedagogic al institutului seminarial diecezan s'a ridicat la cursul de doi ani, iară cel clerical s'a ridicat în anul 1863 la curs de trei ani, adăpostindu-se în casa proprie, cumpărată și donată diecezei de fericitul atunci episcop Andreiu, dimpreună și convict pentru 50 clerici. Astăzi sunt primiți în convict toți elevii seminariali clerici și pedagogi.

În anul 1869 s'a înființat gimnaziul de 4 clase din Brad, care se susține din donațiunile făcute de comunele bisericesti greco-orientale din protopresbiteratele Zarand și Halmagiu. La fondul gimnaziului a contribuit și mitropolitul Șaguna cu suma de 2000 fl.

Catehizarea școlarilor de religiunea greco-orientală, cari cercetau alte școale, eră mai înainte neconsiderată; Andreiu Șaguna încă dela venirea sa ca vicar a luat dispozițiuni, pentruca în școalele străine să se predea studiul religiunei pentru școlarii de religiunea greco-orientală prin cateheți instituiți de el.

§. 58. Tipografia și cărți.

Între multele scăderi, de cari suferiă dieceza Transilvaniei, eră lipsa de cărți bisericesti și școlare, cari mai nainte cu multă greutate se puteau procura dela editori străini de alte religiuni și din alte țări. Ca să înlesnească prevederea bisericilor și școalelor cu cărțile necesare, episcopul Șaguna înființă cu multe pedeci puse în cale din partea inamicilor bisericii o tipografie, care există și astăzi sub numele tipog-

grafia arhidiecezană. În această tipografie s'au tipărit aproape toate cărțile bisericești trebuincioase sub imediată îngrijire a episcopului, apoi o mulțime de cărți școlare și de tot felul. Prin mijlocirea acestei tipografii au ajuns bisericile în pozițiune a avea cărțile necesare, iară școala a putut progresa având cărțile de lipsă pentru școlari.

În anul 1853 s'a înființat ziarul «Telegraful Român», ca organ al diecezei, care a reprezentat și apărut ca o sentinelă interesele diecezei în timpuri critice, de câte ori biserica, clerul și Românii erau pe nedreptul atacați din vre-o parte; iară pe clerul și Românii ortodoxi îi ține în curent despre interesele lor vitale, bisericești și naționale.

Tipografia arhidiecezană donată bisericii din partea fundatorului ei este și astăzi o instituțiune de cultură și prin fondul ei considerabil a ajuns a fi astăzi o instituțiune de binefacere pentru preotesele văduve, cărora după puțință se dau ajutoare din an în an.

§. 59. Restaurarea vechei mitropolii istorice a Românilor din Ungaria și Transilvania.

Faptul cel mai însemnat în viața bisericească și culturală a Românilor ortodoxi din Ungaria și Transilvania în timpul din urmă este restaurarea mitropoliei istorice a Românilor.

Încă în anul 1848 episcopul Șaguna, ca președinte al adunării din Blaj dela 3 Maiu 1848, a stăruit pentru a se lua în programul național și înființarea mitropoliei Românilor, iară după încetarea turburărilor revoluțiunii dela anii 1848—1849 cu stăruință de fer a urmărit realizarea acestei idei. Sinodul diecezan cu episcopul Șaguna în frunte încă din a. 1850 punându-se pe bază istorică și pe bază canonică a

cerut de repețite ori a se da eparhiei Transilvane, dreptul de mitropolie, precum a fost odinioară în Alba-Iulia înainte de unire și totdeodată pe baza canoanelor, cari dau dreptul fie-cărui popor sau națiune a avea pe mitropolitul său, a se da episcopiile românești gr.-or. din Austro-Ungaria, precum cea din Arad cu districtul Oradei-mari, a Caransebeșului, care avea să se înființeze, și a Bucovinei, la această mitropolie.

În con'ra realizării acestei cereri juste a Românilor ortodoxi s'au arătat multe greutăți și s'au pus multe piedeci din partea altor confesiuni și din partea mitropoliei sârbești, care nu bucurosi se putea învoi, ca episcopiile românești din Ungaria, Bănat și Bucovina, cari steteau sub aceea mitropolie, să se desfacă de ierarhia sârbească cu partea din fondurile ce li se cuvenia.

În timpul regimului absolutistic din anii 1850—1860 pe lângă toate stăruințele lui Șaguna în conferințele episcopoești cu Sârbii ținute în Viena în anii 1850—1851,^{*)} pe lângă toate cererile și memorandele înaintate la împăratul, nu putu Șaguna să se apropie ușor de ținta sa. Abia în a. 1860 se ținură în Viena pertractări mai serioase la conferințele mixte între episcopatul român și sârbesc din Austro-Ungaria. Cu această ocaziune, în ce privia interesele bisericesti ale Românilor, Șaguna sta în conțelegere cu cei mai de frunte bărbați români de confesiunea greco-orientală, precum cu Nicolau baronul Petrino din Bucovina, Andreiu de Mocionyi ș. a. Între episcopiile, ce erau a se grupă sub mitropolia Românilor, eră luată în combinațiune și eparhia Bucovinei. Pe

^{*)} Vezi ziarul episcopului Șaguna despre aceste conferințe în Tom. I. pag. 269—313 din «Documente pentru limbă și istorie» de Dr. Ilariön Pușcariu.

lângă episcopatul sârbesc se mai împotriviă la înființarea mitropoliei române în Ardeal și episcopul de atunci al Bucovinei Eugenie Hacman, care condus mai mult de interese particulare decât de binele general al bisericii, dorind ca să ajungă însuși mitropolit al Românilor, stăruia a se înființa mitropolia în Cernăuț. Cu toate acestea greutatea Sa Majestatea Sa împăratul la propunerea ministrului a dat ascultare dorinței Românilor manifestate de repetite ori, cu atâta ardoare, căci la 12/24 Decembrie 1864 a urmat rescriptul împărătesc, prin care se dă Românilor greco-orientali mitropolia cu episcopia din Transilvania ca arhidieceză, cu episcopia Aradului și cu episcopia Caransebeșului, care se înființa acum pentru Români din părțile bănățene. Primul mitropolit al Românilor ortodoxi după restaurarea vechei mitropolii a fost Andreiu baron Șaguna, care pentru meritele sale se poate privi de noul fondator al mitropoliei.

Rezolvirea mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei a umplut cu bucurie inimile tuturor Românilor cari se țin de această mitropolie, pentru că s'a deschis un teren mai larg pentru regularea și dezvoltarea normală și canonică a cauzelor de interes religios moral și cultural ale Românilor ortodoxi.

§. 60. Organizarea în biserică.

Lucrul cel mai de lipsă după restaurarea mitropoliei a fost a se organiza biserica și a se regulă trebile ei pe baza canoanelor și după recerințele moderne și de cultură ale poporului român. Încă din a. 1864 exista pentru arhidieceza Transilvaniei un statut organic sinodal, după care în mod provizor se regulau afacerile bisericești în toate părțile constitutive ale arhidiecezei, precum în parohii în protopresbiterate și în arhidieceză. În anul 1868 întrunindu-se repre-

zentanța bisericii, preoți și mireni, din întreaga mitropolie, adică din toate trei eparhiile: a Transilvaniei, a Aradului și a Caransebeșului, în cel dintâi congres național bisericesc în Sibiu, ca locul de reședință al mitropolitului, luând de bază și ca proiect statutul organic practizat în arhidieceză din 1864, a lucrat statutul organic, care este astăzi introdus în întreaga mitropolie ca o lege fundamentală a constituțiunii bisericești a Românilor greco-orientali din Ungaria și Transilvania.

Tot în anul 1868 la stăruințele mitropolitului Șaguna s'a inarticulat mitropolia prin articolul dietal IX. sancționat de rege; iară în anul următor 1869 sub 28 Maiu s'a întărit și sancționat însuși statutul organic adus în congresul național bisericesc din anul 1868.

§. 61. Cuprinsul statutului organic.

După statutul organic biserica greco-orientală română din Ungaria și Transilvania ca biserică autonomă își regulează, administreează și conduce afacerile sale bisericești, școlare și fundaționale în toate părțile ei după forma reprezentativă; statutul organic cuprinde așadar organizarea bisericești greco-orientale române din întreaga mitropolie.

Părțile constitutive ale mitropoliei sunt: parohiile, protopresbiteratele, mănăstirile și eparhiile; iară elementele ei sunt credincioșii bisericești, preoți și mireni, cari au dreptul a participa prin reprezentanții lor la regularea, conducerea și administrațiunea lucrurilor bisericești, dară totdeodată au și datorința a contribui la susținerea organismului bisericești. Parohiile, protopresbiteratele, mănăstirile și eparhiile își îndeplinesc prin sinoade lucrările, iară mitropolia însăși ca întreg prin congresul național bisericesc. La

sinoadele parohiale participă toți bărbații vârstnici, neexceptați din parohia; asemenea și la sinodul mănăstiresc participă toți călugării din mănăstire; la sinodul protopresbiteral și eparhial, precum și la congresul național bisericesc se întrunesc reprezentanții clerului în proporție de $\frac{1}{3}$ parte aleși în numărul recerut prin colegiul preoților și reprezentanți mireni în proporție de $\frac{2}{3}$ părți aleși în numărul recerut prin sinoadele parohiale. Sinoadele eparhiale stau din 60 deputați, adică 20 preoți și 40 mireni, iară congresul stă, afară de arhieriei ca membrii naturali, din 90 deputați, adică câte 30 din fiecare eparhie. Sinoadele parohiale, protopresbiterale și eparhiale se întrunesc de regulă numai odată pe an, iară congresul tot la 3 ani; în parohii sunt instituite comitete și epitropii parohiale, în protopresbiterate comitete și epitropii protopresbiterale, iară în eparhia și în mitropolie funcționează consistoriile, cari stau din trei senate: bisericesc, școlar și epitropesc. Comitetele în parohii și în protopresbiterate și consistoriile în eparhii și în mitropolie administrează afacerile bisericești, fiecare în sfera sa și pun în lucrare deciziunile sinoadelor și ale congresului. Comitetele parohiale se aleg prin sinoadele parohiale, comitetele protopresbiterale se aleg prin sinoadele protopresbiterale; consistoriile eparhiale se aleg prin sinoadele eparhiale și în fine consistorul mitropolitan se alege prin congresul național bisericesc. În protopresbiterate mai este și scaunul protopresbiteral, care stă din preoți aleși prin sinodul protopresbiteral dintre preoți tractuali și judecă în instanța I. în cauze de drept și disciplină bisericească și în cauzele matrimoniale.

Sinodul parohial are drept în timp de vacanță a alege pe parohul său și pe învățători; sinodul protopresbiteral are dreptul a alege pe protopresbi-

terul său observându-se, că la actul alegerii participă numărul dublu de membrii aleși; sinodul eparhial alege pe episcop și congresul național-bisericesc cu număr dublu de deputați din arhidieceză are dreptul în timp de vacanță a alege pe mitropolit. Pe lângă alegere se cere ca episcopul și mitropolitul să fie întărit de regele. Afară de sinod și congres există după statutul organic sinodul arhieresc, care constă din mitropolit și episcopii eparhiali. Sinodul arhieresc are a decide în lucruri dogmatice și de rit.

§. 62. Date biografice despre mitropolitul
Andrei Baron Șaguna.

Mitropolitul Andrei baron Șaguna a fost un arhieru, de al cărui nume e legat tot progresul bisericeii Românilor ortodoxi din Ungaria și Transilvania.

E de lipsă dară a cunoaște unele date despre vieța lui.

El născându-se la Mișcolț în Ungaria la 20 Decembrie 1808 din botez s'a numit Anastasiu. Părinții lui, Naum și Anastasia, erau Români macedoneni, cari se trăgeau din Grabova și din cauza goanelor turcești, ca și alte familii macedonene se refugiară în Ungaria. Anastasiu Șaguna ca student în gimnaziu fu luat dimpreună cu un frate al său Avreta în casa unchiului său din Pesta cu numele Atanasiu Grabovsky, un român macedonean și neguțător de frunte. În Pesta își făcù studiile gimnaziale și juridice. În casa lui Grabovsky avù Anastasiu Șaguna ocaziune a cunoaște lumea înaltă și a primi și creștere socială aleasă, la ce-l favorisau însușirile cele frumoase sufletești și trupești. După absolvirea studiilor juridice la universitatea din Pesta, tinărul Anastasiu la sfatul mamei sale studia teologia în Verșeț, unde fu primit bine de episcopul Manuilovici. După absolvire fu aplicat Șaguna ca profesor de teologie și

notar consistorial în Carloviț din partea mitropolitului sârbesc Stefan Stratimirov'ci, unde avu ocaziune a cunoaște administrațiunea bisericească și a se cualifica pentru o chemare mai înaltă bisericească.

În anul 1833 Șaguna primi cinul monahal la mănăstirea Hopova în Sirmiu, primind ca călugăr numele Andreiu; în anul 1834 fu hirotonit de diacon, în a. 1835 de protodiacon și arhidiacon; în 1837 de singel, în 1838 de protosingel, 1842 de arhimandrit la mănăstirea Covil. După moartea episcopului Vasilie Moga la propunerea mitropolitului sârbesc fu denumit Andreiu Șaguna în anul 1846 de vicar general al eparhiei văduvite a Transilvaniei; în anul următor în luna Noemvrie fu ales, iară în 4 Februarie 1848 fu denumit; apoi la Dumineca Tomei din acelaș an fu hirotosit în Carloviț de episcop.

Ca episcop a păstorit Șaguna eparhia ortodoxă din Transilvania până în anul 1864, când după restaurarea mitropoliei române fu denumit de arhiepiscop al Transilvaniei și mitropolit al Românilor ortodoxi din Ungaria și Transilvania. Ca mitropolit a păstorit încă până în anul 1873, când la 16 Iunie, în urma unui morb mai îndelungat de inimă, a re-pausat în Domnul.

Andrieu Șaguna a dezvoltat o activitate mare pentru a câștigă drepturile naționale și bisericești pentru Români și în special pentru Românii ortodoxi. Resultatele activității sale i-au asigurat eternă recunoștință la poporul român.

Șaguna s'a distins ca bărbat de stat și și-a câștigat merite pentru literatura bisericească prin edarea mai multor opuri și revizuirea și retipărirea aproape a tuturor cărților bisericești.

Șaguna a iubit poporul său, a iubit preoțimea sa, ceea ce a documentat dânsul prin silințele sale de

a-i face o dotație mai corespunzătoare și a-i îmbunătăți soarta. Lui Șaguna prin influența sa personală i-a succes a câștiga dela stat salarii pentru profesorii la seminar și o dotație a seminarului cu 5000 fl. pe an; salarii pentru asesorii consistoriali și ameliorarea dotațiunii arhiepiscopului; iară pentru cler pe tot anul 25 mii floreni. Șaguna ajută pe cât a fost în viață pe studenții români, mai ales pe fii de preoți, de aceea preoțimea pe lângă toată asprimea aplicată de Șaguna la menținerea disciplinei bisericești — îl iubiă ca pe un părinte bun, și generațiunile viitoare îi binecuvintează numele lui.

Afară de fondurile înființate de Șaguna pe cât a trăit, a mai lăsat bisericii la moartea sa toată averea sa privată în valoare de 200.000 fl., și adecă 100.000 ca o fundațiune, ce poartă numele lui, pentru ajutorarea bisericilor și a școalelor și 50 mii pentru înființarea a două episcopii nouă în teritoriul mitropoliei și 50 mii fl. ca adaus la alte fundațiuni. El, ca și un muncitor obosit de continue încordări, a repausat în Domnul în anul 1873 în etate de 64 ani. Osemintele lui, după cum i-a fost voința, s'au depus în cripta proprie lângă biserica nouă din Rășinari.

§. 63. Mitropolitul Procopiu Ivacicoviciu.

Al doilea arhiereu în scaunul de mitropolit al reînființatei mitropolii române din Ungaria și Transilvania a fost Procopiu Ivacicoviciu, fost episcop al eparhiei Aradului începând dela 1852. După moartea mitropolitului Andrei întrunindu-se congresul electoral la 28 August 1873 a ales de arhiepiscop și mitropolit pe Procopiu Ivacicoviciu, care la 17 Septemvrie acelaș an fu introdus în scaun cu solemnitatea recerută. N'a trecut însă nici un an și scaunul mitropo-

liei a ajuns iară în vacanță prin abdicarea mitropolitului Procopiu Ivacicoviciu, care la 31 Iulie 1874 fu ales de mitropolit-patriarh sârbesc în Carloviț, unde în acelaș an s'a și strămutat.

Din activitatea scurtă ca mitropolit a lui Procopiu Ivacicoviciu puține momente sunt de însemnat. Ca episcop însă al eparhiei Aradului în decurs de 20 ani și-a câștigat iubirea Românilor prin blândețele sale și mai ales prin aceea că, deși episcop instituit de Sârbi după vechiul sistem, ajuns în curentul nou al despărțirii ierarhice de Sârbi, a conlucrat cu Românii frunțași pentru despărțirea ierarhică a Românilor de cătră Sârbi, dând concursul său marelui mitropolit Andreiu la reinființarea mitropoliei Românilor ortodoxi din Ungaria și Transilvania și lucrând în anul 1864 și 1865 în Carloviț ca conducător al delegațiunii române pentru despărțirea ierarhică.

După abdicerea sa de mitropolit Procopiu a donat arhiepiscopiei din Sibiiu o parte din obiectele cumpărate din rămasul mitropolitul Șaguna în preț de 5—6000 fl.

Procopiu Ivacicoviciu a stat în fruntea bisericii sârbești ca mitropolit-patriarh până în anul 1878, când slăbit de bătrânețe retrăgându-se a fost pensionat. În același an a și repausat și s'a înmormântat în Biserica-Albă.

§. 64. Mitropolitul Miron Romanul.

După strămutarea la Carloviț a mitropolitului Procopiu congresul național bisericesc întrunit la 20 Octomvrie 1874 alese de arhiepiscop și mitropolit în scaunul vacant pe episcopul de atunci al Caransebeșului Ioan Popasu, care însă n'a obținut întărirea preainaltă și așa trebuî a se face alegere nouă cu eschiderea numitului episcop. Alegerea nouă făcută

prin congres la 20 Noemvrie 1874 încă a fost fără rezultat, din cauză, că deputații în majoritate au dat țidule albe nescrise. Făcându-se a doua zi alegere de nou a fost ales cu majoritate de voturi episcopul Aradului Miron Romanul, care la 12 Decemvrie a fost întărit de arhiepiscop și mitropolit și la 15 Decemvrie 1874 introdus în scaun. Mitropolitul Miron Romanul a condus naia bisericeii cu tact și înțelepciune în timp de 24 ani, adecă până la moartea sa urmată la 4/16 Octomvrie 1898.

Sub mitropolitul Miron constituțiunea bisericeii ortodoxe române din mitropolie, depusă în Statutul organic a aflat aplicarea ei corectă în întreg organismul bisericesc de sus până jos, aducându-se mai multe regulamente pentru administrațiunea și disciplina bisericească. Mitropolitul a stăruit mult, ca clerul și poporul să se folosească corect de binefacerile constituțiunii bisericești, dând însuș cel mai viu exemplu de procedare corectă în consistoare, sinoade și congrese, pe cari le conduceă însuși cu tact admirabil.

Tot așa a intrevenit mitropolitul Miron pentru apărarea în afară a autonomiei și a drepturilor bisericeii, în fruntea căreia sta, — de câte-ori erau acele atacate din vre-o parte. Cazuri de aceste sub păstorirea mitropolitului Miron nu a fost puține.

Despre mitropolitul Miron Romanul însemnăm următoarele date biografice. S'a născut la 23 August 1828 în comuna Mezieș lângă Beiuș în comitatul Bihariei din părinți economi fruntași, primind în botez numele Moise, care la primirea cinului monahal l-a schimbat în Miron. Studiile gimnaziale le-a făcut în Beiuș, iară cele filozofice în Oradea-mare escelând în progres și purtare bună. În a. 1846 a ascultat studiile clericale în Arad unde a practizat totodată

și în cancelaria consistorială, până în a. 1849, când sub episcopul Gerasim Rațiu a fost ales de vice-notar al consistorului.

Sub episcopul Procopiu Ivacicoviciu s'a distins în administrațiunea bisericească, în a. 1857 s'a călugărit la mănăstirea «Hodoș» fiind denumit totodată profesor seminarial și hirotonit diacon; la 1858 fu promovat de protodiacon, la 1862 de singel și la a. 1864 de protosingel. La a. 1868 Miron Romanul la recomandarea Mitropolitului Șaguna a făcut parte în ancheta regnicolară pentru legea școalelor populare. Tot în anul acesta a fost deputat dietal, apoi s'a denumit inspector regesc de școale în comitatul Caraș-Severin; fiind ales în a. 1870 de vicar la consistorul din Oradea-mare a abzis dela postul de inspector regesc de școale. În anul 1871 fu promovat de arhimandrit. În a. 1873 devenind episcopia Aradului în vacanță prin alegerea episcopului Procopiu Ivacicoviciu de mitropolit, a fost ales Miron Romanul de episcop al Aradului, apoi după 9 luni tu ales de mitropolit în Sibiu în urma strămutării mitropolitului Procopiu ca patriarh sârbesc la Carloviț.

Mitropolitul Miron Romanul este înmormântat în cripta proprie lângă biserica patronată din suburbiul iosefin în Sibiu, unde arhidieceza în recunoștința meritelor i-a ridicat o frumoasă cruce monumentală.

§. 65. Mitropolitul Ioan Meșianu.

După moartea mitropolitului Miron Romanul urmă în scaunul vacant Ioan Meșianu, care, ca episcop al eparhiei Aradului în timp de 24 ani, fu ales la 19/31 Decembrie 1898, întărit la 6/19 Februarie și instalat la 25 Februarie (12 Martie) 1899 ca arhiepiscop al Transilvaniei și mitropolit al Românilor ortodoxi din Ungaria și Transilvania.

Mitropolitul Ioan Meșianu în viața sa a dat un exemplu viu, cum prin talentul și meritele sale se

poate cineva ridică până la cele mai înalte dignități în societatea omenească. Din paroh în comuna Râșnov ajunse la a. 1858 mai întâi administrator protopresbiteral, apoi la anul 1860 protopresbiter al tractului Bran. În această pozițiune s'a distins în administrarea de model a tractului prin ridicarea școalelor, prin regularea și îmbunătățirea dotațiunii preoților și a învățătorilor și înființarea de fonduri parohiale.

Ioan Meșianu promovat de arhimandrit ajunse după un an episcop al eparhiei Aradului devenite în vacanță prin alegerea episcopului Miron Romanul de mitropolit.

Cu episcopul Ioan Meșianu s'a inaugurat în eparhia Aradului o eră de progres în toate direcțiunile. Ambe instituttele eparhiale, cel clerical și cel pedagogic a primit o desvoltare după recerințele timpului — prin ridicarea cursurilor pedagogice la patru ani, prin sporirea numărului profesorilor, prin ridicarea de edificii noue corespunzătoare și înființarea de convicte pentru clerici și pedagogi. Starea economică a diecezei s'a îmbunătățit prin regularea și întemeierea mai multor fundațiuni, prin crearea de fonduri nouă de mai multe sute de mii floreni, precum este cel pentru ajutorarea preoțimii, cel pentru asigurarea contra focului; s'a înființat tipografia diecezană cu cheltuiala episcopului, care a donat-o diecezei. S'a făcut frumos progres pe terenul instrucțiunei populare prin ameliorarea și sporirea școalelor române confesionale. Episcopul Ioan Meșianu a desvoltat o activitate extraordinară în chemarea pastorală prin visitațiuni ce făcea în tot anul în mai multe comune bisericesti pentru sfințirea de biserici ș. a. Aceste însemnate rezultate ale activității neobosite a episcopului Ioan Meșianu au cumpănit mult la alegerea lui de mitropolit.

Mitropolitul Ioan Meșianu s'a născut în Zărnești la a. 1828, a studiat la Brașov clasele gimnaziale, în Cluj filosofia și în Sibiu teologia.

Ca arhiepiscop și mitropolit a condus biserica 17 ani, până la moartea sa, întâmpnată la 3 Februarie 1916.

În locul vancant a fost ales arhimandritul Vasilie Mangra. Alegerea acestuia săvârșită în congresul electoral delà 5 August 1916 s'a făcut sub presiunea organelor politice și n'a fost manifestațiunea voinței libere a clerului și poporului; de aceea alesul a fost întâmpinat cu neîncredere din partea acestora. Timpul de doi (2) ani cât a păstorit l-a petrecut mai mult afară de arhidieceză, mai ales în Oradea-mare, unde cu alaiu mare din partea Ungurilor a fost instalat de Mitropolit și la Budapesta, unde a și răposat la 1. Octomvrie 1918.

§. 66. Dicezele ortodoxe române din Ungaria și Bănat, ca părți ale Mitropoliei.

Precum e constatat din titulaturile mitropoliților, episcopiile Românilor ortodoxi din Ungaria și Bănat se țineau de mitropolia de Alba-Iulia. Din cauza împrejurărilor politice nefavorabile, în cari se află Ungaria după ocuparea prin Turci, legătura între episcopiile ortodoxe române și mitropolie, la care aparțineau, a devenit tot mai slabă, și mai pe urmă numai după nume, încât adecă mitropoliții mai păstrau titulatura acelor episcopii. În urma actului de unire mitropolia veche din Alba-Iulia s'a suprimat cu totul rămânând în Transilvania pe timp de 83 ani creștinii români ortodoxi fără păstor. Această împrejurare, precum și actul unirei întrodus, la o parte a Românilor din Ungaria a avut urmările sale și pentru Românii ortodoxi din aceste țări. Aceștia din vechime aveau episcopiile lor, dintre cari a Ienopolei a apus

la începutul secolului al XVII, din cauza năpăstuirilor turcești, iară a Oradiei-mari s'a susținut cu episcopul său în frunte până la anul 1695, când murind cel din urmă episcop cu numele Efrem, scaunul episcopesc nu se mai întregi.

Dupăce vechea dieceză română a Oradiei-mari nu s'a mai întregit cu episcop, Românii din Biharia s'au ținut de episcopia nou înființată în Arad, iară Românii din părțile Bănățului se ținură din vechime de episcopia din Timișoara și Caransebeș, care a încetat dela a. 1759 încorporându-se la episcopia nouă sârbească din Vârșeț.

Punerea Românilor din Ungaria sub ierarhia sârbească într'un timp, când Românii erau lipsiți de arhieriei lor și siliți la unire, a fost pentru ortodoxie de folos, pentrucă ierarhia sârbească din pozițiunea sa privilegiată apăra pe Românii ortodoxi contra presiunilor și volniciilor, ce se aplicau în folosul unirii. Cu deosebire în acel timp, când Românii din părțile Bihariei erau amenințați de unire și se făceau rapoarte false, că toți Românii din acele părți ar fi primit unirea, ierarhia sârbească și mai de aproape episcopii din Arad au îmbărbătat pe Români la statornicie în credința lor, întrepunându-se pentru scoaterea adevărului la lumină prin comisiunile, ce s'au exmis. Între episcopii din Arad, cari s'au binemeritat pentru Românii ortodoxi, se numără Inocențiu Ioanovici, care pela anul 1728 vizitând pe creștinii ortodoxi din părțile Bihariei a suferit și insulte dela contrarii bisericii împușcându-i-se un cal dela trăsură, apoi episcopii Isaia Antonovici, care a stăruit pentru exmiterea comisiunei aulice din anul 1754, care a constatat adevărul, că adecă foarte puțini dintre Români sunt uniți.

Cu toate acestea merite însă ale Sârbilor pentru apărarea religiei ortodoxe la Români în timpul criselor religioase provocate prin unire, Românii din părțile Ungariei și din Bănat trebuiră să plătiască scump scutul sârbesc, căci Sârbii profitară de poziția lor privilegiată și favorită pentru a despoia biserica românească de caracterul ei național prin introducerea limbii sârbești în biserică, prin slavizarea clerului în comunele românești, cu un cuvânt prin tractarea mașteră a fraților lor Români de aceeași religie. Aceste fenomene triste și dureroase pentru Români au fost cauza că unele comune românești din părțile Bănătului pierzând înainte de vreme răbdarea și speranța emancipării ierarhice a Românilor de sub Sârbi, ce a urmat prin restaurarea vechei mitropolii române, ca să scape de jugul ierarhiei sârbești s'au aruncat în brațele unirii cu biserica romano-catolică. Aceste rezultate au dat impuls la înființarea unei episcopii nouă unite în Lugos în a. 1853.

§. 67. Dieceza Aradului.

Eparhia Aradului și-a luat începutul în a. 1795 deodată cu încetarea episcopiei din Oradea-mare, având de prim episcop al ei pe Isaia Diacovici. Această eparhie, ca una, în care elementul românesc eră în mare preponderanță, a avut și înainte de despărțirea ierarhică, cu deosebire în timpul mai din urmă și episcopi români, cari însă erau crescuți în spirit sârbesc și numai cu mare precauție căutau și de interesele Românilor. Episcopia Aradului s'a arătat în adevăratul ei element ca episcopie românească încă înainte de despărțirea ierarhică sub episcopul român Gerasim Rațiu, care fiind în fruntea eparhiei într'un timp al redeșteptării Românilor și având lângă sine bărbați români mai luminați din cler și dintre mireni,

a păstorit eparhia în spirit românesc. Episcopului Rațiu i-a urmat în scaunul episcopesc la 1852 arhimandritul Procopiu Ivacicoviciu, care eră român. Între anii 1852—1873 cât a fost Procopiu Ivacicoviciu episcop la Arad, eparhia a luat un zbor spre progres mergând mână în mână cu arhidieceza Transilvaniei, în ce privește restaurarea vechei mitropolii. Pertractările pentru despărțirea ierarhică a Românilor de cătră Sârbi s'au finalizat sub episcopul Procopiu Ivacicoviciu, ale cărui merite pentru restaurarea vechei mitropolii sunt mai pe sus de îndoială. După moartea mitropolitului Andreiu Șaguna el a ajuns pe scaunul mitropoliei române și de aci ales de mitropolit-patriarh sârbesc s'a mutat la Carloviț.

După strămutarea episcopului Procopiu Ivacicoviciu din Arad la Sibiu în calitate de mitropolit, în anul 1873 s'a ales de episcop al Aradului arhimandritul Miron Romanul, care pe atunci se află ca vicar episcopesc în fruntea consistorului din Oradea-mare. Abia și-a început noul episcop al Aradului activitatea sa în a. 1874, când în acelaș an, în urma strămutării mitropolitului Procopiu Ivacicoviciu de mitropolit-patriarh sârbesc la Carloviț, fu ales prin congresul național-bisericesc de arhiepiscop și mitropolit al Românilor. Scaunul episcopiei din Arad prin aceste schimbări devenind de nou în vacanță s'a ocupat prin arhimandritul Ioan Meșianu, care fusese vicar al consistorului din Oradea mare. Eparhia Aradului a făcut în timpul păstoririi de 24 ani a acestui arhieru activ progres însemnat în toate direcțiunile.

După moartea mitropolitului Miron Romanul fiind ales episcopul Ioan Meșianu de mitropolit a urmat ca episcop în eparhia vacantă a Aradului Iosif Goldiș, arhimandrit și vicar episcopesc la Oradea-mare, care ales și introdus de episcop în anul 1899

repausă după 3 ani adevărat la anul 1902 și scaunul vacant îl ocupă în anul 1903 actualul episcop Ioan I. Papp, care în timp îndelungat se distinsese prin serviciile sale bisericești, ocupând deosebite posturi la episcopia Aradului.

§ 68. Dieceza Caransebeșului.

Românii din părțile Bănatului s'au ținut totdeauna de biserica greco-orientală. Părțile Bănatului după situațiunea topografică a țerii a fost din vechime mai tare expuse năvălirilor barbare. Chiar și ocuparea țării prin Turci a durat mai mult și a fost mai agravătoare ca în celelalte părți ale Ungariei. Urmarea firească dela această vitregă împrejurare a fost, că vieața bisericească ca și cea politică n'a putut ajunge la o consistență până de curând. Românii din Bănat în ce privește biserica, s'au ținut din vechime de ierarhia română, parte la mitropolia din Alba-Iulia parte la episcopia Severinului. Caransebeșul a fost de timpuriu un centru bisericesc de însemnătate pentru Românii ortodoxi din părțile Bănatului; din literatura bisericească se știe, că preotul Stefan Herce din Caransebeș a conlucrat la tipărirea Testamentului vechiu în limba română la Orăștie în anul 1580.

După eliberarea Bănatului de sub Turci Românii din acele părți erau grupați la episcopiile din Timișoara, Verșeț și Caransebeș, cari steteau sub mitropolia sârbească din Garloviț. Episcopia Caransebeșului dispărură pe la mijlocul secolului al 18-lea contopindu-se cu a Verșețului. Românii ortodoxi din Bănat au rămas sub ierarhia sârbească până la restaurarea mitropoliei ortodoxe române în anul 1864, când a urmat și despărțirea ierarhică de Sârbi. Despărțirea de ierarhia sârbească a avut de urmare reînființarea episcopiei Caransebeșului, ce s'a decretat

dela locurile mai înalte deodată cu reînființarea mitropoliei.

Cel dintâiu episcop român al Caransebeșului după reînființarea acestei episcopii a fost Ioan Popasu, un bărbat plin de zel pentru biserică care încă ca protopresbiter al Brașovului își documentase aptitudinea prin o activitate plină de rezultate pe terenul bisericesc și cultural în decurs de aproape 25 ani. Investit în anul 1864 cu demnitatea de arhimandrit, iară în anul 1865 denumit și hirotonit în Rășinari de episcop de mitropolitul Andreiu cu conlucrarea episcopului Procopiu dela Arad. Ioan Popasu strămutându-se la Caransebeș a păstorit eparhia în decurs de aproape 25 ani adecă până în anul 1889, când la etate de 80 ani a repausat în Domnul.

Episcopia Caransebeșului sub conducerea episcopului Ioan Popasu, pe lângă toate greutatețile, ce sunt legate de înființarea unei noue episcopii, acolo unde mijloacele materiale nu sunt suficiente, a făcut progrese însemnate, pentrucă în acest timp scurt dela înființarea ei s'a ridicat în centru institutul clerical și cel pedagogic, ambe cu cursuri de câte trei ani cu profesori de lipsă binecualiificați; s'au procurat edificiile de lipsă pentru reședință și seminar. La toate acestea a contribuit mult zelul credincioșilor din eparhie, cari plini de bucurie, că li s'a împlinit dorința lor, a aveà pe episcopul lor român în mijlocul lor, n'au pregetat a aduce toate sacrificiile posibile pentru progresul cultural. Averea eparhiei s'a sporit prin partea ce s'a venit pe eparhie în urma împărțirii fondurilor comune cu Sârbii.

După moartea episcopului Ioan Popasu s'a instituit pe calea legală de episcop Nicolau Popea, arhimandritul și vicarul arhiepiscopiei din Transilvania,

care la 27 Martie 1889 fu ales și introdus în scaun la 2/14 Iulie acelaș an.

Episcopul Nicolau Popea a condus dieceza Caransebeșului până la moartea sa, întâmplată în anul 1908 și a fost unul dintre cei mai buni și binemeritați arhieri, lăsând toată averea sa de peste 200,000 cor. diecezei spre scopuri de binefacere. Lui i-a urmat în scaun ca episcop arhimandritul Dr. Miron E. Cristea ales și introdus în anul 1910, care după ce a condus dieceza în timp de 9 ani cu înțelepciune și zel pastoral fu ales de marele colegiu al României Mari de Mitropolit-primat al Ungro-Vlahiei și exarh al plaiurilor în România-mare unificată.

§. 69. Dieceza Orăzei-mari.

Dieceza Orăzei-mari dela cel din urmă episcop al ei s'a administrat ca un district bisericesc prin episcopul Aradului în decurs de aproape 100 ani, adică până la anul 1793, când pentru înlesnirea administrației s'a instituit consistoriul deosebit pentru această eparhie cu reședința în Varad-Velența, suburbu din Oradea-mare, unde fusese și reședința episcopilor de odinioară ai acestei eparhii. Consistorul diecezei Oradei-mari, în fruntea căruia s'a aflat totdeauna un președinte denumit din sinul clerului, a stat și mai departe în cele spirituale în dependență de episcopul Aradului, care hirotonia pe preoții și îndeplinea toate funcțiunile arhieresti acolo. Starea aceasta a eparhiei Oradei-mari s'a susținut și după reînființarea mitropoliei române ortodoxe din Ungaria și Transilvania și după introducerea statutului organic în întreaga mitropolie. În restimpul dela introducerea statutului organic președinți ai consistorului din Oradea-mare cu titlul de vicari episcopiești au fost: arhimandritul Miron Romanul, care a urmat

ca mitropolit a Românilor ortodoksi, protopresbiterul Ioan Meșianu, fost episcop al Aradului și apoi arhiepiscop și mitropolit, arhimandritul Andreiu Papp, care a repausat, arhimandritul Ieroteiu Beleş în stare de odihnă asemenea a repausat, Iosif Goldiș arhimandrit, care în anul 1899 a ocupat scaunul episcopesc în Arad, apoi Vasilie Mangra, care a fost ales și a murit ca mitropolit, și în fine actualul vicar Romul Ciogogariu arhimandrit instituit în a. 1916.

Tabela materiilor.

	Pag.
Prefață la edițiunea a V-a	3
§. 1 și 2. Introducere	5

PARTEA I. Istoria bisericească generală.

PERIODUL I.

(Anii 1—325 după Christos).

CAP I.

Inceputul bisericii.

3. Christos și biserica	9
4. Pogorârea duhului sfânt peste apostoli	9
5. Apostolii și învățăceii apostolilor	10
6. Pavel (Saul) chemat la apostolie	12
7. Viața în comunism	13
8. Primele comunități creștinești	14

CAP II.

Desvoltarea ulterioară a bisericii și organizarea ei.

9. Desvoltarea învățăturilor evanghelice	15
10. Instituțiunile bisericești	16
11. Ierarhia bisericească	18
12. Sacramentele	20
13. Sfinții părinți și scriitori ai bisericii	21

CAP III.

Inimicii externi și interni ai bisericii.

14. Persecuțiuni contra creștinilor	24
15. Eresurile	28

CAP IV.

Factorii cari au contribuit la desvoltarea și întărirea creștinismului.

16. Școalele creștine	30
17. Sinoadele	32
18. Imprejurări favorabile la lățirea creștinismului	33

PERIODUL II.

(Anii 325—787 după Christos).

CAP I.

Emancparea bisericii.

	Pag.
19. Impăratul Constantin cel Mare — — — — —	35
20. Desvoltarea și consolidarea învățăturilor și instituțiilor bisericești — — — — —	36
21. Cultul divin — — — — —	38
22. Viața monahală în părțile orientale — — — — —	40
23. Viața monahală în Occident — — — — —	42
24. Desvoltarea ulterioară a ierarhiei bisericești — — — — —	44
25. Sfinții părinți și scriitori bisericești — — — — —	45

CAP II.

Calamități externe și interne asupra bisericii.

26. Religiunea mohamedană — — — — —	53
27. Eresurile — — — — —	54
28. Lupta pentru icoane — — — — —	59

CAP III.

Sinoadele.

29. Sinoadele ecumenice — — — — —	61
30. Sinoadele locale — — — — —	64
31. Impărații romani după Constantin cel Mare — — — — —	66
32. Raportul între stat și biserică — — — — —	67

PERIODUL III.

(Anii 787—1453 după Christos).

CAP I.

Raportul dintre biserica răsăriteană și biserica apuseană.

§ 33. Deosebirea în desvoltarea istorică a poporului grecesc și latin — — — — —	69
§ 34. Incercările papilor a validității supremația lor în întreaga biserică — — — — —	71

CAP II

Desbinarea între biserica de răsărit și cauzele ei.

§ 35. Primatul pretins de papa e cauza principală a desbinării — — — — —	73
§ 36. Apulia și Calabria ca măr de ceartă între Apus și Răsărit — — — — —	74
37. Jurisdicțiunea bisericească peste poporul bulgar — — — — —	74
38. Patriarhii Ignatie și Fotie — — — — —	75
39. Desbinarea definitivă a bisericilor sub patriarhul Mihail Căerularul — — — — —	77

CAP III.

Cruciatale.

	Pag.
§. 40. Inceputul cruciatelor	78
§. 41. Desvoltarea și rezultatul cruciatelor... ..	79
§. 42. Ocuparea Constantinopolei prin Latini... ..	80

CAP IV.

Culmea puterii papale și urmările ei.

§. 43. Puterea lumească a papilor	82
§. 44. Reacțiunea contra puterii papilor	84

CAP V.

Literatura.

§. 45. Literatura școlasticilor	85
§. 46. Literatura bisericească în Orient... ..	86

PERIODUL IV.

(De la 1453 până în timpul de față).

CAP I.

Starea bisericii din părțile răsăritului.

§. 47, 48, 49. Starea bisericii din părțile răsăritului... ..	87
---	----

CAP II.

Reformațiunea.

§. 50. Incercări de complanare fără succes	91
§. 51. Incercări de reformațiune în Anglia	92
§. 52. Incercări de reformațiune în Boemia	93
§. 53. Martin Luther	93
§. 54. Dieta din Worms	95
§. 55. Ubrich Zwingli și Ioan Calvin	95
§. 56, 57. Desvoltarea ulterioară a reformațiunii... ..	96
§. 58. Lășirea reformațiunii în alte țări... ..	98
§. 59. Secte	99
§. 60. Reformațiunea în raport cu biserica orientală	101
§. 61. Ciril Lucaris	101
§. 62. Sinodul din Iași... ..	103
§. 63. Biserica apuseană după reformațiune	104
§. 64. Ordul Iezuiților	105
§. 65. Conflicte nouă cu biserica apuseană	106

CAP III.

Biserica la deosebitele popoare europene.

§. 66. Creștinarea Francilor	107
§. 67. Creștinarea Anglosaxonilor	108
§. 68. Creștinarea Germanilor	109
§. 69. Creștinarea Bulgarilor	110
§. 70. Creștinarea poporului Cehic	113
§. 71, 72. Biserica la Sârbi	114

	Pag.
73. Intemeierea bisericii la Ruși	117
74. Tipărirea cărților bisericești în limba slavonă. — Secta Răscolnicilor	120
75. Biserica ortodoxă la poporul rutean	121
76. Creștinismul la poporul grecesc (elin)... ..	123
77. Introducerea creștinismului la națiunea maghiară	125
78. (Acest ș. are locul la pag. 154).	

PARTEA II.

Istoria bisericească specială a națiunii române.

CAP I.

1. Țările locuite de Români	129
2. Creștinarea Românilor... ..	130
3. Biserica Românilor din Dacia	131
4. Legătura ierarhică cu patriarhia din Constantinopole	132
5. Legătura ierarhică cu Iustiniana prima (Ochrida)	132
6, 7. Legătura ierarhică cu biserica bulgară	133

CAP II.

8, 9. Biserica ortodoxă în vechiul regat al României	135
10. Insemnătatea istorică a bisericii din România ...	139
11. Mănăstiri	140
12. Mitropolii mai însemnați din Muntenia și Moldova	143
13. Organizația de astăzi a bisericii din Regatul Ro- mâniei	146

CAP III.

14. Biserica în Bucovina	147
15. Mitropolia Bucovinei	149

CAP IV.

16. Biserica la Românii din Basarabia	151
--	-----

CAP V.

Istoria bisericii ortodoxe române din Ardeal și Ungaria.	
17. Impărțirea... ..	154

PERIODUL I.

(Anii 1000—1526 după Christos).

Sub regii Ungariei.

18. Biserica ortodoxă română asuprită din partea papilor... ..	155
19. Biserica ortodoxă română în contact cu poporul maghiar	156

	Pag.
20. Regii Ungariei în serviciul bisericii apusene... ..	158
21. Impozite și taxe (dare)	159
22. Date despre vechimea bisericii ortodoxe române în Ardeal și Ungaria	161

PERIODUL II.

(Anii 1526—1700 după Christos).

Sub principiul calvini.

23. Starea politică și religioasă în Ardeal și Ungaria	164
24. Apăsările religioase	165
25. Unele privilegii pentru preoțimea ortodoxă	167
26. Mitropolitul Ilie Ioreste	169
27. Mitropolitul Simeon Stefan II. (Stefan Simonovici)	171
28. Mitropolitul Sava Brancovici	172
29. Mitropoliții următori până la încetarea mitropoliei române din Alba-Iulia	174
30. Hirotonirea mitropoliților din Alba-Iulia	174
31. Reprivire	175
32, 33. Cărțile bisericești în biserica română	177

PERIODUL III.

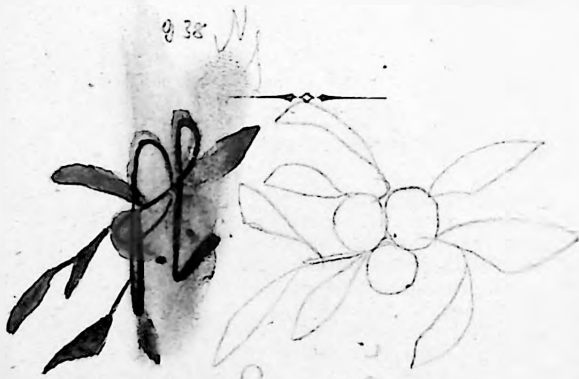
(Anii 1700—1848 după Christos).

34. Caracterul timpului... ..	180
35. Biserica ortodoxă română în Transilvania sub noua constelațiune politică a țării	181
36. Primele încercări de unire sub mitropolitul Teofil	183
37, 38, 39. Mitropolitul Atanasie (Angel)	186
40. Reacțiunea contra unirii	189
41. Donația moșiei Mărișeni în districtul Argeșului...	195
42, 43. Pozițiunea episcopilor uniți	191
44. Urmările unirii	195
45. 46. Ioan Circa, Ioan Mailat, Visarion, Ioan Molnar, Sofronie, Nicolae Balomiri	197
47. Scutul mitropoliei sârbești... ..	201
48. Eparhia ortodoxă română a Ardealului sub admi- nistrația lui Dionisiu Novacovici episcopul sâr- besc din Buda	203
49. Eparhia Ardealului administrată de Sofronie Chi- rilovici, episcop sârbesc din Buda	206
50. Eparhia Ardealului sub episcopi proprii de națio- nalitate sârbească	208
51. Eparhiei Ardealului se dă dreptul a-și alege episcop	209
52. Episcopul Vasilie Moga	211
53. Școalele	213

PERIODUL IV.

(Anii 1848—1920 după Christos).

		Pag.
	54. Prospect	215
	55. Alegerea de episcop a lui Andreiu Șaguna	216
	56. Activitatea mitropolitului Andreiu	217
	57. Ridicarea școalelor	218
	58. Tipografia și cărți	219
o	59. Restaurarea vechii mitropolii istorice a Românilor din Ungaria și Transilvania	220
o	60. Organizarea în biserică	222
o	61. Cuprinsul statutului organic	223
o	62. Date biografice despre mitropolitul Andreiu Baron Șaguna	225
o	63. Mitropolitul Procopiu Ivancovicu	227
o	64. Mitropolitul Miron Romanul	228
o	65. Mitropolitul Ioan Meșianu	230
o	66. Diecezele ortodoxe române din Ungaria și Banat ca părți ale Mitropoliei	232
o	67. Dieceza Aradului	234
o	68. Dieceza Caransebeșului	236
o	69. Dieceza Orăzii-mari	238

Harmonia Logica

BIBL. FAC. FIL. UNIV. ALB. - (BIBLI.)
INV. NR. 4669 10 75

Maria Șaguna

